

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ

---

4 (51) 2018
ISSN 2411-8745

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ

ХАБАРШЫСЫ

“ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ” сериясы

Алматы
«Полилингва» баспасы
2018

© “Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті” Акционерлік қоғамының “Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ Хабаршысы-Известия” ғылыми журналының “Филология ғылымдары” сериясы таралымы, Қазақстан Республикасының Инвестициялар мен даму жөніндегі министрліктің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркелген. Тіркелу куәлігі 10.04.2015 жылғы № 15194-Ж

Бас редактор

Құнанбаева С.С., филология ғылымдарының докторы, профессор,
ҚР ҰҒА-ның академигі, Алматы, Қазақстан

Жауапты редактор

Исмагулова Б.Х., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Редакциялық алқасының мүшелері

Акишина Т., профессор, Оңтүстік Калифорния Университеті,
Лос-Анджелес, АҚШ

Рысалды Қ.Т., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Бердичевский А.Л., педагогика ғылымдарының докторы,
Айзенштадта халықаралық экономикалық қатынастар институты,
Айзенштадт, Австрия

Солдатенкова Т., профессор, Лёвен католикалық университеті,
Лёвен, Бельгия

Ахатова Б.А., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Красных В.В., филология ғылымдарының докторы, профессор,
М.В.Ломоносов атындағы ММУ, Мәскеу, Ресей

Карасик В.И., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Волгоград мемлекеттік техникалық университеті, Ресей

Мизамхан Б., филология ғылымдарының кандидаты, доцент,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

© Научный журнал “Хабаршысы-Известия” КазУМОиМЯ имени Абылай хана серия “Филологические науки” Акционерного общества “Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана” зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан. Регистрационное свидетельство № 15194-Ж от 10.04.2015 г.

Главный редактор

Кунанбаева С.С., доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК, Алматы, Казахстан

Ответственный редактор

Исмагулова Б.Х., доктор филологических наук, профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Члены редакционной коллегии

Акишина Т., профессор, Университет Южной Калифорнии, Лос-Анджелес, США

Рысалды К.Т., доктор филологических наук, профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Бердичевский А.Л., доктор педаг. наук, Институт международных экономических связей Айзенштадта, Айзенштадт, Австрия

Солдатенкова Т., профессор, Лёвенский католический университет, Лёвен, Бельгия

Ахатова Б.А., доктор филологических наук, профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Красных В.В., доктор филологических наук, профессор МГУ им. М.В.Ломоносова, Москва, Россия

Карасик В.И., доктор филологических наук, профессор Волгоградского государственного социально-педагогического университета, Волгоград, Россия

Мизамхан Б., кандидат филологических наук, доцент КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

© Scientific Journal “Bulletin of Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages”. Series “Philological sciences” of JSC “Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages” is registered in Communication, Informatization and Information Committee of the Ministry on Investment and Development, Republic of Kazakhstan. Certificate N 15194 – G, 10.04.2015.

Executive editor

Kunanbayeva S.S., doctor of philological sciences, professor, associate member of National Academy of Sciences of the RK, Almaty, Kazakhstan

Responsible editor

Ismagulova B.H., doctor of philological sciences, professor, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

Members of editorial board

Akishina T., professor, University of Southern California, Los Angeles, USA

Rysaldy K.T., doctor of philological sciences, professor, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

Berdichevskiy A.L., doctor of pedagogical sciences, Institute of International Economic Relations of Aizenshtadt, Aizenshtadt, Austria

Soldatenkova T., professor, Leuven Catholic University, Leuven, Belgium

Akhatova B.A., doctor of philological sciences, professor, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

Krasnykh V.V., doctor of philological sciences, professor, Moscow State University named after M.V. Lomonosov, Moscow, Russia

Karasik V.I., doctor of philological sciences, professor of Volgograd State Technical University, Russia

Mizamxan B., candidate of philological sciences, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

МАЗМҰНЫ

I БӨЛІМ. ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ

ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

РАЗДЕЛ I. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

PART I. CURRENT ISSUES OF LINGUISTIC RESEARCH

Ақбембетова А.Е. Сопоставительно-типологический анализ фразеологизмов.....	7-13
Akbenbetova A.E. Comparative typological analysis of phraseological units Features of the language of diplomacy	7-14
Жанузакова М.Т., Лисариди Е.К., Татаренко Т.Д. Особая группа фразеологизмов на основе соматизмов «тіл» и «язык»	14-20
Zhanuzakova M.T., Lissaridi E.K., Tatarenko T.D. A special group of phraseological units based on the somatisms «til» and «language»	14-20
Қурқимбаева А.М. Туристтік мәтіндердің лингвистикалық ерекшеліктері	20-25
Kurkimbayeva A.M. Linguistic peculiarities of tourism texts	20-25
Нугманова А.Д. Дипломатиялық терминдердің қазақ тілінде қалыптасуы	26-33
Nugmanova A.D. Formation of diplomatic terms in the kazakh language	26-33

II БӨЛІМ. АУДАРМАНЫҢ ТЕОРИЯ ЖӘНЕ

ПРАКТИКА АЯСЫНДАҒЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ

РАЗДЕЛ II. ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ПЕРЕВОДА

PART II. RESEARCHES IN THEORY AND PRACTICE OF TRANSLATION

Adal Zh. A functional approach to translation of culture-loaded humor	34-42
Адал Ж. Функциональный подход к переводу культурного юмора	34-42
Әділ С., Сұраншы Ж. Аудармадағы декомпрессия стратегиясы	42-48
Adil S., Suranshy Zh. Decompression strategy in translation	42-48
Қаламбаева Н.С. Ұлттық мәдениет ақпарат көзі ретінде қазақ тілді газет мәтіндерін ағылшын тіліне аудару ерекшеліктері	49-57
Kalambayeva N.S. Translation peculiarities of kazakh newspaper texts into english as the national cultural information sources	49-57
Маукебаева М. National-cultural specifics of the historical realities and its' recreation in translation	58-65
Маукебаева М. Национально-культурная специфика исторических реалий ее воссоздание в переводе	58-65
Сайранбеков Д.С., Исмагулова Б.Х. Переводы поэмы Н.В. Гоголя «Мертвые души» на казахский язык: историко-литературоведческий и лингвокогнитивный аспекты	65-74
Sayranbekov D., Ismagulova B.H. Translation of N.V. Gogol's poem "Dead souls" into kazakh language: history, literature studies and linguacognitive aspects.....	65-74

**III БӨЛІМ. ӘДЕБИЕТТАНУ:
ДӘСТҮР МЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚ
РАЗДЕЛ III. ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ:
ТРАДИЦИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ
PART III. LITERARY STUDIES:
TRADITION AND MODERNITY**

Плех З.И., Белогорцева М.А. Основные закономерности в изучении жанровой типологии повести в литературе 70-80-х годов XX века	75-85
Plex Z.I., Belogortseva M.A. The main regularities in the study of genre typology of the novel in the literature of 70-80-ies of XX century	75-85
Tairova G.A. Child portrayal in Charlotte Brontë's novel "Jane Eyre"	85-93
Таирова Г.А. Портрет ребенка в романе Шарлотты Бронте «Джейн Эйр»	85-93

**IV БӨЛІМ. ШЕТ ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ
ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР
РАЗДЕЛ IV. НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ РАЗРАБОТКИ
В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ
PART IV. SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL DEVELOPMENTS IN
FOREIGN LANGUAGE TEACHING**

Ибраева Р.Б. Қазақ тілі сабағында ауызекі сөйлеуді ұлттық тәрбие негізінде интербелсенді әдістер арқылы дамыту	94-100
Ibraeva R.B. Development of colloquial speech on basis of national education by means of interactive methods on lessons of Kazakh	94-100

1 Бөлім. ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
Раздел 1. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ
ИССЛЕДОВАНИЙ
Part 1. CURRENT ISSUES OF LINGUISTIC RESEARCHI БӨЛІМ.

COMPARATIVE TYPOLOGICAL ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL UNITS

Akbenbetova A.E.¹

¹ Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Department of Theoretical and Applied Linguistics,
KazUIR&WL named after Ablai khan, Almaty, Kazakhstan.
e-mail: aysha724@mail.ru

The contemporary stage of linguistics development, distinguished by overall interest to content and functional aspects of language, focuses its researches not only on internal but also on external relations of language with reality which it reflects, and with a human being, inner world of whom it represents. In accordance with it, such typical features of contemporary linguistic theories as integrity, "semanticity" are formed.

Therefore the interest to the phenomenon of culture today isn't revived by chance, such issues as language and culture, twofold role of language and culture in the development of a personality are inevitably actualized.

Keywords: phraseological units, linguistic theories, comparative typological analysis

УДК 81'426.001
МРНТИ 16.31.41

СОПОСТАВИТЕЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ

Акбембетова А.Е.¹,

¹ к.п.н., доцент кафедры теоретической и
прикладной лингвистики
КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан
e-mail: aysha724@mail.ru

Интерес современной лингвистики направлен на анализ содержательной и функциональной сторон языка, когда в центре исследования оказываются не только внутренние, но и внешние связи языка с окружающей действительностью, которую он отражает, в том числе представляя внутренний мир человека. Соответственно формируются такие характерные тенденции современных лингвистических теорий, как интегративность, «семантичность», антропоцентричность, которые являются результатом «изменения взгляда на предмет, изменения понимания предмета изучения».

Все более актуальным становится интерес к феномену культуры, особо фокусируется внимание на такие проблемы, как язык и культура, двуединство языка и культуры в формировании личности.

Ключевые слова: фразеологизмы, лингвистические теории, сопоставительно-типологический анализ.

На современном этапе развития лингвистики все более актуальным является обращение лингвистов к антропоцентризму, выдвигание на первый план языковой личности, определяющей семантическое пространство языка, изучение национально-культурного представления о мире, анализ содержательной и функциональной сторон языка, когда в центре исследования оказываются не только внутренние, но и внешние связи языка с окружающей действительностью, которую он отражает, в том числе представляя внутренний мир человека. Соответственно, формируются такие характерные тенденции современных лингвистических теорий, как интегративность, «семантичность», антропоцентричность, которые являются результатом «изменения взгляда на предмет, изменения понимания предмета изучения» [1, 88-89]. Все более актуальным становится сегодня интерес к феномену культуры, особо фокусируется внимание на таких проблемах, как язык и культура, двуединство языка и культуры в формировании личности.

Национально-специфические особенности образных средств, пути их перевода представляют на сегодняшний день объект изучения ученых: и лингвистов, и специалистов в области переводоведения, и составителей двуязычных переводных словарей. Исследование национальной специфики фразеологизмов и пословиц учеными проводится в разных аспектах: 1) в сопоставительном - для выявления адекватности образных средств разных языков и установления межъязыковых различий, культуры того или иного народа, то есть относятся к культурно значимым элементам образных средств; 2) в интроспективном - для выявления национальных особенностей языковых единиц, определяемых сознанием самих носителей языка, поскольку национальная маркированность образных средств функционирует в сознании носителя языка [2, 49-50].

При продуцировании речи не всегда слова выступают в своем прямом значении. Чаще всего в определенном контексте они получают дополнительные семантические или стилистические оттенки, называемые коннотациями. Система коннотативных значений хорошо изучена. Справедливо считается, что наиболее ярко коннотации проявляются на уровне фразеологизмов, пословиц, изречений и сравнений, что со всей полнотой отражено в фундаментальном труде, каковым является четырехтомный «Словарь живого великорусского языка» В. Даля, который до нашего времени служит справочной энциклопедической работой, содержащей глубокую научную трактовку данной проблемы, богатый иллюстративный материал по употреблению пословиц и других образных средств в народном языке. Помимо пословиц, крылатых слов, изречений и сравнений им отобраны также часто используемые в народном языке загадки, прибаутки, скороговорки.

В процессе перевода с русского языка на другие языки, при составлении двуязычных переводных словарей, а также в ходе обучения студентов русским фразеологизмам и пословицам в нерусской

аудитории возникают определенные трудности. Чаще всего особую проблему представляют идиоматические выражения, как *белая ворона*, *брать быка за рога*, *бирюком жить*, *важная птица*, *рука руку моет*, *а воз и ныне там* и т.п. Студенты учатся анализировать, сопоставлять и находить эквивалентные единицы с родного языка. При сопоставлении значения фразеологизма «как белая ворона» студенты устанавливают его конкретное коннотативное значение применительно к человеку, представляют в переносном употреблении видимые или невидимые качества данного человека в стиле одежды, в манере поведения, проводят уточнение адекватности подбираемого примера с родного языка и находят эквивалентное выражение, а именно «журавль среди кур» (кит. яз.). Одновременно выясняется совпадение / несовпадение коннотации, например, в русском языке *журавль* имеет отрицательную коннотацию, поскольку это *неуклюжая*, *серая* птица при переносе на человека означает «глупый», «некрасивый», однако в китайском эта птица имеет положительную коннотацию, олицетворяет символ *мудрости*, *красоты* и *грации*. Но тем не менее, применительно к ситуации «неординарности», «неповторимости» может выступать эквивалентом «белой вороны».

Сопоставление образов показывает, если в русском и казахском языках наименование животного «обезьяна» применительно к человеку имеет только отрицательную коннотацию: «некрасивый», «глупый», «повторяющий за кем-то», то в китайском языке *обезьяна* – символ «способности», «ловкости», «сообразительности». Известно, что современные китайцы детей, рожденных в год обезьяны, считают талантливыми, умными, способными. Из них получаются успешные бизнесмены, известные артисты т.п. Необходимо отметить, что в китайском языке прилагательное «хитрый» отсутствует, вместо «хитрый» используется прилагательное «умный». Анализируя басню И.А. Крылова «Ворона и Лисица», китайские студенты проявляли симпатию к лисице. По их мнению, лиса умная и сообразительная, и, если бы она не обманула ворону, то осталась бы голодной, что вороне не надо было верить льстивым речам лисицы. Слово «хитрый», таким образом, не вызывает у китайцев осуждения, бытующего в сознании наших людей. *Ум и мудрость* в китайском языке символизирует не только обезьяна, но также *черепаха* и *кролик*.

В процессе работы над художественным текстом и анализа художественной идеи важно сохранение образности фразеологизмов. Несовпадение образов затрудняет понимание идиоматических выражений типа «*закадычный друг*», «*попасть впросак*». Так, фразеологизм «*у черта на куличках*», обозначающий *очень далеко*, при обычном переводе лишается образности. После предварительного сопоставительного анализа и работы, направленной на понимание образа, студенты находят эквивалент в родном / изучаемом языке: «*на краю неба и моря*».

Известно, что пословицы и поговорки – это иносказательные выражения, «коротенькая притча, суждение, поучение, высказанное обиняком», поговорка – окольное выражение..., но без притчи, без суждений, заключения, применения» [3, 9-11]. В. Даль предлагал в пословице различать «одежду внутреннюю и внешнюю; первая относится к критике, вторая – до грамматики и просодии. Грамматика не только могла бы и должна бы многому научиться у пословиц, но должна быть по ним, во многих частях своих, вновь переверстана. Частное непонимание нами пословицы основано именно на языке тех простых, сильных и кратких оборотов речи, которые утрачиваются и вытесняются из письменного языка, чтобы сблизить его для большей сподручности переводов с языками западными» [3, 12].

Что касается элемента образности, то любая пословица может служить ярким примером тому. Именно на этом и акцентировал свое внимание знаток русской народной речи В. Даль, отмечая, что «во внутренней одежде» народных пословиц можно найти образцы риторики, все способы окольного выражения.

Часто отсутствие в одном языке образа, идентичного во фразеологии другого языка, компенсируется яркой образностью соответствия в другом языке. Так, например, если сравнить русское выражение «*брат быка за рога*» с китайским «*хочешь убить змею, начинай с головы*», то увидим, что обе единицы равнозначны в любом контексте.

Нередко фразеологизмы русского и китайского языков совпадают по образности, хотя отличаются по составу компонентов. Благодаря образности не представляет особых затруднений понимание содержания учебного текста. Когда сравнивают красоту румяных щек девушки, русские и казахи используют выражение «*румяное яблоко*», то китайцы – «*спелый персик*». Ср. выражения: *щеки румяные, как яблоко* (рус.), *екі беті алмадай* (каз.), *щеки как спелые персики* (кит.).

Если русское выражение «*важная птица*» используется в значении «*высокопоставленный чиновник*», то в китайском языке говорят: «*важная голова*» или «*первая рука*». О лицемерии и коварстве говорят: «*волк в овечьей шкуре*» (рус.), «*бөрйк жамылган бөлтірік*» (каз.) – букв.: «*волк под меховой шапкой*», в китайском языке эквивалентом выступает выражение без компонента «животное»: «*На языке мед, а в сердце – лед*».

Говоря о ненужности, бесполезности и излишних хлопотах, русские люди говорят: «*воду в решете таскать*», «*как собаке пятая нога / как пятое колесо в телеге*», а китайцы используют образ зонтика в отсутствие дождя: «*как рыбке зонтик*» или «*раскрыть зонт в ясную погоду*». Наличие ряда вариантов перевода еще раз свидетельствует о необходимости ситуативного подхода при переводе.

Широко используется также прием – *описательный перевод*, когда значение идиомы иностранного языка раскрывается при помощи свободного сочетания слов русского языка. Несмотря на то, что

при таком подходе с некоторой неизбежностью будет утрачиваться образность значения, однако при сохранении общего смысла переводимой единицы данный недостаток все же позволяет оставаться данному приему достаточно востребованным в практике перевода. Как верно отмечает А.В. Кунин, такой вид перевода подходит при переводе терминологических фразеологизмов, как: *альфа и омега, кануть в лету, яблоко раздора* и т.п. [5].

Указанные В.И. Далем характерные признаки пословиц подводят нас к мысли, что толкование пословиц может быть достаточно широким. Так, для их перевода часто применяют экспрессивно-стилистическую адаптацию, учитывают, что не исключается допущение возможных видоизменений образного элемента высказывания (замена образа, лежащего в основе одного из его компонентов, когда можно выбрать определенную пословицу, подходящую для передачи мысли и ситуации в другом языке, которая, по мнению переводчика, наилучшим образом подходит по контексту).

Практика перевода показывает, что имеющиеся расхождения в понимании и истолковании фразеологизмов и пословиц, как было указано выше, доставляют наибольшие затруднения в реализации главной цели художественного перевода: достижении адекватного воздействия на реципиента переведенного текста, но не представляют собой неразрешимой проблемы. Иллюстрацией идеи переводимости пословиц с одного языка на другой язык может служить работа В. де Гинзбурга «Мудрость и разум объединенных наций», где собраны несколько тысяч наиболее известных пословиц и изречений из разных языков мира. При отсутствии в другом языке равноценного эквивалента, переводчик использует определенные виды трансформаций для сохранения образности выражений. Такой вид перевода пословиц и фразеологизмов в какой-то мере позволяет сохранить их образность и выразительность в тексте перевода.

Помимо пословиц в народной речи широко используются изречения, высказывания и выражения, в которых заключена определенная мудрость: изречения Шекспира, И. Крылова, Л.Толстого, А. Пушкина и других классиков русской и мировой литературы, ставшие крылатыми. Как и фразеологизмы и пословицы, они образно передают человеческие эмоции, народную мудрость и яркое мироощущение. Национально-специфические особенности образных средств, пути их перевода представляют собой на сегодняшний день объект изучения ученых-лингвистов. Исследование национальной специфики фразеологизмов и пословиц учеными проводится в разных аспектах: 1) в сопоставительном - для выявления адекватности образных средств разных языков и установления межъязыковых различий, культуры того или иного народа, то есть, относятся к культурно значимым элементам образных средств; 2) в интроспективном - для выявления национальных особенностей

языковых единиц, определяемых сознанием самих носителей языка, поскольку национальная маркированность образных средств функционирует в сознании носителя языка [2, 49-50].

Иначе говоря, пути перевода пословиц и фразеологизмов, как следует из приведенных выше примеров, основаны на поиске подходящего изречения (сравнения) в родном языке, или использования метода описательного перевода.

Существуют разные мнения о влиянии пословиц и фразеологизмов на формирование картины мира человека. По мнению А.П. Бабушкина, «фразеологизмы кодируют национальную обусловленность языка, поскольку в содержании фразеологизмов находятся образы отражения мира, обусловленные историей, культурой и бытом народа» [6, 229-230]. Обладая семантическим богатством, образностью и лаконичностью, фразеологизмы придают речи плавность, оригинальность и изящество, что привлекает внимание многих ученых, и прежде всего лингвистов, психологов, занимающихся проблемами языка и речи. Проявление фразеологизмов связано с различными областями деятельности, но особенно широко они используются в устной речи, художественной и политической литературе.

Главная задача при осмыслении содержания пословиц, поговорок и фразеологизмов - передать содержание текста, отразить образность выражения, подобрать с родного языка аналогичное изречение, что требует освоения глубоких знаний истории, литературы, культуры, мифологии, классической и современной литературы.

На начальном этапе необходимо, прежде всего, овладеть спецификой идиоматики, усвоить основные правила и приемы перевода фразеологии в художественных или публицистических текстах. Как подчеркивают исследователи, «перевод образной фразеологии представляет для переводчика значительные трудности еще и потому, что часто имеется опасность принять фразеологическую единицу за свободное сочетание слов или, исходя из характера образа, неправильно истолковать его значение» [2].

Известно, что фразеологическая единица как устоявшийся оборот речи, содержит своеобразный исторический «внутренний смысл». Языковеды не без оснований утверждают, что для фразеологических единиц характерна семантическая целостность, что фразеологический фонд каждого языка отличается языковой устойчивостью и неповторимым своеобразием.

На наш взгляд, главное при осуществлении правильного перевода фразеологизмов и пословиц – это передача элементов образности фразеологической единицы, чтобы нерусские учащиеся научились отличать свободное словосочетание от фразеологического, опираясь на контекст и общую логику высказывания. Из рассмотренных выше примеров видно, что чаще всего при переводе фразеологизмов

используется подбор аналогичных фразеологических единиц с родного языка, но в то же время нельзя забывать об их экспрессивных свойствах: фразеологизмы и поговорки – это фигуры речи, используемые в переносных значениях, им свойственна принадлежность к определенному языковому уровню, когда необходимо сохранить стилистическую окраску фразеологизмов, учитывать общую информацию предложения или более крупного отрезка текста, которая проливает дополнительный свет на характер фразеологизма, что решающую роль в переводе подобных фраз играет контекст и фактор сочетаемости слов.

Можно полагать, что существующий в словарях синонимов ряд устоявшихся в языке эквивалентов как для поговорок и фразеологизмов, так и для свободных сочетаний слов, не должен ограничивать и творческий подход переводчика, нацеленный на передачу образности языковых единиц или определенных фактов языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Звегинцев В.А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. – Ч.2. – М.: Наука, 1965. – С.88-89.
2. Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии // Вопросы языкознания, 1998. – № 6. – С.48-57.
3. Даль В.И. Пословицы русского народа. – М.: Гослитиздат, 1967.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – Изд. 8-е. – М.: Советская энциклопедия, 1970. – 901с.
5. Кунин А.В. Английская фразеология (теоретический курс). – М.: Высшая школа, 1970. – 344 с.
6. Бабушкин А.П. Сходство концептуальных фактур фразеологических единиц разных языков // Слово – сознание – культура. – М.: Флинта: Наука, 2006. – С. 228-233

ТҮРАҚТЫ ТІРКЕСТЕРДІҢ САЛҒАСТЫРМАЛЫ-ТИПОЛОГИЯЛЫҚ ТАЛДАУЫ

Ақбембетова А.Е.¹,

¹п.ғ.к., доцент, теориялық және қолданбалы лингвистика кафедрасы,

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәне ӘТУ

Алматы, Қазақстан, e-mail:aysha724@mail.ru

Тіл білімінің қазіргі даму кезеңінде зерттеушілер назарында тілдің мазмұндық және қызметтік қырлары, ішкі, тілдің өзіне ғана тән, байланыстары мен бірге сыртқы болмыс, тіршілік әсері, адамның сана-сезімі, рухы. Осыған байланысты «зерттеу нысаны өзгеріп, оны басқаша түсіну нәтижесінде қазіргі лингвистикалық ағымдарға тәни интегративтілік, «семантикалық», антропоэкетілік сияқты үрдістер қалыптасуда.

Мәдениет феноменіне қызығушылықтың өзектілігі, әсіресе, тіл мен мәдениет мәселесі, олардың тұлға қалыптасудағы екіжақтық бірлігі, күннен күнге.

Тірек сөздер: қазіргі лингвистика, интегративтілік, «семантикалық», антропоэкетілік, тіл мен мәдениет.

Статья поступила 28.11.2018

A SPECIAL GROUP OF PHRASEOLOGICAL UNITS BASED ON THE SOMATISMS “TIL” AND “LANGUAGE”

Zhanuzakova M.T.¹, Lissaridi E.K.², Tatarenko T.D.³

¹ the teacher of English language CS №142, Almaty, Kazakhstan;

² senior lecturer at the Department of Language Studies,

³ assistant professor at the Department of Language Studies
of Asfendiyarov Kazakh National Medical University, Almaty, Kazakhstan
e-mail: tatarenkotd@mail.ru

Abstract. This article deals with phraseologies of Kazakh language with anatomical terms and connected with given names of phrasemes meaning moments. Somatic phraseologies (from ancient Greek soma- body) as a word-combinations, one of the components which names the part of the human body and organs, represents the special group which demands much studying. Anatomical terms as head, mouth, heart, eyes and tongue are found in these phraseologisms. Semantic of these phraseological units is directed to the person, because it is used as a base of phraseological units meaning of human body parts and organs.

Keywords: anatomical names, somatic phraseologies, professionally-oriented education.

УДК 811.512; 811.161.1

МРНТИ16.21.49

ОСОБАЯ ГРУППА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ НА ОСНОВЕ СОМАТИЗМОВ «ТІЛ» И «ЯЗЫК»

Жанузакова М.Т.¹, Лисариди Е.К.², Татаренко Т.Д.³

¹ учитель английского языка ОШ №142, Алматы, Казахстан;

² ст. преподаватель кафедры языковых дисциплин;

³ доцент кафедры языковых дисциплин

АО «Национальный медицинский университет»,
Алматы, Казахстан, e-mail: tatarenkotd@mail.ru

В данной статье рассматривается особая группа фразеологизмов казахского и русского языка на основе соматизмов «тіл» и «язык». Во фразеологизмах обоих языков очень часто встречаются эти анатомические наименования и связанные с данными наименованиями фраземы, обозначающие движение, действие и выражающие физиологический процесс. Они обозначают несуществующие, ирреальные действия. Соматические фразеологизмы как словосочетания, один из компонентов которых называет часть тела человека или орган, представляют собой особую группу и требуют всестороннего изучения. Сама семантика этих фразеологических единиц направлена на человека, потому что используются в качестве основы ФЕ обозначений частей тела и органов человека.

Ключевые слова: анатомические названия, соматическая фразеология, профессионально-ориентированное образование.

Фразеологизмы – языковые единицы, которые обогащают словарный запас любого языка. В сороковых годах прошлого века изучение фразеологизмов вылилось в отдельную отрасль языкознания; появились различные направления и методы их исследования. Один из таких методов – структурно-систематический. Он основан на тематическом группировании компонентов фразеологизмов. Важную роль для

фиксированного анализа и определения хода развития фразеологической системы играет разделение фразеологических единиц (ФЕ) на тематические группы. Акад. А.Кайдар и акад. Р.Жайсаков предложили классификацию фразеологизмов по тематическим группам, основываясь на двух разных принципах (основах) тематической предметной систематизации. Первый принцип предусматривает учет лексическо-го значения слов, которые являются опорными словами фразеологических оборотов при их систематизации, второй принцип – использование общего смысла фразеологических единиц с учетом заданного явления или предметного значения [2]. Ш.Қ. Құрманбаева, занимающаяся сопоставительным исследованием глагольных фразеологизмов турецкого и казахского языков, беря за основу это разделение и учитывая значения опорных слов, выделила три группы глагольных фразеологизмов: глагольные фразеологизмы, опорным словом которых являются наименования частей тела; глагольные фразеологизмы, опорным словом которых являются числительные; глагольные фразеологизмы, опорным словом которых являются названия животных. На основе общего смысла фразеологизмов их разделяют на две группы: глагольные фразеологизмы, обозначающие действие человека; глагольные фразеологизмы, обозначающие эмоциональное состояние человека [3]. Нужно отметить, что тематическое разделение фразеологизмов на группы является достаточно условным и имеются случаи, когда один и тот же фразеологизм может относиться к разным группам в связи с тем, что опорный компонент выражен многозначным глаголом.

Вызывают определенный научный интерес устойчивые выражения, опорным словом которых являются наименования частей тела человека. В языкознании такие устойчивые выражения называют соматическими фразеологизмами. Они составляют большую часть фразеологического фонда и казахского, и русского языков в связи с тем, что выражение мысли с помощью названий частей тела имеет огромные возможности. Так, соматические глагольные фразеологизмы обозначают не только названия анатомических органов человека, но и показывают различные действия и движения частей тела и внутренних органов в языке. Среди таких фразеологизмов есть такие, которые показывают невозможные в реальной жизни действия. Они обозначают ирреальное действие. Такие единицы употребляются не в прямом, а в переносном смысле. Н.Б. Мечковская называет такие фразеологизмы движениями-фантомами. По мнению ученого, такие фантастические картины в метаязыковых идиомах очень продуктивны [4].

М.Х. Абилгалиева, сопоставляя соматические фразеологизмы казахского и немецкого языков, пишет: «Так как логика человеческого поведения и основные функции частей тела универсальны, то такие фразеологизмы появляются спонтанно в разных языках и носят универсальный характер» [5].

Рассматривая фразеологический фонд казахского и русского языков, можно заметить, что такие фразеологические единицы, которые показывают фантастические, невозможные действия, встречаются очень часто в обоих языках. Рассматривая отдельно опорные соматизмы в составе движений-фантомов, можно заметить, что частота их использования разная. Количество движений-фантомов на основе видимых частей тела и органов и на основе их функции больше, чем других фразеологизмов на основе других анатомических названий. Несмотря на важность внутренних органов в жизни человека, фразеологизмы с опорой на эти названия встречаются редко. В этих сочетаниях в обоих языках очень часто встречаются такие анатомические названия, как голова, сердце, глаз, кровь и язык. Из этого ряда соматизмов мы выбрали для анализа лексемы казахского и русского языков «тіл» и «язык». Несмотря на то, что эти языки являются разными по структуре и не являются родственными языками, в них эти соматизмы часто встречаются для образования фразеологических единиц и отличаются тематическим многообразием. Необходимость и функции их являются явными. Сопоставим движения-фантомы на основе этих соматизмов.

Основной задачей сопоставительного исследования является определение важных и глубоких сходств и различий во фразеологической системе родственных и неродственных языков. Такие исследования помогают определению и пониманию закономерностей и особенностей исследуемых языковых явлений, помогают глубже узнать структуру языка, исследовать те явления, которые остаются скрытыми при изучении одного языка.

Для сопоставительного изучения фразеологизмов в двух разноструктурных языках используем метод компонентного анализа. Сначала нужно определить тему прямых номинативных значений соматических лексем. Для этого нужно использовать толковый словарь обоих языков.

В толковом словаре казахского языка лексеме «тіл» дано несколько определений:

1. основой орган в полости рта, у животных для восприятия вкуса, у человека для воспроизведения звуков речи;
2. показатель, который показывает время на часах [6].

В словаре С.И.Ожегова «Словарь русского языка» лексема «язык» имеет следующие определения:

1. подвижный мышечный орган в полости рта, воспринимающий вкусовые ощущения, у человека участвующий также в артикуляции;
2. такой орган животного в качестве блюда;
3. в колоколе: металлический стержень, производящий звон ударами о стенки
4. перен., чего или какой. О чём-н., имеющем удлинённую, вытянутую форму. *Языки пламени. Огненные ~и. Я. ледника. Я. волны.* [7].

Как видим в обоих языках первые значения соматизмов «тіл» и «язык» совпадают. Значит, это общие для двух языков понятия. Так как эти соматизмы являются частью речевого аппарата, они в целом показывают процесс говорения. Соматизм «тіл», который является опорным, «главенствует» над другими компонентами в составе фразеологизма, влияет, группирует фразеологическое значение вокруг себя. Например, фразеологизмы показывающие начало и прохождение процесса говорения: в казахском языке: *тіл шешілді, тіл берді, тілге тиек етті, тіл қағысты, тіл қайырды, тіл тартты, тіл ұстартты, тілі [тілімен] бидай қуырды, тілімен құс ұстаған, тіліне сөз берді, тілін сұғып алды, тілін тіске жаныған, тілінің тиегі ағытылды, тілі мен жағына сүйенеді, тілі қышыды, тілі шалды*; в русском языке: *болтать языком, давать волю языку, язык развязался, язык хорошо подвешен, язык свербит, приходит на язык, развязать язык, распускать язык, срываться с языка, стучать языком, тянуть за язык, чесать [трепать, мозолить] язык, чесать [трепать, трещать, молотить] языком*. Следующие фразеологизмы, наоборот, используются в значении «вдруг перестать говорить, замолчать, не издавать ни звука, не давать говорить». В казахском языке: *тіл байлайды, тілді байлайды, тілі байланды, тіл-жағы байланды, тіліне бұғау түсті, тілін шайнады*; в русском языке: *держать язык на привязи, язык заплетается, язык прилип [присох] к гортани, наступать на язык, придерживать язык (язычок), прикусить [закусить] язык, проглотить язык, связать язык, укоротить язык*. В сравнении с фразеологизмами второй группы преобладает количество фразеологизмов первой группы, которые показывают общий процесс говорения, и как он проходит. Эти две группы по значению являются противоположными, *антонимическими группами*.

Про эти сочетания Н.Б. Мечковская говорит: «...лексически связаны с названиями отделов речевого аппарата, однако это только уничижительные метонимии (или синекдохи); в собранном виде идиомы относятся не к артикуляции или акустике, но к речи, высказыванию в целом» [4]. Это явление характерно для обоих языков. Кроме того можно заметить, что в этих фразеологизмах соматизм *тіл*, являясь частью человеческого тела, в некоторых случаях не подчиняется ему. Например, в казахском языке: *тіл шешілді, тілі бидай қуырды, тілінің тиегі ағытылды, тілі қышыды*, в русском языке: *язык развязался, язык свербит, язык чешется, срываться с языка*. По мнению Н.Б. Мечковской это явление показывает конфликт между человеком и его языком: «Суть конфликта в том, что человек не может его запустить в дело, то, напротив, язык действует как бы без спросу (как в одной русской поговорке сказано с осуждением: *Язык прежде ума рыщет*)» [4].

Теперь рассмотрим сходства и различия движений-фантомов во фразеологизмах двух языков. Соматический компонент «язык» активно используется в обоих языках. Он используется для обозначения общего

процесса говорения и молчания, и в нем преобладает количество фразеологизмов первой группы в сравнении со второй группой. Но все же в казахском языке фразеологизмов с движениями-фантомами второй группы (не говорить, молчать, не давать говорить) меньше по сравнению с русским языком. Кроме того, эти фразеологизмы не только определяют процесс говорения но и показывают эмоции человека, его настроение. Например, в казахском языке выражение *ащы тілін сұғып-сұғып алды* имеет значение «уколоть острым языком», выражение *тіл байлайды* используется в значении «сильно волноваться, волнуется, удивляет», выражения *тілі байланды, тіл жағы байланды* имеет значение «не смог говорить от болезни, от страха». Эти фразеологизмы возникли от отрицательных эмоций, таких как боязнь, страх, неприязнь и положительных эмоций, таких как волноваться, удивляться. В русском языке выражение *язык прилип [присох] к гортани* используется в значении «замолчать от удивления, от страха, от неожиданной ситуации». Но таких фразеологизмов в русском языке мало.

Возникшие на основе соматизма «язык» данные фразеологизмы можно группировать не только по опорному слову, но и по названным выше общим значениям. Глагольные фразеологизмы, которые обозначают движение человека, делятся на глагольные фразеологизмы со значением говорить, смеяться, видеть, думать. Возникшие на основе соматизма «язык» фразеологизмы с движениями-фантомами, относятся к фразеологизмам со значением «говорение». И одновременно относятся к глагольным фразеологизмам, обозначающим эмоциональное состояние. Одно это уже показывает, что разделение на тематические группы для фразеологизмов является условным, так как один и тот же фразеологизм может относиться к нескольким группам.

Учитывая различие казахского и русского языков, совместимость семантических, стилистических, лексических, морфологических и синтаксических факторов рассматриваемых фразеологизмов, нужно отметить виды соответствия фразеологизмов с движениями-фантомами в обоих языках:

1. Полное соответствие, значение, содержание, красочность наполовину на морфологическом и синтаксическом уровнях. Например: *тіл шешілді – язык развязался, тілді байлады – связал / завязал язык.*

2. Неполное смысловое соответствие. Например: *тіл-жағы байланды – язык прилип [присох] к гортани, тілін тіске жаныған – распустил язык, тілін шайнады – язык заплетается, тіліне бұғау түсті – наступать на язык.*

Фразеологизмы с движениями-фантомами на основе соматизмов «тіл» и «язык» в двух языках в большинстве случаев соответствуют только наполовину. М.Н.Сыздыкова, сопоставляя семантические особенности глагольных фразеологизмов, со значением «говорение» в казахском и русском языках, пишет: «...несмотря на нередкое совпадение

...по значению, компонентному составу и структурной организации, об эквивалентности следует говорить с большой осторожностью. Это объясняется тем, что исследуемые фразеологизмы... в определенной степени отличаются друг от друга, отражая специфические особенности образного мышления народа» [10].

Так как окружающий мир, объективная правда являются общей для человечества, то и фразеологизмы с движениями-фантомами на основе соматизмов «тіл» и «язык» в обоих языках имеют немало сходств. Однако, тем не менее, закономерно встречаются их структурные отличия.

Рассматривая фразеологизмы казахского и русского языков, можно заметить, что преобладает количество фразеологических единиц ярко, красочно показывающих фантастические явления в языке, движение тела человека, мимика, жест, которые можно отнести к группе фразеологизмов с движениями-фантомами. Частота использования соматизма «язык» в образовании такого рода фразеологизмов в обоих языках очень высокая. В отличие от других частей речевого аппарата очень часто используется во фразеологизмах, показывающих фантастические, невозможные движения. В соответствии с определением в толковых словарях обоих языков, являясь основным органом в ротовой полости, издающий звуки, фразеологизмы на основе этого соматизма показывают процесс говорения (говорение с кем-либо, молчание). Говорение и беседа являются одной из форм коммуникации, так как говорение – это обмен мнениями между людьми, использующими определенный язык. Общеизвестно, что язык является инструментом для коммуникации между людьми. Кроме того, эти выражения красочно описывают эмоциональное состояние и настроение человека.

Сравнивая фразеологизмы с движениями-фантомами на основе соматизмов «тіл» и «язык» в сопоставляемых языках можно заметить, что между ними больше сходств, чем различий. Этому поспособствовали социальные, экстралингвистические факторы. Потому что соседствующие казахский и русский народы имеют многовековую общую историю развития, культуру.

Изучение фразеологизмов с движениями-фантомами на фоне общего фонда соматических фразеологизмов помогает узнать фразеологизмы двух языков с новой стороны, дает большие возможности исследовать, используя новый подход. Очень важно всесторонне исследовать проблему, полноценно понять сложную природу глубоких по смыслу, разностронних фразеологизмов. Научно-теоретическое значение и практическая необходимость такого рода исследований не вызывает сомнений.

ЛИТЕРАТУРА

1 Авакова Р.Ә. Қазақстан лингвистикасындағы фразеологиялық бағыттар // «Академик Ә.Т. Қайдар және тіл білімінің мәселелері» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. – Алматы: 2004. – Б. 93-99.

2 Кайдаров А.Т., Жайсакова Р.Е. Принципы классификации фразеологизмов и

классификационные группы в казахском языке // Изв. АН КазССР, Сер. филол. – 1979. - №3. - С. 8-10.

3 Құрманбаева Ш.Қ. Түрік және қазақ тілдеріндегі етістіктің фразеологизмдеріне салғас тырмалы талдау: ... канд. дисс. авторефераты - Алматы, 1999. - 26 б.

4 Мечковская Н.Б. На семиотическом перекрестке: мотивы движения тела в невербальной коммуникации, в языке и метаязыке // Логический анализ языка. – М.: 2000. – С. 380-391.

5 Абилгалиева М.Х. Сопоставительный анализ соматической фразеологии казахского и немецкого языков: Автореф. дис. ... канд. филол. наук - Алма-Ата, 1992. – 33 с.

6 Ысқақов А.Ы. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – Алматы, 1986. – 449 б.

7 Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка – М., 2010. – <http://ozhegov.textologia.ru/>

8 Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы, 1977. - 356 б.

9 Молотков А.И. Фразеологический словарь русского языка. – М., 1978. – 544 с.

10 Сыздыкова М.Н. Семантические особенности глагольной фразеологии русского и казахского языков. – Алматы: 2002. – 14 с.

«ТІЛ» ЖӘНЕ «ЯЗЫК» СОМАТИЗМДЕРІНІҢ НЕГІЗІНДЕГІ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ ЕРЕКШЕ ТОБЫ

Жанузакова М.Т.¹, Лисариди Е.К.², Татаренко Т.Д.³

¹ ағылшын тілі мұғалімі, №142 мектеп, Алматы, Қазақстан;

² аға оқытушы, тіл пәндері кафедрасы;

³ доцент, тіл пәндері кафедрасы,

«Ұлттық медицина университеті» АҚ, Алматы, Қазақстан

e-mail: tatarenkotd@mail.ru

Аңдатпа. Бұл мақалада қазақ және орыс тілдерінде қолданылатын «тіл» және «язык» соматизмдерінің негізіндегі фразеологизмдердің ерекше тобы қарастырылады. Мұндай фразеологизмдердің құрамында шынайы өмірде кездеспейтін, мүмкін емес қимыл-қозғалыстарды көрсететін тіркестер де кездеседі. Фразеологизмдердің мұндай ерекше тобы белгілі бір ирреалды әрекетті көрсетіп, осы құбылыстың шынайы өмірде кездеспейтіндігін айқынайды. Мұндай бірліктер тура мағынада емес, ауыспалы мағынада қолданылады. Мұндай фразеологизмдерде ең жиі қолданылатын анатомиялық атаулар ауыз, бас, жүрек, көз және тіл сияқты атаулар болып табылады. Солардың арасынан «тіл» және «язык» лексемаларын талдадық. Әсіресе, медициналық жоғары оқу орындары студенттерінің сөйлеу қабілетін арттыру мақсатында құрамында қазақша анатомиялық атаулары бар соматикалық фразеологизмдерді кеңінен қолданудың маңыздылығы дау тудырмайды.

Тірек сөздер: тіл, анатомиялық атаулар, соматикалық фразеологизмдер.

Статья поступила 25.12.2018 г.

LINGUISTIC PECULIARITIES OF TOURISM TEXTS

Kurkimbayeva A.M.¹

¹2-year PhD student on specialty “Foreign philology”

Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: aizhan—k@mail.ru

Abstract. In this article, the author describes the linguistic features of the texts of tourism discourse. It is reported that tourism has become an object of linguistic investigations as one

of the key sectors of the economy, which contributes to the dynamic development of the country's economy. In addition, the author analyzes the types of tourist texts like posts and comments as one of the new philological goal.

Keywords: tourist discourse, text, tourist commentary, linguistic phenomenon, media text.

ӘӨЖ 81'42

ҒТАМТ 16.21.07

ТУРИСТІК МӘТІНДЕРДІҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қурқимбаева А.М.¹

¹Шетел филологиясы мамандығы бойынша 2 курс докторанты,
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ,
Алматы, Қазақстан

Андатпа. Бұл мақалада автор туристік дискурс мәтіндерінің лингвистикалық ерекшеліктерін қарастырған. Туризм - ел экономикасының қарқынды дамуына үлес қосатын экономиканың бірден бір саласы ретінде лингвистика ғылымының зерттеу нысанына айналып отырғандығы баяндалады. Сонымен қатар автор туристік мәтіндердің түрлерін зерделеп, соның бір түрі пікірлерді талдау да филология саласының алдында тұрған жаңа мақсаттардың бірі екендігіне тоқталады.

Тірек сөздер: туристік дискурс, мәтін, туристік пікірлер, лингвистикалық құбылыс, медиа мәтін.

Қазіргі әлемде туризм индустриясының қарқындап дамуы байқалады. Бірнеше ондаған жылдар бойы ол экономикалық дамудың негізгі факторларының бірі болып табылады. Зерттеушілердің пікірлерінше, «экономикалық дағдарыстар мен күрделі әскери-саяси жағдайларға қарамастан, туризмнің әлі күнге дейін «әлемдік құбылыс» бейресми мәртебесіне ие болуы дәлел [1].

Ресейлік ғалым В.А. Митягинаның пайымдауынша туризм этносоциумның тек диалог пен интеграцияға дайындығының көрінісі ғана емес, сонымен бірге жаһандану жағдайында әр ел мәдениетінің бірлесе өмір сүруі туризмнің одан әрі дамуын оңтайландырады [2].

Шетелдік туристер санының жыл сайын өсуі бұл сфера бойынша түрлі ғылыми зерттеулер жүргізу үшін тартымды етеді. Туристік сфера экономикалық, әлеуметтік, саяси, сондай-ақ мәдени және лингвистикалық жұмыстардың объектісіне айналды.

Қазіргі заманғы туризм - лингвистикалық және әлеуметтік-мәдени ынтымақтастықтың бір түрі. Туризмнің қоғамның түрлі салаларында, соның ішінде танымдықәсері, осы саладағы лингвистикалық және паралингвистикалық құбылыстардың семантикалық жағынан түсіну қажеттігін тудырады. Туризм коммуникация үрдісінде осы сала бойынша жаһандық адам ресурстарын тартып, экономикалық саланың үлкен бір ауқымды бөліміне айналып келе жатқандығына бүгінгі медиа кеңістікте жарияланып отырған ақпараттардан куә болып отырмыз. Туристік өндіріс саласының қазіргі жәй-күйін әлеуметтік желілерде жарияланған жазбаша ақпараттарсыз білу мүмкін емес. Осы әлеуметтік желілерде

жарияланған түрлі хабарлар мен посттар қарқынды дамып келе жатқан туризмді дамыту үшін белгілі бір мөлшерде үлес қосады деп білеміз.

Қазіргі кезеңдегі лингвистикалық концептуализациялау лингвомәдени және әлеуметтік тәжірибе ретінде оның мағынасын анықтау туризм саласындағы мәтіндерде кездеспеуі мүмкін емес. Бұған қоса, осы құбылыстың ауқымы мен даму қарқыны адамзаттың өмірін өзгертіп, ғылыми қоғамдастықтың алдына мәтіндік кеңістікті анықтау міндетін және оның жұмыс істеуі үшін белгілі бір лингвистикалық және психолингвистикалық функциясына негіздеме болатын туризм саласы бойынша мәтіндік модельдері құруға әкеледі.

Туризм іс жүзінде жарнаманы ұйымдастыру үшін әлеуметтік кеңістік ретінде зерттелді. Сонымен қатар, туризм индустриясының мәтіндерінде лингвистикалық және паралингвистикалық құбылыстарды прагматикалық, коммуникативтік деңгейде тереңірек, атап айтқанда, семантикалық талдау қажет туындап отыр.

Соңғы жылдары ресейлік және шетелдік тіл мамандарының туристік дискурстың түрлі аспектілері мен халықаралық туристік коммуникацияны зерттеуге арналған ғылыми мақалалары жарық көрді. Отандық лингвист ғалымдар арасында осы саланы зерттеуге арналған еңбектердің көпшілігі еліміздің туристік имиджін дамытуға бағытталған. Сондай бір жұмыстардың бірі С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университетінің профессоры Ш.Қ.Құрманбаева елдің туристік имиджін арттыруда лингвоелтанымдық сөздік жасаудың маңызына тоқталады. Н.В. Филатова диссертацияда туристік дискурстың құрамдас бөлігі прагматиканы зерттейді және бұл дискурс «тәуелсіз дискурстың гибриді түрі» деп пайымдайды. Ол прагматикалық және лингвистикалық жанашылдықты қалыптастыратын нормативтік-риторикалық және креативті дискурс ерекшеліктерін біріктіреді деген пікірді ұстанады [3]. Біз де туристік блоггингты зерттеумен айналысып жүрген зерттеуші ретінде бұл пікірмен келісеміз, өйткені саяхат туралы әлеуметтік желілерде жарияланған мәтіндерді қарастырсақ жоғарыда ғалымның зерделеген ойлары толықтай дәлел болады. И.А. Нагорный және В.А. Шевцова туристік дискурсқа негізделген сөйлеу тактикасын бөліп қарастырса [4], Л.П. Тарнаева және В.В. Дацюк осы дискурсқа тән коммуникативтік стратегияларды сипаттайды [5].

«Туризм» саласының мәтіндері қоғамның жаңа түрінің атап айтқанда - коммуникативтік, когнитивтілік, мобильділік, әлеуметтік басымдықтарға баса назар аудару, этномәдени және мәдениетаралық кеңістікті визуализациялау, ақпараттандыру және жаһандану секілді сапалы сипаттамаларын қамтиды. Сонымен бірге зерттелетін мәтіндер, ақпараттық кеңістіктің ажырамас әлеуметтік және мәдени элементтері ретінде, этнос әлемінің лингвистикалық көрінісін қалыптастыруға әсер етеді, тұтастай алғанда ол жеке тұлғалар мен қоғам болмысынан да көрініс табады. Бұл бізге туризм саласы мәтіндері феноменінің

сапалы жаңа сипаттамаларын анықтауға және оларды когнитивтік, лингвистикалық және паралингвистикалық талдау шеңберінде түсінуге мүмкіндік береді.

Туризмде түрлі коммуниканттар арасындағы мәдениаралық қатынас ерекше көрініс табатыны белгілі. Туристік мәтіндер – бұл бүгінгі күнде аса кең тараған шетелдік мәдениетті баяндау құралдарының бірі. Түрлі мәдениеттер тоғысында туындайтын тікелей мәдениаралық диалог кезінде халықаралық қарым-қатынас тілі түріндегі арнайы бір тіл туады. Ерекше қызығушылық тудыратын туризмнің тұрмыстық лексикасы болып табылады. Бұл – Қазақстанға келген шетелдік туристердің алдынан шығатын көп ұлтты мәдениетке тән тақырыптардың кең спектрі [6].

Туризм динамикалық көпфункционалды процесс ретінде пайда болып, әлемді танудың нақты жолдарының бірі. Туризмнің әртүрлілігін, сондай-ақ туризм секторының әртүрлі салаларында туристік ресурстардың кең спектрін, «туризм» саласындағы мәтін жанрының ауқымы анықтайды. Туристік мәтіндердің дискурсивтік табиғаты олардың бұқаралық адресатқа бағытталуымен ерекшеленеді.

Туристік мәтіндерге тоқталатын болсақ оларға әлемдегі түрлі туристік орындарды насихаттауға арналған жарнамалық мәтіндер, елдің туристік имиджін арттыратын мәтіндер, туристік брошюралар және каталогтар, туристік жолкөрсеткіштер, саяхат бағдарламалары, трэвел блогтарда жарияланған посттар және туристтердің жеке пікірлері, блогтарда жарияланған комментарийлар жатқызуға болады.

«Туризм» сферасы бойынша жарияланған мәтіндерінде туристік объектінің (ел, қала, аудан, көрікті жерлер және т.б.) физикалық және географиялық ерекшеліктері ғана емес, сапар барысында адресанттың болжамы бойынша туристің сыртқы ортадағы қарым-қатынасы туралы ақпараттар болуы мүмкін және ол ақпараттар мүмкіндігінше адресаттар тарапынан назарға алынады. Адресаттар қажетті ұсыныстарды ескереді. Осындай мәтіндер шеңберінде адресаттың коммуникативтік стратегиялары, әдетте, жазбаша сөйлеу жұмысында нақты модельдеудің ерекшеліктерін қарастырады.

Ақпаратты мәлімдеу барысында туристік мәтіндерде нақты концептілер және олардың семантикалық компоненттеріне назар аударылатындығын байқаймыз. Сондай ақ, бұл мәтіндер вербалды құралдар көмегімен берілген дәйекті ақпараттарды қамтиды.

Туризм индустриясының сөздік қоры қонақжайлылық индустриясымен байланысты кәсіби секторлардың әр түрлілігін, сондай-ақ туристік өнімдерді сипаттауда пайдаланылатын тақырыптық компоненттердің кең ауқымын көрсетеді. Туристік мәтіндер лексикасында зерттеушілер мынадай негізгі тақырыптық салаларды бөліп көрсетеді:

- саяхат және қауіпсіздік;
- орналасу;

- асхана;
- ойын-сауық және демалыс индустриясы.

Мысалы, туристік орындар туралы пікір мәтіндерін талдау барысында, пікір жазушы адресаттарды екі топқа бөлуге болады: туристер мен турагенттер. Ең көп әлеуетті үлкен топ саяхат жасауды жоспарлап отырған туристер. Бұндай мәтіндердің бір ерекшелігі пікір жазушы авторлар жалған ақпарат беруге мүдделі емес, себебі олар да туристер, яғни адресаттар. Авторлар мен адресаттар арасындағы рөлдердің әрдайым өзгеріп тұрады. Осылайша, коммуникацияға қатысушы екі тұлға да туристік қызметтердің көптеген түрін ұсынатын ғаламдық ақпараттық кеңістікте сенімді ақпарат алуға мүдделі екендігін көреміз.

Сонымен қатар, пікірлердің әлеуметтік-мәдени ерекшелігі адресаттардың әлеуметтік-мәртебелік сипаттамаларына байланысты: гендерлік, жас ерекшелігіне, шет тілін меңгеру, физикалық шектеулердің болуы, жеке көліктің болуы сондай-ақ балалар мен үй жануарларымен саяхат жасау сияқты ерекшеліктер.

Мысалы, американдық саяхатшы Дэнис Кин Kazakh TV каналында «Discovering Kazakhstan» бағдарламасын жүргізушісі өзінің фейсбук парақшасында «Қазақстан темір жолдарының құрылысы, тарихы мен дамуы» атты хабарламасында Қазақстан темір жолын әлемге таныстыруға арналған хабарламасында:

*There is **no other place in the world** where the railroad so dominates life as it does in Kazakhstan. In **this huge and mostly flat country, trains are the ideal way to move** around people and goods. The rail infrastructure here is so vast that the national train company, **Kazakhstan TemirZholy, is the largest employer** in the entire country. It is **these rail workers who are turning Kazakhstan into a major international transport hub, connecting China in the east with Europe in the west**[7]. (Қазақстансындай темір жолдары **танымал мемлекет әлемде жоқ** шығар. Жазық ландшафт жиі кездесетін бұл **алып мемлекетте** пойыз – жолаушылар мен сауда жүгізу үшін **ең ыңғайлы көлік**. Мұнда **темір жол инфрақұрылымының ауқымдылығы соншалық**, бұл сала көптеген қызметкерлерді қажет етіп, адамдарды жұмыспен қамтамасыз етуде, және де дамыған теміржол тораптарының арқасында Қазақстан шығыстағы Қытаймен батыстағы Еуропаны байланыстыратын **халықаралық көпірге айналып отыр**). Бұл мәтіндерден автордың адресаттардың назарын аудару және Қазақстан темір жолының имиджін арттыру мақсатында сын есімнің күшейтпелі шырайларын көп қолданғандығын көре аламыз.*

Ал осы бір жазылған хабарламаға жазылған бір пікірді қарастырсақ «*Good job Dennis! What I really like traveling by train is that you meet so many different people. In addition, **you can experience amazing local food** on each station that has own uniqueness. **However, there are also terrible things***

such as bad toilets, no air conditioner and paid electricity if you need to charge electronics» Бұл пікірден Қазақстан темір жолы туралы жағымды және жағымсыз тұстарын да көреміз. Мысалы, *amazing local food (кермет жергілікті тағамдар) және terrible things such as bad toilets, no air conditioner and paid electricity if you need to charge electronics. Мәтінде антонимдік сын есімдер «amazing-terrible» қолданылған [7].*

Туристтік дискурс мәтіндерін зерттеуәртүрлі лингвистикалық мәдениеттерге жататын туристер құндылықтарының ұлттық-мәдени ерекшелігін одан әрі салыстырмалы талдауға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТ

1. Дорофеева А.А., Дорофеев А.А. Туризм в исследованиях российских филологов // Языковой дискурс в социальной практике сборник научных трудов Междунар. научно-практической конференции. – Тверь, 2015. –С. 80-86.
2. Митягина В.А. Коммуникативные действия в туристическом дискурсе // Иностранные языки в высшей школе. – 2012. № 4.– С. 88-97.
3. Филатова Н.В. Дискурс сферы туризма в прагматическом и лингвистическом аспектах: диссертация ... кандидата филол. наук: 10.02.01.– М., 2014. –179 с.
4. Нагорный И.А., Шевцов В.А. Рациональный тип речевых тактик в туристическом дискурсе.–Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки. –2013. –Т. 17, № 6. –С. 13-19.
5. Тарнаева Л.П., Дацюк В.В. Туристический дискурс: лингвопрагматические характеристики. – Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 9: Филология. Востоковедение. Журналистика. –2013. –№ 3.– С. 229-235.
6. Құрманбаева Ш. Қ.Елдің туристік имиджін арттыруда лингвоелтанымдық сөздік жасаудың маңызы. – Вестник ПГУ. Серия: Филология. –2016. –№ 3. – С. 165-172.

<https://kazakh-tv.kz/en/programms/viewArchive?id=22090>

ЯЗЫКОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ТУРИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ

Қурқимбаева А.М.¹

¹PhD докторант 2 курса, специальность «Иностранная филология»,
КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан
e-mail: aizhan—k@mail.ru

В данной статье автор описывает лингвистические особенности текстов туристического дискурса. Автор отмечает, что туризм стал объектом лингвистических исследований как один из ключевых секторов экономики, что способствует динамичному развитию экономики страны. Кроме того, автор анализирует виды туристических текстов представляющих собой посты и комментарии, как одну из новых филологических целей.

Ключевые слова: туристический дискурс, текст, туристический комментарий, лингвистический феномен, медиатекст.

Статья поступила 25.12.2018 г.

FORMATION OF DIPLOMATIC TERMS IN THE KAZAKH LANGUAGE

Nugmanova A.D.¹,

¹ 2nd year master's degree student of the department of Translation studies

Ablai khan UIRandWL, Almaty, Kazakhstan

e-mail: aimira_nugmanova@mail.ru

Abstract. This article is about the history of appearance of diplomatic terms and their formation in Kazakh language. In the article are analyzed and discussed their general features.

Key words: Diplomatic terminology, lexicon, international terms, formation of words.

ӨӘЖ 378:811

ҒТАМР 16.21.47

ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ТЕРМИНДЕРДІҢ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ ҚАЛЫПТАСУЫ

Нугманова А.Д.¹,

¹ Аударма ісі мамандығының 2-ші курс магистранты

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӨТУ,

Алматы, Қазақстан, e-mail: aimira_nugmanova@mail.ru

Аңдатпа. Бұл мақалада дипломатиялық терминдердің жалпы пайда болу тарихы мен қазақ тілінде қалыптасуы қарастырылады. Дипломатиялық терминдердің жасалу жолдары мен құрылымдық ерекшеліктеріне талдау жасау арқылы оларға жалпылама сипаттама берілген.

Тірек сөздер: Дипломатиялық терминология, лексика, халықаралық терминдер, сөзжасам.

Соңғы жылдары ұлттық ойсана мен ұлт тілі туралы көзқарас пен оларға деген қарым-қатынас түбегейлі өзгерістерге ұшырады. Осыған байланысты тіл біліміндегі зерттеу бағыттары да тың арналарға қарай ойысты. Әсіресе қолданбалы тіл білімі саласында қазақ тілінің мемлекеттік тіл дәрежесін барынша биік сатыға көтеру мүддесінде қазақ тілінің терминжасам жүйесіне қатысты маңызды жұмыстар қолға алына бастады. Бұл ретте республикада тіл саясаты мен стратегиясына арналған нормативтік құжаттарда көрсетілетін ізгі талаптарды атап өтпеуге болмайды. Қазақстан Республикасы Президентінің «Тілдерді қолдану мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасында» қазақ тілінің әлеуметтік-коммуникативтік қызметін кеңейту мақсатында жүзеге асырылатын міндеттер қатарында «қазіргі қазақ тілінің сөзжасам процестерін, оның ішінде терминжасам принциптерін ғылыми негізде жүйеге келтіру, қазақ тілінің толыққанды терминологиялық жүйесін енгізу», бұл үшін тілдің лексикалық және семантикалық тынысының мүмкіндіктерін кеңейту қажеттігі баса көрсетілді. Сөйтіп, қазіргі тіл стратегиясы мен тілдің корпусты жоспарлануына сәйкес терминологиялық сөздіктерді шығару, оларда ғылыми және мәдени болмысқа қатысты терминдерді қамту қарқынды сипатқа ие болды [1, 148].

Қазіргі таңда қоғамның әр түрлі салаларында, атап айтқанда, саясат, экономика, мәдениет, ғылым мен білім салаларындағы өзгерістер ана тіліміздің мәртебесінің артуына ықпал жасап, терминологиялық жүйені жетілдіруді өзекті мәселеге айналдырып отыр. Тілдегі қандай сөз болсын

көп мағыналы болып келеді де, оның мағыналық шегі айқын болмауы мүмкін. Ал ой-пікірді дәл жеткізу үшін сөздің мағынасы тұрақты, айқын болу қажет. Қандай да ғылым саласы болмасын өзіндік ерекшеліктеріне қарай жүйелі ұғымдардан тұрады. Ұғымдардың белгілі бір термин ретінде қалыптасуы терминдену заңдылықтарына сай жүзеге асады. Олар терминологиялық өрісте пайда болып, оның ішкі заңдылықтарына бағынады.

Қазақстан Конституциясында «Мемлекеттік тіл – қазақ тілі» болып бекітілгені көптеген істер атқарылып, жеткен жетістіктер аз емес. Атап айтар болсақ, мемлекеттік тілді қоғамға енгізуге, қолдануға және дамытуға бағытталған бағдарламалар Үкімет тарапынан қаржыландырылып отыр. Қазақ тілін үйрену курстарында мемлекеттік қызметкерлер оқытылып, қазақ тілінде сөздіктер шығарылды. ҚР Сыртқы істер министрлігі тарапынан «Қазақша-ағылшынша-орысша дипломатиялық сөздік, Kazakh-english-russian diplomatic dictionary, Казахско-англо-русский дипломатический словарь», «Орысша-қазақша терминологиялық анықтамалық сөздік», «Русско-казахско-английский дипломатический словарь, Орысша-қазақша-ағылшынша дипломатиялық сөздік, Russian-kazakh-english diplomatic dictionary» шықса, басқа да министрліктер өз саласында көптеген сөздіктер мен түсініктеме және терминдер жинақтары жарық көрді [1, 152]. «Қазақстан Республикасының тілдер туралы заңына» сәйкес еліміздің дипломатиялық өкілдіктері халықаралық ұйымдардағы қызметін мемлекеттік тілде жүзеге асырады. Бүгінде Қазақстан Республикасының өзге елдермен жасайтын келісімдері қазақ тілінде жасалуда, яғни, халықаралық қатынастарда қазақ тілі өз орнын ала бастады.

Дипломатия саласында негізгі сөздік қорды қоғамдық-саяси лексика мен арнайы салалық терминология құрайды. Дипломатиялық терминологияда тілдің әлеуметтік жағы қамтылады, себебі бұл салаға қоғамның әлеуметтік жағдайы тікелей әсер етеді. Дипломатиялық терминология саяси-әлеуметтік байланыстар мен қарым-қатынастар жөнінде мемлекеттің ақпаратты жинау, өңдеу, жеткізу ісімен тығыз байланысты [2, 7].

Кез келген тілде термин жасам процесі ең алдымен сол тілдің сөздік құрамы, ұлттық лексикасы негізінде жүзеге асады. Демек, терминдер тілде бұрыннан бар сөздер мен түбірлерден жасалады. Термин – ғылыми ұғымға айқын анықтама беретін, оның мағыналық шегін дәл көрсететін сөз. Термин ұлттық тілдің, сөздік қордың лексикалық бірлігі ретінде функционалдық саланың, арнаулы тілдің негізгі материалы болып, мағынасының дәлдігі мен нақтылығы, айқындылығымен ерекшеленеді. Ол нақты заттардың атауы емес, ғылымның аясындағы дерексіз ұғымдардың атауы. Дипломатиялық терминдерге жалпы сөз жасам парадигмалары, полисемия мен антонимия, семантикалық дамудың түрлері және логикалық, синтаксистік тіркестер түрлері тән.

Дипломатиялық терминдердің қолданылу салаларын ашып айқындар болсақ, олар:

1. Саясаттану:

а) дипломатия (*бас консул, дипломатиялық артықшылықтар мен иммунитеттер, дипломатиялық корпус, консулдық агент, достыққа ұмтылатын дипломатия, ерекше тапсырма жүктелген елші, көптаралты дипломатия*);

ә) сыртқы және ішкі саясат (*“мейірімді көрісі” саясаты, саяси болжам, саяси бостандық, саяси шантаж, тәуелсіз саясат*);

б) халықаралық саяси қозғалыстар (*дағдарысқа қарсы саясат, радикалды қозғалыс, саяси кеңесші, соғысқа қарсы қозғалыс, халықаралық жұмысшы табының қозғалысы, ядролық энергетиканы дамытуға қарсы митинг*);

в) парламент қызметі (*парламент мәжілісі, парламентке сайлау, парламенттің тәуелсіз мүшесі*);

г) партия жұмыстары (*демократиялық партия, консервативті партия, оппозициялық партия, партия көсемі*);

д) әскери іс-шаралар (*әскери кеңесші, “Әскери Крест” ордені, әскери күштер, соғыс қаупі, соғыс тұтқыны, тұрақты әскер, ядролық қарусыздану*);

2. Құқық:

а) азаматтық қылмыстық құқық (*заңды қасақана бұзу, қылмысты іс, қылмыстық істер, қылмыскерді беру туралы шарт, түзету енгізу тәртібі*);

ә) мемлекеттік құқық (*азаматтықты алу жөніндегі заң, барлық жағдайда өтініш жасалынған мемлекеттің заңын басшылықта ұстау, мемлекеттердің өзара тәуелділігі*);

б) халықаралық құқық (*халықаралық құқық принциптері, халықаралық құқық бойынша міндеттерін жауапкершілікпен орындау, халықаралық құқықтың көпшілікке танымал нормалары*);

в) қаржы құқығы (*импорт тауарларына салық салу, мемлекеттік акция, салық төлеуден босату, экономикалық және қаржы мәселелері жөніндегі шарттар*);

3. Экономика:

а) өнеркәсіп экономикасы (*отандық өндіріс, өнеркәсіп дағдарысы, өнеркәсіп төңкерісі, өнеркәсіпті дамыту*);

ә) ауыл шаруашылық экономикасы (*ауыл шаруашылық саясаты, ауыл шаруашылығындағы ғылыми-техникалық төңкеріс, экстенсивті егін шаруашылығы*);

б) сыртқы және ішкі сауда экономикасы (*отандық нарық, рынок жүйесі, нарықтың тұрақтылығы, үш категорияға бөлу жолымен тауар қорына талдау жасау, халықаралық сауда нарығы, шетелдік нарық*);

в) финанс экономикасы (*income tax, source of incomes, to be liable to tax*).

Дипломатиялық терминдерге жалпы сөзжасам парадигмалары, полисемия, синонимия мен антонимия, семантикалық дамудың барлық түрлері, сондай-ақ, логикалық, синтаксистік тіркестердің түрлері жатады [3, 7].

Қай тілдегі дипломатиялық терминдер болмасын ғылыми ұғым мен экстралингвистикалық жағдайлардың ара қатынасын анықтап, семантикалық топ жасайтын тілдік бірліктер жүйесін құрайды. Қазақ тіл білімінің дипломатиялық терминдер жүйесі түпкілікті қалыптасты деп айтуға әлі ерте болса да, бұл процесс бүгінгі күні қарқынды дамуда. Қоғам барда, халық барда, ұлт барда таным үрдісі орын алып, терминдену процесі де дами береді.

«Дипломатия» терминінің шығу тегі гректің «diploma» сөзінен бастау алады. Ежелгі Грецияда сөз жасалған қос тақтайша осылай аталған. «Diploma» - елшілердің өкілеттілігін дәлелдейтін сенім грамотасы ретінде пайдаланылған. Феодалдық бытырыңқылық кезеңінде феодалдардың әскери оадақ құру, әскер ортасында бейбіт келісім жасасқанда және династиялық неке қию рәсімдерінде пайдаланылған «жеке меншік» дипломатиясы кеңінен тараған. Әсіресе Византия елі дипломатиялық қатынасты кеңінен қолдаған. XV ғасырдың ортасынан бастап халықаралық қатынастардың даму ықпалымен мемлекеттердің шет елдерде өкілдіктері пайда бола бастады. Батыс Еуропада «дипломатия» термині XVIII ғасырдың соңында сыртқы қатынастағы мемлекеттік қызметтер арнасында пайда болды.

Дипломатиялық терминология әр түрлі ғылым салаларындағы терминдермен, ғылыми-техникалық және өндірістік терминдермен толығып отырады. Сонымен қатар, дипломатия саласында басқа салаға қатысты терминдер де кездеседі. Терминдер арасындағы байланыс олардың бір саладан екінші салаға өтуіне алып келеді, осылайша, салааралық байланыс қалыптасады. Бұл құбылыс терминнің жаңа сипат алып, жаңа қолданысқа түсіп, қолдану аясының кеңеюіне әкеледі. Мысалы, дипломатия саласына математика және физика салаларынан ауысқан терминдерді кездестіруге болады: *коэффициент*, яғни, сандық ара-қатынас. Бұл: 1) алгебра формуласындағы цифрмен көрсетілетін көрсеткіш; 2) физикада физикалық дененің белгілі бір қасиетін анықтайтын шама [4, 124].

Дипломатиялық терминдер – тілдің лексикалық құрамындағы жалпыхалықтық сөздер сияқты заттар мен құбылыстар жайындағы ұғымдардың атауы және олардың мағыналары сол ұғымға негізделеді. Сөздер терминдік мағынаға ие болғанда бастапқы мағыналарынан алшақтап, жаңа мағынаға ие болады. Ал сөздердің мағыналарының кеңейіп, жаңа сөздердің пайда болуына қоғамдағы өзгерістердің әсері зор. Жаңа сөздердің көбі қазақ тіліндегі лексемаларға терминдік үстеме мағына жүктеу арқылы жасалған. Мысалы: *азым, дағдарыс*. Бұл сөздердің терминдік мағынасымен бірге жалпыхалықтық

қолданыста лексикалық мағыналары сақталады. Мұндай терминдердің жалпыхалықтық мағыналары мен терминдік мағыналары ұқсас, өйткені терминдік мағыналары бастапқы мағыналардан өрбиді. Дипломатиялық терминдердің 30 пайыздайы ана тіліміздің төл лексикасында бар сөздердің жаңа мән алып, дипломатиялық ұғымдарды білдіруге мүмкіндік алуының нәтижесінде жасалған. Осындай сөздердің көпшілігі бастапқы мағынасын жоғалтпай, әді де жалпыхалықтық лексикада қолданылып келеді. Жалпы қолданыстағы сөздерден жасалған терминдер терминдік сипаты тіркеле келе танылады.

Дипломатиялық терминдер құрамын екі түрлі бағытта қарастыруға болады: біріншісі – басқа тілден енген кірме сөздерді термин ретінде қолдану; екіншісі – ана тіліміздегі сөздерге терминдік мағына жүктеу. Дипломатиялық терминология саласында дара мағыналы терминдерге көбінесе кірме сөздер жатады. Кірме сөздер – экономикалық, мәдени және саяси байланыстардың нәтижесінде бір тілге екінші бір тілден кірген сөздер. Мемлекетаралық, мәдени және халықаралық байланыстар арқылы ғылым мен техника, экономика, саясат пен дипломатия салалары бойынша терминдер бір тілден басқа тілге өтіп отырады. Қазақ тіліне көне заманнан енген үнді, қытай, парсы сөздері кездеседі. Монғол тілінен кірген сөздердің көбі түркі-монғол тілдеріне ортақ лексика болып табылады. Кірме сөздер өздері ауысқан тіл заңдылықтарына бейімделіп, түр-тұлғасын өзгертеді. Сөздердің бір тілден екінші тілге ауысуы тікелей, не жанама, яғни, басқа тіл арқылы жүзеге аса алады. Қазақ тіліне араб, парсы, орыс тілдерінен енген кірме терминдерге: *держава, джихад, қағидат, прогресс, тезис, эмир, өкіл, устав, уәкіл, хабар, үкімет, эра, ядролық, саясат, ресми, өкімет* [3, 5].

Дипломатиялық құжаттарда халықаралық құқық терминдері көптеп кездеседі. Дипломатиялық терминдер қатарына жататын мұндай сөздер дипломатиялық құжат тілін сипаттайды. Соңғы жылдары өзекті мәселелерге айналған лаңкестікпен күрес, халықаралық ынтымақтастық пен бейбітшілікті сақтау, мемлекеттер арасындағы саяси, мәдени, экономикалық байланыстар дипломатия саласын бүгінгі таңда жаңа терминдермен толықтыра түсті.

Қазақ халқы өз даму тарихының әр кезеңінде түрлі елдермен араласып, әртүрлі қарым-қатынас жасағаны белгілі. Бұл қарымқатынас нәтижесінде қазақ тілінің сөздік құрамында бірқатар кірме сөздер пайда болды. Олар негізінен VIII-XI ғасырларда ислам дінінің енгізілуімен байланысты енген араб-парсы және XVIII ғасырдан бастап Ресеймен арадағы қарым-қатынастың күшеюіне байланысты енген орыс сөздері. Араб-парсы тілінен енген сөздердің көпшілігі қазіргі кезде ана тілінің төл сөздеріндей болып, негізгі сөздік қордан түпкілікті орын алып отыр. Солардың бірқатары ресми-ісқағаздар тілінде қолданылатын, жалпы халыққа түсінікті бола отырып, әлеуметтік өмірдің, шаруашылық пен өндірістің түрлі саласында жұмсалатын терминдер мен терминдік

сипаты бар сөздер. Олар: *нарық, қарыз, ақпар, құн, жәрдем, жарнама, хабар, куә, мөр, саясат, кеден, өкімет, өкіл, құқық, әкім, мәртебе, азамат, айып, мырза, мекеме, мағлұмат, мәжіліс, мемлекет, бұқара, салтанат, абырой, т.б.* Қазір қолданыста жүрген іс қағаз атауларының бірқатары араб-парсы тілінен енген сөздерден жасалған. Мысалы, *арыз, есеп, ереже, үкім, өкім, шарт, кепілдеме, мәлімет* сөздері. Қазан төңкерісіне дейінгі кезеңде ислам діні халық арасына кең таралып, оқу негізінен мұсылманша болғандықтан қазақ ісқағаздар тілінде араб-парсы элементтері көп қолданылды.

Азия, Африка және Латын Америкасы сияқты отарлық тәуелдіктен құтылған елдерге және осы елдердің өзіндік даму жолына түсуіне байланысты дипломатия саласында жаңа терминдер қалыптасты. Сөз тіркестер терминдік сипат алып, терминологиялық жүйеден орын алуда. Мәселен, *дамушы елдер, Джихадқа шақырған үндеулер мен вахаббистік әдебиеттер, жан-жақты дамуға қол жеткізу, сепаратистік айла-шарғылар, ұлттық-сепаратистік және діни-экстремистік күштер, ұжымдық қауіпсіздіктің орта азиялық жүйесі.*

Соңғы уақытта ғылым мен техниканың дамуына байланысты қысқарған атаулар пайда бола бастады. Себебі, дипломатиялық терминжасамда күрделі сөздерді қысқартып айту тілге жеңіл. Қысқарған қазақ терминдер 2 пайыз шамасында екен. Қазақ тілінің терминологиялық жүйесін жаңадан қалыптастыру бүгінде өзекті мәселе. Тілімізде термин жасаудың көне тәсілі – сөз біріктіру арқылы. Бұл тәсіл бойынша түбір мен негіз, яғни толық мағыналы екі негіз қосылып түбір термин жасалынады. Қазақ тілінде біріккен сөздерден жасалған термин сөздер мысалының қатарына: *басқосу (саммит), инфрақұрылым (инфраструктура), келіссөз (переговор), қолтаңба (почерк), құқықтану (правоведение), пікірталас (дискуссия), сенімхат (доверенность), шетел (иностранний)* жатады [4, 123].

Қазіргі таңда белең алған бір құбылыс ісқағаздарын, олардағы терминдерді түгелдей орыс тілінен аударып алып жатырмыз. Тіпті бір сөзін, бір тіркесін мүлт жібергіміз келмейді, түгендеп отырамыз, кейде осыны қатаң ұстанамыз деп шарттылыққа, түсінбеушілікке ұрынамыз. Мысалы, орыс тіліндегі делопроизводство термині ісқағаздарын жүргізу болып қалыптасқан,

Мемлекеттік тілдің өз мәртебесіне лайық толыққанды қызмет атқарып, кеңінен қолданысқа түсу деңгейі ұлттық терминологияның дамуымен тығыз байланысты екені даусыз. Кеңес дәуірінде басшылыққа алынып келген терминжасаудың негізгі принциптерінің біразы бүгінгі күні ескерілмей, қазақ тілінде термин қалыптастырудың ғылыми негізделген жаңа принциптері әлі қалыптаса қоймағандықтан, бүгінгі таңда қазақ терминологиясы күрделі кезеңді бастан өткеріп жатыр. Осының нәтижесінде терминжасау бейберекет, бұқаралық әрекетке

айналып бара жатқаны да жасырын емес. Дегенмен, дипломатия саласының даму тарихы тілдің дамуына өз үлесін қосты. Нәтижесінде, қазақ дипломатиялық терминдер жүйесінің 70 пайызын халықаралық терминдер құрайды. Қазіргі уақытта қай тілдің болсын дипломатиялық лексикасының дамуына кірме термин сөздердің қосып отырған үлесі үлкен. Халықаралық терминдердің бірнеше тілге ортақ болуы жалғыз ғана шарт емес, сонымен бірге мұндай сөздердің халықаралық терминге айналуы оны қолданатын халқтың санына да байланысты. Бұл - терминдердің тұрақтануы халықтың демографиялық жағдайына байланысты деген тұжырым жасауға болады. [5, 116] Қазақ тіліне орыс тілінен енген халықаралық дипломатиялық терминдердің көбі грек, латын, француз тілдерінен бастау алады: лат. *Consul* - ағыл. *Consul* – қаз. *Консул*; лат. *Visus* – ағыл. *Visa* – қаз. *Виза*; фр. *Attache* – ағыл. *Attache* – қаз. *Атташе*; фр. *Communique* – ағыл. *Communique* – қаз. *Коммюнике*.

Дипломатия саласында *-us* қосымшасы бар латын сөздері жиі кездеседі. Латын тілінің элементтері ағылшын тіліне енгенде *-us* қосымшасын кейде сақтап қалса (лат. *Consensus* – ағыл. *Consensus*), кей сөздерде сақтамайды (лат. *Alternus* – ағыл. *Alternation*).

Шығу тегі ағылшын тілі болып есептелетін дипломатия саласындағы халықаралық терминдерге *briefing* (брифинг), *impeachment* (импичмент), *lend-lease* (ленд-лиз), *foreign office* (форин офис) секілді сөздерді жатқызуға болады.

Халықаралық терминдер кей жағдайларда қабылдаушы тілдің грамматикалық және дыбыстық жүйесінің ерекшеліктеріне бірден бағына алмайтындықтан, оларды екі топқа бөліп қарастыруға болады:

1. Ағылшын және қазақ тілдерінде дыбыстық өзгеріске ұшырамаған халықаралық дипломатиялық терминдер: *консул, акт, атташе, меморандум*.

2. Тілдік заңдылықтарға бағына қабылданған халықаралық дипломатиялық терминдер: *аутентикалық, ядролық, коалиция, агенттік*.

Халықаралық біріккен терминдерді жасауда сөз біріктіретін компоненттер халықаралық лексемадан не мофемадан тұруы не аралас болуы мүмкін: *геосаяси, геоэкономикалық, микрожоба, инфрақұрылымды, трансшекаралық, геосаясаттық ықпал*. Қазақ тілінде біріккен сөздерден жасалған дипломатиялық терминдерге *келісімшарт, келіссөз, алғышарт, басқосу, сенімхат, қолтаңбасияқты* сөздер жатады.

Терминология ғылыми лексиканың негізгі бөлігі болғандықтан, ол ғылым мен техниканың, өндірістің өсуіне сәйкес жетіліп отырады. Қоғамдағы түрлі өзгерістер олардың толығына елеулі әсер етеді.

Терминдер қандай жолмен жасалса да тілдің сөздік қорын байыта түсері анық. Бұл туралы Қ.Жұбанов: «термин әр елдің өз сөзімен алынса да, мысалы, «еңбек», «ақша» немесе халықаралық сөзбен, мәселен,

«капитал», «валюта» түрінде алынса да, екеуі де әлемге белгілі ортақ ұғымдарды білдіреді. Бұлар да тіліміздің даму көзі мен қоғамдық беделін күшейте түскен лексикалық байлығымызға жатады», - дейді.[6, 276 б]

Тілді дамыту процесінде ешбір тіл өз шеңберінде қалып қойған жоқ. Әлемдегі дамыған тілдердің барлығы: ағылшын, француз, орыс, араб, парсы, қытай және басқалары өзінің даму, кеңею жолында жаңадан пайда болған ғылым, техника саласында жаңалық ендіруде, ат беруде шет тілдерін, сөздерін пайдаланады. Қазіргі ақпараттық технология, нанотехнология, цифрлық индустрия күн сайын қарыштап келе жатқан заманда халықаралық тәжірибе бойынша барлық тілдерде жаңа сөздер пайда болуда. Мұндай әлемдік үрдістен қорықпау керек, шет тілдерінен енген жалпыға мәлім терминдерді пайдаланып, дипломатия саласының лексикасын дамытуға үлес қосуымыз керек.

ӘДЕБИЕТ

1 Батырша-Ұлы С. Дипломатиялық қызмет және халықаралық қатынастар: Оқулық. – Астана: Фолиант, 2011. – 512 б.

2 Богданов Г.Н. Сущность и специализация терминов в языке и науке. Автореферат дисс... канд.филол.наук.-Л., 1987.

3 Ашинова К.А. Дипломатия тілінің ерекшеліктері. – Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ Хабаршысы. Филология сериясы – № 3. – Алматы, 2018. – 2-17.

4 Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. I-X томдар. – Алматы: Ғылым, 1974–1986.

5 Jespersen O. Papers in International Language. London, 1921. – 241 p.

6 Жұбанов Қ. О специфике слов-терминов. Принципы терминологии //Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. – Алматы: Ғылым, 1966.

REFERENCES

1 Bатыrsha-Uly S. Diplomatiyalık kызmetzhanekhalykaralykkatynastar: Okulyk. – Astana: Foliant, 201. 512 b.

2 Bogdanov G.N. Sushnost I specializaciyatermionidov v yazyke I nauke. Aftoreferatdiss... kand.filol.nauk.- Leningrad, 1987.

3 Ashinova K.A. Diplomatiyatilininerekshelikteri. Ablai khan atyndagy KazHKzhane ATU HABARSHYSY. – Almaty, 2018.

4 Kazak tilinin tusindirme sozdigi. I-X tomдар. - Almaty: Gylym, 1974-1986.

5 Jespersen O. Papers in International Language. London, 1921. – 241 p.

6 Zhubanov K. O specifike slov terminov. Principy terminologii. (Kazak tili zhonindegi zertteuler) – Almaty: Gylym, 1966.

ФОРМИРОВАНИЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ В КАЗАХСКОМ ЯЗЫКЕ

Нугманова А.Д.¹,

¹ магистрант 2-го курса, специальность «6D020700 -Переводческое дело»,
КазУМОиМЯ им.Абылай хана
Алматы, Қазақстан

Аннотация. В этой статье рассматривается история формирования дипломатических терминов в казахском языке. Анализируются способы формирования и особенности структур дипломатических терминов и дается общее описание.

Ключевые слова: дипломатическая терминология, лексика, международные термины, словообразование.

Статья поступила 25.12.2018

2 Бөлім. АУДАРМАНЫҢ ТЕОРИЯЖӘНЕ ПРАКТИКА АЯСЫНДАҒЫ
ЗЕРТТЕУЛЕРІ

Раздел 2. ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ПЕРЕВОДА
Part 2. RESEARCHES IN THEORY AND PRACTICE OF TRANSLATION

UDC 327
JRSTI 16.31.41

A FUNCTIONAL APPROACH TO TRANSLATION OF
CULTURE-LOADED HUMOR

Adal Zh.¹,

¹2-year master's degree student, 6M020700 – Translation Studies,
KazUIR&WL named after Ablai khan, Almaty, Kazakhstan
e-mail: zhanat0928@mail.ru

Abstract. Culture-loaded humor denotes that the humorous texts is always carrying rich cultural elements and information. Culture is national and has its own specificity. The understanding of culture-loaded humor must be based on the same cultural background. Translation of culture-loaded humor is a cross-linguistic and cross-cultural communication activity. In order to achieve the functional equivalence of the source text, translators first need to have a profound understanding of two cultures and then make skilled language conversion. After clarifying the concept of “humor translation”, this paper classifies humor translation into humor-oriented translation and non-humor-oriented translation. And during this process, literal translation, annotation, substitution and free translation are all underlying translation strategies.

Keywords: Culture-loaded humor; Functional Equivalence; Translation; Humor-oriented translation; Non-humor-oriented translation.

Introduction

Humor is the comprehensive ability of a human-specific language. It is considered to be a manifestation of wisdom. It is a lubricant for interpersonal communication which is helpful to ease the tension and establish good interpersonal relationships, and is also an important means of savvy and ironic. Westerners attach great importance to the personality of humor. The famous American scholar Koller (1988) pointed out that humor is one-half of the total nature of human life. Culture-loaded humor refers to the loading of cultural information in humorous texts, and the generation of humorous effects depends on cultural information. Nida divides culture into five levels: ecological culture, material culture, social culture, religious culture and linguistic culture. It can be seen that culture-loaded humor in different languages and cultures has different bases and forms of expression. This makes its translation process no longer just a conversion of language symbols, but also a complex cross-cultural communication. Translators should not

only be proficient in translating two languages, but also be familiar with the similarities and differences between the two cultures, and actively play their own initiative and creativity. Only in this way can the functional equivalence of humor translation be achieved.

Interpretation of Culture-loaded Humor

Bergson (1921) has suggested that humor is mostly achieved in two ways, either expressed by language or created by language. The English expression corresponding to cultural humor is culture-loaded humor, that is to say, the expression of cultural humor contains the uniqueness of its linguistic culture or contains specific cultural information. Language is the code of culture. Malinowski said: Language could only be fully understood by with reference to culture (David Katan, 2004: 72). For the most special kind of humor such as culture-loaded humor, culture creates humor, but for foreign speakers, cultural connotation hinders the production of humorous effect.

The Chinese characters culture is extensive and profound, especially the ancient Chinese featured by conciseness. In Yan's Family Traditional Instructions, there is a fable with 12 words. It told a allegorical story that a scholar bought a donkey and wrote three sheets for a deal contract but without the word "donkey". This story is actually satirizing the ancient scholars' writings is verbose and endless without main point. In this case, if there is no knowledge about the classical style of writings in ancient China and the image of their scholars, making foreigners laugh is impossible.

Therefore, the appreciation of culture-loaded humor must be in the same cultural context. If there is a relevant cultural default, the function of culture-loaded humor cannot be realized. For example, English culture describes a large number of people in the swimming pool, which can be expressed as "The swimming pool was packed like sardines." But the cultural image of "sardines" is difficult to understand by people in Chinese language and culture, because sardines are not so common in China. Similarly, if the Chinese say "the swimming pool is crowded like dumplings with sesame sauce", it is estimated that it is difficult for Americans to laugh.

Theory of Functional Equivalence

The functional equivalence theory was proposed by the famous American translator Eugene Nida. The functional equivalence theory differs from the traditional source-centered translation view, but believes that part of the function should not be lost in order to stick to the form of faithful source. Nida pointed out that "equal" is not an absolute reciprocity, but an equivalent.

Functional equivalence theory emphasizes two degrees of equivalence: firstly, the readers of the translated text should understand the translated text so as to imagine how the readers of the original text understand and appreciate

the original text. Second, the readers' understanding and appreciation of the translation should be the same as the original reader's understanding and appreciation of the original text (Nida, 2001: 87). The former is minimally equivalent and fully achievable, and any translation below this standard is unacceptable. The latter is the most equivalence, and it is difficult to achieve unless the aesthetic value of the text is less or not and only contains general information.

Nida insists that a good translation is such that the target language culture reader responds to the translation in the same way as the output language culture reader responds to the source text. This is undoubtedly in line with the purpose of cultural humor translation.

Translation strategies

The main difficulty in translating culture-loaded humor is how to interpret and re-export the cultural symbols of its loads. Regarding the transformation of culture, Lawrence Venuti (1995) proposed Domestication and Foreignization. The so-called Foreignization is to bring readers into different cultures and let them feel the differences between languages and cultures. Domestication, on the other hand, is to make the translation as intimate as possible, so that the different cultures are close to the target culture of the reader (Venuti, 1995: 20). From the perspective of functional equivalence, the translation of culture-loaded humor cannot be limited to a single foreignization or domestication. Instead, it should be based on humor itself or the harmonization of the atmosphere, or the ease of humor, or the humorous satire, and make timely changes in form or content.

1) Literal Translation

Nida pointed out that in the practice of translation, if simple symbolic transformation can achieve functional equivalence, then there is no need to make any changes to the source text form (Nida, 2001: 92). The appreciation of culture-loaded humor should be based on a common cultural background. It is risky to adopt foreignization to preserve the cultural symbols in the source text in the process of translation, but it is not impossible. On the contrary, it is definitely worth trying for retaining the cultural characteristics of the source language to bring the target readers to appreciate the source language culture, and achieving the function of humor smoothly.

For example,

A famed Chinese diplomat attended a gala reception in Washington in the early part of the day. A Senate lady trying to start a polite conversation asked, "Dr. Wang, what 'nese' are you? Chinese, Japanese, or Javanese?"

"Chinese", he replied, "and you, madam? What 'kee' are you? Monkey, donkey, or Yankee?"

In this case, “-nese” is a word formation affix in English, while there is no affix in Chinese. At the same time, the “Chinese, Japanese, or Javanese” used by congresswoman has a tail rhyme, and the English word “Javanese” has a derogatory meaning. The Chinese diplomat’s answer also cleverly uses the end of “Monkey, donkey, or Yankee”, and “Yankee” is also derogatory. This perfect tit-for-tat defeats the rudeness of the congresswoman, and does not make the atmosphere at the scene too embarrassing. But how can the linguistic expressive skills and effects of humor in source language texts be reproduced equivalently in translation practice? In order to retain the characteristics of the final rhyme of the source text, the translator’s strong ability to use the native language should be reflected in translation practice.

2) Annotation

Annotations are the most effective way to eliminate cultural barriers.

For example,

Bright red costumes, with hats, shoes, and stockings to match, are to be all the craze in spring. Smart women will be careful not to yawn in the street in case short-straight person on their way to post letters.

The cultural information loaded in this humor is that the color of the British postbox is red, and it is obvious that there is no cultural resonance in the audience of other countries. This requires the translator to adopt appropriate strategies to eliminate cultural barriers to achieve humorous effects.

Moreover, if there are cultural barriers in humor translation, annotations are often used to provide the necessary background knowledge to enable the target readers to understand the humor. This is not to say that cultural barriers must be solved with an annotation strategy, but that the translator is required to have a certain prediction of the target language reader.

For example,

“Why don’t you go to church?” asked the minister to the non-church goer.

“Well, I’ll tell you. The first time I went to church they threw water in my face, and the second time they tied me to a woman I’ve had to keep ever since.”

“Yes, ” said the minister, “ And the next time you go they’ll throw dirt on you .”

In this case, if the reader is familiar with baptism, Christian weddings and funerals, then the literal translation is still humorous. If the translation is faced with a reader who knows nothing about Christianity, the annotations are necessary. As mentioned in functional translation theory, target language readers play a very important role in decision-making of translation strategies.

3) Substitution

Substitution is a commonly used strategy in humor translation. Especially when cultural humorous texts contain puns in their language and culture, they are often replaced by similar puns in the target language to ensure the equivalence of humorous functions.

For example,

The professor rapped on his desk and shouted, “Gentleman’ order!”

The entire class yelled, “Beer! ”

The English word “order” refers to “an authoritative command” and “book something “. The source text forms a humorous effect through the intention of the student’s deliberate mis-association. The source text forms a humorous effect through the student’s intentional mis-association of the professor’s meaning. However, the corresponding symbols of “order” in other languages do not necessarily have the characteristics of such puns. Therefore, the translator can take appropriate alternative expressions according to the context.

4) Free Translation

If there is no cultural correspondence in the target language, free translation will enable the target audience to understand the source language text information to the maximum extent.

For example,

As I was sitting in a crowded coffee shop, an elderly, well dressed man walked in and crossed the dining area to where a busy waitress was clearing dishes from a table.

“Where’s a nice place for a retired executive to sit?” the man rather pompously.

Without looking up, and without stopping what she was doing, the waitress answered, “Florida”.

Florida is a well-known holiday destination in the United States for its beautiful scenery and pleasant climate. This humor is intended to satirize the self-conceited retired officials. In this case, the translation should explain the intention of Florida in the source text directly with the target language, so that the target language audience can fully understand and respond to the source text audience, which is the maximum functional equivalence.

Humor-oriented translation and non-humor-oriented translation.

1. Humor-oriented translation

Humor-oriented translation means that the main function of the target text is entertainment. In such translations, the humor elements in the source text should be valued. Whether the source text humor element of the literal translation can reproduce the humor effect in the target text is the key to such translation. Therefore, such translations can be divided into three scenarios for discussion.

Scenario 1: The humorous elements in the literal translation of the source text can produce humorous effects in the target text. In this case, the humorous elements in the source text are not restricted by a certain culture or language, but arise from unexpected plot development. For example:

A drunk walks into the elevator (there is no elevator there), falls five stories down and lands on the bottom. Lying there for a few seconds, he slowly opens his eyes, and then says, " Damned, I said UP ."

In this example, through the language description, a drunk image appears lively in front of the reader, and a phrase "damned, I said UP." expresses the humorous effect. It can be said that the previous description is just a stepping stone. The last puncture line is the crowning touch for humor. It is an important part of the humor of the source text. In general, for such humor, even if the reader's language and cultural background are different, it is easy to appreciate its humor. Therefore, translators need not take much trouble in the face of such humorous translation, and they can create humorous effects in the target text by adopting literal translation strategies.

Scenario 2: Language barriers make the humorous elements in the source text unable to achieve the humorous effect after literal translation.

Domestication is a preferred translation strategy when dealing with language barriers in humor. However, in translation practice, if you want to reproduce humorous effects with a domestication strategy, the translator must have a high degree of creativity. Although the domestication strategy is the first choice to solve such translation problems, it is not absolute. In the process of using the domestication strategy, it is inevitable that some information will be inaccurate. If the information is insignificant, if the information discarded in the process of naturalization plays a certain role in a larger context, do we still need to insist on domestication? Translators should be cautious.

Scenario 3: Cultural barriers make it impossible to achieve humorous effects after literal translation of humorous elements in the source text.

Since "culture" is a vague concept, it is difficult to define "cultural barrier". This paper defines "cultural barriers" as "communication difficulties caused by lack of background knowledge". If there are cultural barriers in humor translation, annotations are usually used to provide necessary background knowledge so that the target language readers can understand the humor. This does not mean that cultural barriers must be solved by annotation strategies, but requires translators to predict the target language readers.

2. Non-humor-oriented translation

Non-humor-oriented translation means that the main function of the purpose text is not entertainment. Therefore, the focus of such humor translation should be how to effectively achieve its main functions. In view of this category, the author assumes two scenarios according to the relationship

between the main function of the target text and the humorous function: one is that the realization of the humorous function conflicts with the realization of its main function, the other is that the realization of the humorous function is consistent with the realization of its main function.

Scenario 1: The realization of the humor function conflicts with the realization of its main function.

In this situation, the appearance of humorous elements does not meet the expectations of the target language readers, thus affecting the realization of its main functions. If the translation does not effectively implement its communicative function, even if it is humorous, it is an inadequate translation. In general, this situation is caused by the difference between the context in which the source text is located and the context in which the translation is located. In this case, the author proposes to focus on the expectations of the target language readers, and to achieve the main functions of the translation according to the familiarity of the target language readers.

Scenario 2: The realization of the humor function is consistent with the realization of its main function.

In such humor translations, the existence of humorous elements in the translation not only does not affect the realization of its main functions, but also promotes. In other words, the humor effect is a means and strategy for the translation to achieve its communicative function. The translation of humorous advertisements is a classic example of such translations. Because humor can make people feel impressive and happy, there are often humorous elements in advertisements. But we must realize that no matter how humorous an ad is, its main function is always not entertainment, but to attract consumers. If we can achieve the main function of the translation in a humorous way, it can be said that it is a perfect state.

However, if it is difficult to reproduce the humor of the original text because of language and cultural obstacles, thus affecting the realization of its main functions, the author believes that the humor effect should be abandoned and other methods should be used to ensure the realization of the main functions of the translation. After all, humor plays a different role in this kind of translation than in humor-oriented translation. Here, it is only a means, not the ultimate goal. According to Skopos Theory, the choice of translation strategies is centered on how to effectively achieve the target text.

Conclusion

This paper interprets the concept of “humor-loaded translation” within the framework of functional translation theory, and attempts to divide humorous translation into two categories: humor-oriented and non-humor-oriented. At the same time, it puts forward corresponding translation strategies for different

types of humor-loaded translation.

Even translation itself is not an easy task, the translation of culture-loaded humor is more complicated. Language symbols and cultural information may become a thorny problem in translation practice. Culture itself is rich in connotation. To eliminate cultural default or rebuild cultural resonance, it is necessary to rely on the translator's ability to use two languages and to communicate with two cultures. The refore, it is difficult to define which h translation strategy or technique is most suitable for culture-loaded humor translation. However, the theory of functional equivalence gives translators great room for recreation. As long as the equivalent translation of humorous texts can be achieved, all translation skills and strategies are worth encouraging and discussing.

REFERENCES

1. Bergson H. Comedy [M]. – London: John's Hopkins University Press, 1980.
2. David Kantan. Translating cultures. An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators [M]. – Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press, 2004. – 72 p.
3. Nida, Eugene A. LANGUAGE AND CULTURE Contexts in Translation [M]. – Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press, 2001. – 87 p.
4. Nida, Eugene A. The Theory and Practice of Translation [M]. – Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press, 2001. – 92 p.
5. Nord C. Translating as a Purposeful Activity Functionalist: Approaches Explained [M]. – Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press, 2001.
6. Reiss K. Translation Criticism: The Potentials & Limitations. [M]. – Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press, 2004.

МӘДЕНИ ӘЗІЛ АУДАРМАНЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ ЭКВИВАЛЕНТТІК ТҮРҒЫСЫНАН ЗЕРТТЕУ

Адал Ж.¹

¹Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӨТУ 2 жыл магистранты,
мамандығы 6M020700 – аударма ісі
Алматы, Қазақстан, e-mail: zhanat0928@mail.ru

Аңдатпа. Мәдени әзіл-сықақ мәтіндерінің құрамы әрдайым мәдени элементтер мен ақпараттарға бай екенін білдіреді. Мәдениет ұлттық және өз ерекшелігіне ие. Мәдени әзіл түсінігі жалпыға бірдей мәдениет негізіне негізделуі керек. Мәдени әзілді аудару - тіларалық және мәдениетаралық қарым-қатынас. Бастапқы мәтіннің функционалды эквиваленттігіне жету үшін, аудармашылар алдымен екі мәдениетті терең түсініп, содан кейін білікті тілге айналдыруы керек. Бұл үдерісте сөзбе сөз аударма, аннотация, алмастыру, еркін аударма сынды аударма стратегиялары болып табылады.

Тірек сөздер: мәдени әзіл; функционалды эквиваленттік; аударма; әзіл-сықақ бағдарланған аударма; әзілсіз бағдарланған аударма.

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД К ПЕРЕВОДУ КУЛЬТУРНОГО ЮМОРА

Адал Ж.¹

¹Магистрант 2-го года обучения специальности:
6M020700 – переводческое дело
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан, e-mail: zhanat0928@mail.ru

Аннотация. Состав текстов культурного юмора всегда богат культурными элементами и информацией. Культура является национальным и имеет свои особенности. Понимание культурного юмора должно быть основано на едином культурном фоне. Перевод культурного юмора это кросс лингвистическая и кросс культурная деятельность. Чтобы достичь функционального эквивалента исходного текста, переводчикам сначала нужно глубоко понять две культуры, только потом перенять на компетентный язык. В данной статье даётся определение понятию «перевод юмора», после чего приводится классификация перевода юмора двух видов: юмористически направленный перевод не юмористически направленный перевод. В этом процессе дословный перевод, аннотация, перестановка и вольный перевод являются стратегиями перевода.

Ключевые слова: культурный юмор; функциональная эквивалентность; перевод; юмористически направленный перевод; неюмористически направленный перевод.

Статья поступила 12.02. 2019

DECOMPRESSION STRATEGY IN TRANSLATION

Adil S.¹, Suranshy Zh.²

¹Postgraduate of Translation Studies,
²Postgraduate of Translation Studies of
Ablai Khan KazUIRandWL
Almaty, Kazakhstan
e-mail: carly_konfetka@mail.ru

Abstract: Translation is a means of communication between people who speak different languages. The article discusses the understanding of the communicative intentions of translation, the use of decompression methods and access to adequate and accurate translation. The translation should indicate the exact content of the original and the same effect on the recipient. The author concluded that translation strategies should be used correctly to ensure adequate translation. It also discusses what a decompression strategy is, which is not often used in translation, with examples of applications. At the end of the article, the author concluded that a decompression strategy should be used.

Keywords: compensation, stalling strategy, specification, adequate translation, translator intention.

ӘӨЖ80.1
ҒТАМТ 16.31.41

АУДАРМАДАҒЫ ДЕКОМПРЕССИЯ СТРАТЕГИЯСЫ

Әділ С.¹, Сұраншы Ж.²

¹2 курс магистранты, аударма ісі мамандығы,

²2 курс магистранты, аударма ісі мамандығы,

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ,

Алматы, Қазақстан, e-mail: carly_konfetka@mail.ru

Андатпа: Аударма – түрлі тілдерде сөйлейтін адамдардың арасындағы қатынас мүмкіндігін қамтамасыз ету құралы. Мақалада декомпрессия тәсілін қолдану арқылы аударманың коммуникативтік интенциясын түсіну, адекватты, нақты аудармаға қол жеткізу мәселелері қаралады. Аударма түпнұсқаның мазмұнын толық жеткізіп, қабылдаушыға дәл сондай әсер ету керек. Авторлар адекватты, нақты аудармаға қол жеткізу үшін аударма стратегияларын дұрыс қолдана білу керек деген ойға келді. Оның ішінде жүйелі түрде аударманың жиі қолданыла бермейтін декомпрессия стратегиясы не екенін, қолдану аясын мысалдар келітіріп зерттейді. Мақаланың соңында авторлар декомпрессия стратегиясын қолдану қажет деген шешімге келді. Қандай да жағдай болмасын оның аудармада қажеттілігін дәлелдеге тырысты.

Тірек сөздер: компенсация, Столлинг стратегиясы, конкретизация, адекватты аударма, аудармашы интенциясы.

Аударма – тілдік және мәдениетаралық қарым-қатынас құралы. Әр халықтың әдеп пен әдебиеті, тілдің зерттелуіне маңызды жақтарының дамуына жол ашқан аударма қызметінің көпғасырлық тарихы бар. Аудармашының жұмысы өте жауапты және оңай емес іс болып табылады. Балама аударманың дамуына сөзбе-сөз және еркін аудармалар әкелді. Ол дегеніміз – аударма әдебиетте мазмұн мен форма бірлігінің сақталуы. Екіншіден, аудармашының түпнұсқаға деген адалдығы. Аудармашы түпнұсқаны терең түсініп, жетік меңгергенде ғана балама аударма дүниеге келеді. Яғни, «аудармашы екі тілді жетік білумен қатар, әрі жазушы, әрі ғалым болуға тиіс». Балама аудармада мәдениеті, салт-дәстүрі, діні мен көзқарасы мүлдем өзге халықтың әдебиетіндегі ұлттық-мәдени ортасының айырмашылығын, ерекшеліктерін көрсету – көркем аударманың басты мәселелерінің бірі болып табылады [1]. Біз білетініміздей, түпнұсқаның толық аудармасына қол жеткізу өте қиын. Сондықтан, аудармашы бір мағынаны жеткізу үшін белгілі бір мазмұнның элементтерін қиюына тура келеді. Мәтіннің мағынасын өзгертіп алмау үшін, аудармашының көп ойлануы және нақты шешім қабылдауы қажет. Ілеспе аударма – халықаралық конференцияда аудиториядан оқшаулаған кабинада отырып, сөз сөйленетін тілде бір рет қана айтылатын ауызша хабарламаны сөз сөйлеушімен бір мезгілде екінші тілге аударуды жүзеге асыратын ауызша аударманың түрі. Ілеспе аударма пайда болғанға дейін халықаралық қатынастардағы тілдерлік коммуникация ізбе-із аударма арқылы жүзеге асырылды. Ілеспе аударманың өзіндік стратегиялары бар. Уақытқа, статикалық факторларға қарай ықтималдық болжам стратегиясы, Столлинг стратегиясы, таңбалық аударма стратегиясы,

компрессия және декомпрессия стратегиялары бар [2] .

Аударма барысында көлемнің ұлғаюы айдан анық құбылыс. Декомпрессия тәсілі жайлы Ахманова О.С., Бархударов Л.С., Брандес О.П., Латышев Л.К., Львовская З.Д., Рецкер Я.И., Федоров А.В. және де басқа ғалымдар зерттеген. Декомпрессия ұғымы лингвистикада тілдік бірліктердің ұлғаюының нәтижесінде пайда болды. Көркем мәтін – мәтін теориясы, мәтін лингвистикасы, герменевтика, поэтика мен стилистика тұрығысынан зерттеуді қажет ететін күрделі де көп қырлы түзіліс. Тілдік материал ретінде көркем мәтін ұлттық менталитетке сәйкес келетін, сондықтан да ұлттық әлем бейнесіне сәйкестендіріле алатын, тілдік таңбалар мен мәтіндік құрылымдарда көрініс тапқан ұлттық құндылықтар жүйесін құрайды. Көркем мәтін белгілі бір мазмұнды жеткізу үшін тілдік құралдарды мақсатты түрде іріктеу мен айрықша ұйымдастырудың нәтижесі болып табылады. Көркем мәтінді интерпретациялау оны түсіну мен түсіндіруге апаратын үдеріс ретінде мәтіннің мазмұнын ашуды көздейді. Соңғы жылдары көркем мәтінді аудару мен интерпретациялау мәселесі түрлі аспектіде аударматану ғылымының басты назарында тұр. Осы мәселеге арналған еңбектер саны да күн сайын артуда. Бүгінгі таңда ғалымдар әрбір қос тіл мен әрбір мәтін түрі үшін аудармашылық нормаларды анықтауда. Соңғы уақытқа дейін аударматануда тілдің басымдығын білдіретін лингвистикалық теория жетекші рөл атқарып келеді. Осы ретте аудармашы түпнұсқа тілін аударма тілде толық көлемде, барынша дәл жеткізуді басты міндеті санайды. Аудармада түпнұсқаның мазмұны толықтай сақталуы тиіс деген тұжырымға келе отырып, аударманың кейбір анықтамалары эквиваленттілікті парапарлыққа ауыстырады.

Декомпрессия тәсілінің негізгі мақсаты ақпараттың түпнұсқасын жеткізу және аударлып жатқан мәтіннің эквивалентін табу. Ілеспе аудармашыны егер де баяндаушының ақпараты жайлы хабарсыз болса, біз декомпрессия стратегиясының бір түрі – компенсацияны байқаймыз. Біздің түсінігіміз бойынша компенсация тек декомпрессия стратегиясының құраушы бөлігі болып табылады. Алайда, аудармашы мәтіннің концептісін, жоспарын білмеген жағдайда болжау стратегияларын қолданады. Ол тіл бірліктерінің жоғалуына алып келеді, ілеспе аудармашылар осы тұрғыда есесін қайыруы қажет. Осыдан кейін ғана ілеспе аудармашы көлемін ұлғайтып, яғни декомпрессия тәсілін қолданады [3]. Профессор Т.О. Есембеков «Мәтінді аудару және интерпретация» курсы туралы» атты мақаласында түпнұсқаны интерпретациялаудың мәні мен маңызына қатысты былай деп тұжырымдаған: «Аударматануда түпнұсқаны интерпретациялау туралы пікірлер бір ізге түспеген. Аударылатын мәтінді тәржімалауға дайындық көп сөз болғанымен, ол мәтінді қабылдау, түсіну, талдауға ғана негізделген, ал оны бағалау мен теңестіру (идентификация) сияқты әрекеттер сөз бола бермейді. Осы кезеңде қоғамдық, әлеуметтік, тарихи, адами факторлар мен ақпараттарды жинау, жүйелеу, талдау, қорыту

сияқты аудармашы үшін өте бағалы әрекеттер жүзеге асырылуы тиіс. Түпнұсқада оқырманы мен аударманың оқырманының арасындағы білім мен біліктілік айырмашылығы өз алдына, олардың қабылдау жүйесінің ерекшеліктері де бар ғой. Түпнұсқаға интерпретация жасау барысында бұларды ескеру міндетті болғаны жөн». Декомпрессия тәсілі кезінде түпнұсқа мәтінмен салыстырғанда аударма көлемі арта түседі. Декомпрессия стратегиясының негізгі тетігі немесе механизмі ол – аялық білім. Декомпрессия стратегиясының негізгі себептері тіл талғамы және аудиторияның құзарттілігі болып табылады. Мәдени феномендер, аударуға келмейтін сөздер мен фразалар, аббревиатуралардың аудармасы және аударма тілінде баламаны таба алмауы секілді жағдайларда сипаттау әдісі қолданылады. Негізгі декомпрессия тәсілін жасау жолдары лексикалық қосу, конкретизация, генерализация, компенсация, сипаттау түсіндірме әдісі. Мысалы, «*In the past week, some 13 Palestinians have reportedly been arrested at the Haram Al-Sharif/Temple Mount Compound, including one Palestinian on 22 October for allegedly throwing stones at Jewish visitors*». Қазақ тіліне аударғанда «*Өткен аптада, ресми ақпарат бойынша, 22 қазан күні иудей тауан етушілеріне тас лақтырған деген айыппен ұсталған бір Палестина азаматын қоса алғанда, 13 Палестин азаматы Харам Аль Шариф/ Әл Ақса мешіті кешенінде тұтқынға алынған*» [4]. «Еврей келушілері» деп тікелей аударатын болсақ ол біріншіден ерсіз естіледі және аударманың адекватты мәнін жояды. Аудару барысында, аялық білімді талап етеді. Келесі мысал, лексикалық қосу арқылы ілеспе аудармада декомпрессия стратегиясын қолдану. Мысалы, «*In early July 2012, Iraniab media reported that the Revolutionary Guard had test-fired several ballistic missiles, including the Shahab – 3. The missiles up to 800 miles during the tests, capable of hitting U.S. naval forces in the region and Istael*». Қазақ тіліне аударғанда «*2012 жылдың шілдесінің басында Иранның БАҚ өкілдері Ислам Революциясы Сақшылар Корпусының бірнеше баллистикалық зымырандарды сынақтан өткізгендіктерін мәлімдеген, оның ішінде Шахаб-3 те бар. Мәліметтер бойынша, зымыран сынақ барысында, шамамен, 1200 км-ден астам қашықтықты ұшып өткен. Бұл АҚШ-ның аумақтағы әскери теңіз күштері мен Израилге соққы жасауға қабілетті көрсеткіш.*» [5] Берілген мысалда көріп отырғанымыздай, **“mass media” – media (lexical addition), “Army of the Guardians of the Islamic Revolution or Islamic Revolutionary Guard Corps – Revolutionary Guard (lexical addition)”**, **«travel» - саяхатжасау, елкезу, жүру, көлікпенжүру, көлікқозғалысы (concretization)**. Декомпрессия тәсілі аббревиатураларды аударуда қолданылады. Мысалы, «*The E3+ 3 Governments have met with Iran at the political and expert levels on four occasions since April. Discussions have been lengthy, tough and intensive, but conducted in an open and businesslike manner. The E3+3 have represented a credible package to Iran, focusing, as a first phase, on the international community’s key concerns regarding the 20 per cent enrichment and the activities at the Fordow site. “EU three and USA,*

Russia and China – Еуроүштікпен АҚШ, Ресей және Қытай” - «The E3+3 Governments». БҰҰ, ШЫҰ, ЕО, СІМ, ПМ секілді аббревиатураларды біз жазба кезінде қолдансақ та, ауызша айтқан да аударма кезінде қолдана алмаймыз. Осындай аббревиатураларды аударуда декомпрессия стратегиясына жатады. Ілеспе аудару кезінде декомпрессия стратегиясын жиі қолданамыз. Мысалы, «Contrary to Russian claims, the recent demonstrations in eastern cities are not organic» сөйлемін аударғанда «Жақында ғана Украинаның шығысында болған ереуілдер шын мәніндегі халықтың ерік білдіруі емес». Аударма теориясы мен тәжірибесі балама аударманы қолдап қуаттағанымен, «аударма емес» – еркін аударманың пайда болуы мәселесін күн тәртібінен шығарған емес. Аударма тәжірибесі дәлелдегендей, бірыңғай шектеулі аударманың болуы мүмкін емес. Осыған орай, аударманың шығармашылық сипатын еске алсақ, әрбір шығармашының да даралық ерекшелігін ұмытпау қажет. Айтылғандарға өз заңдылықтары бар тіл жүйесінің әрқелкілігін қоссақ, аударма түпнұсқаға сәйкес болып шықпайды.

Қазіргі қоғамдық ойдың басымдық алып отырған ұғымы — мәдениет. Мәдениет антропологтары мен әлеуметтанушылар жалпы алғанда, адам мәдениетті қоғамның мүшесі ретінде бойына сіңіреді (иеленеді) және оны ең бастысы тілдік символизм арқылы жеткізеді деген пікірде қосылып отыр. Сонымен қатар мәдениеттің анықтамасына, оның аясы мен атқарар қызметіне байланысты өткір айтыс тартыстар да бар. Философиялық көзқарастан алғанда, мәдениет туралы қазіргі анықтамалардың мейлінше есте қалар ерекшелігі, олардың алдын ала не реалистік, не идеалистік әдістемемен топшылататынында болып отыр [6].

Мәдени феномендерді аударуда декомпрессия тәсілі кеңінен қолданылады. Әр ұлттың өзіне сай ата дәстүрі, әдет-ғұрыпы және ырымдары бар. Ол ұлттың жан дүниесін көрсетіп тұрады. Қазақ халқының да өзіне сай ерекшеліктернің бейнесі секілді салт-дәстүрі бар. Олардың мән-мағынасы, берер тәрбиесі мол. Қазіргі таңда осы дәстүрдің бірін білсек, бірін білмейміз.

Бесбармак - “five fingers” traditional meal.

Наурыз – Kazakhs always refer to Nauryz as “Ulistynulykuni” which means “the great day of the nation”.

Ақтабан Шұбырынды, Алқакөл Сұлама – People still remember an incident which demonstrates Tolebi’s foresight. During the difficult period in in Kazakh history called “AktabanShubyryndy” (“The years of the Great Disaster”), which became the result of Dzhunghar’s invasion.

Келесі декомпрессия стратегиясының қолданылуы аудиторияның құзыреттілігіне байланысты. Аудиторияда егер қаржы бөлімінің қызметкерлері болса, экономикалық терминдерді түсіндіру яғни декомпрессия тәсілін қажет етпейді. Ал егерде қарапайым, хабары жоқ аудитория болса, біз сөзді орысша немесе ағылшынша транслитпен айтып немесе жазып, түсіндірмесін беруіміз қажет. Төмендегі мысалдар, тереңірек түсіндіруге мүмкіндік береді.

Binamrudmer (Dual Nationality)– ағылшын тіліндегі түсініктемесі “is possibility to hold citizenship of two or more countries if the law of those countries allow”.

Декомпрессия стратегияларын қолдана білу арқылы, сөйлемдердің қаншалықты дұрыс аударылғанын байқап көрейік. Мысалы, «*Before 1930, there was considerable support for the application of the principle of dominant nationality in arbitration proceedings involving dual nationals.*». Ал енді қазақ тіліне аударғанда «*1930 жылға дейін басым азаматтығы қағидатын қолдану бипатриттерге қатысты арбитраждық іс бойынша айтарлықтай қолдау көрсетті.*». Берілген мысалдан байқасаңыздар **бипатидтер** сөзі қазақ және ағылшын тілінде мағыналары бойынша аударылған.

Veto – ағылшын тіліндегі түсініктемесі “latin for “forbid” is the power to unilaterally stop an official action, especially the enactment of legislation”. Мысалы, «*Legislation is subject to approval by the Governor, whose veto can be overridden by two thirds of the Legislature.*», алқазақ тілінде «*Губернатордың мақұлдауына байланысты заңнама қабылданды, оның шектеуі Заң шығарушы органда дауыстардың үштен екі бөлігімен жойылуы мүмкін.*»

Soft Power (Hard Power) – ағылшын тіліндегі түсініктемесі “the ability of a country to persuade others to do what it wants without force or coercion”. Мысалы, «*The capacity of US leaders to maintain alliances and create networks will be an important dimension of America’s hard andsoft power*». Сөйлемді аударатын болсақ, «*Американдық көшбасшылардың одақтаслығы мен желілерді құруға қабілеттілігі Америкадағы ауыр және жұмсақ күштің маңызды қыры болады.*».

Nominal gdp – ағылшын тіліндегі түсініктемесі “is gross domestic product (GDP) evaluated at current market prices, GDP being the monetary value of all finished goods and services produced within a country’s borders in a specific time period”. Мысалы, «*Even an economy with an overall budget deficit will have a declining government GDP ratio if the growth rate of its nominal GDP exceeds that of its debt.*», қазақ тілінде «*Тіпті жалпы бюджет тапшылығы бар экономиканың номиналды ЖІӨ-нің өсу қарқыны борыштың өсу қарқынынан асып кетсе, мемлекеттік борыш пен ЖІӨ арасындағы қатынастың төмендеуі байқалады.*». Берілген аударманы іске асыру үшін аялық білімді жүйелі түрде қолдана білу қажет.

Real gross domestic product – ағылшын тіліндегі түсініктемесі “is an inflation adjusted measure that reflects the value of all goods and services produced by an economy in a given year, expressed in base prices, and is often referred to as “constant price”. Мысалы, «*Real gross domestic product had reached an average of 4.7 per cent, leading to a positive per capita income, and the level of inflation had fallen to a single digit in 2006.*», ал аудармасы «*Жалпы ішкі өнім орташа жылдық 4,7 пайыздық деңгейге жетті, бұл жан басына шаққандағы оң табысқа әкелді, ал инфляция 2006 жылы бір санды құрады.*».

Аударма стратегиясының осындай тұжырымдамасы ұзақ уақыттан бері жалпы аударма практикасында бекітілген. Ол нақты мәтінмен жұмыс істеу барысында аудармашы іс-әрекетінің мәні мен тәртібі. Ең алдымен, аударма стратегиясымен аударма әрекеттері сияқты тұжырымдамалардың нақты шекараларын анықтау қажет. Аударма іс-әрекеті аударма жасауға мүмкіндік беретін белгілі бір іс-әрекеттер кешенін білдіреді, ал аударма стратегиясы белгілі бір мәтінді немесе топтарға біріктірілген мәтіндерді аудармашы арқылы саналы түрде тандайтын әрекеттердің белгілі бір дәйектілігін білдіреді. Аударма стратегиясы саналы түрде эксперименттік түрде дамыған. Аудармашының әрекеттеріне арналған алгоритмдер деп айтса да болады. Стратегияның осы орайда аударылған мәтін болып табылатын өнім құруға бағытталған және аудармашының кәсіби этикасын ескеру қажет. Аударма стратегияларының ішінде әсіресе, ауызша аудармада декомпрессия стратегиясын өолдана білу керек. Қазіргі таңда декомпрессия тәсілін біз күнделікті аудармада қолданамыз. Ол стратегия өте қажетті деп есептейміз.

ӘДЕБИЕТ

1 Сәмитұлы Ж. Аударма теориясы және практикасы: Оқу құралы. – Алматы:Қазақ университеті, 2005. – 272 б.

2 Илюхин В.М.Стратегии в синхронном переводе(на материале англо-русской и русско-английской комбинаций перевода).–М., 2001.

3 Зимовец Н.В., Кобзарева Л.А. Декомпрессия текста при переводе с русского языка на английский (на материале перевода романа Б. Пастернака «Доктор Живаго») // Фундаментальные исследования. – 2013. – № 11-8. – С. 1728-1731.

4 Кунанбаева С.С. Концептологические основы когнитивной лингвистики в становлении полиязычной личности: Учебное пособие. – Алматы, 2017. – 264 с.

5 Нұрмұратов С.Е. Тәуелсіздік жағдайындағы философиялық зерттеулердің ерекшеліктері.–Қазақ Хандығының 550 жылдығына арналған ресми сайт. – 2013.

6 Алпысбаев Қ.Қ. Көркем мәтінді талдау әдістері: Оқу құралы – Алматы: Қазақ университеті. – 2004. – 149 б.

СТРАТЕГИЯ ДЕКОМПРЕССИИ В ПЕРЕВОДЕ

Адилъ С.¹, Сураншы Ж.²

¹ магистрант 2 курса специальностипереводческое дело,

² магистрант 2 курса специальностипереводческое дело

КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: carly_konfetka@mail.ru

Аннотация: Перевод является средством общения между людьми, которые говорят на разных языках. В статье рассматривается понимание коммуникативных намерений переводчика, использование методов декомпрессии и доступ к адекватному и точному переводу. Точная передача содержания оригинала в переводе может оказать такой же эффект на получателя. По мнению автора, при правильном использовании стратегии перевода могут обеспечить адекватный перевод. Более детально рассматривается стратегия декомпрессии, которая нечасто используется в переводе, приводятся примеры областей ее применения. Авторы приходят к выводу, что стратегия декомпрессии может быть использована чаще.

Ключевые слова: компенсация, стратегия Столлинга, конкретизация, адекватный перевод, интенция переводчика.

Статья поступила 28.11.2018

TRANSLATION PECULIARITIES OF KAZAKH NEWSPAPER TEXTS INTO ENGLISH AS THE NATIONAL CULTURAL INFORMATION SOURCES

Kalambayeva N.S.¹

¹ undergraduate, dept. of postgraduate education
Ablai Khan KazUIR&WL,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: nurila.kalambayeva@mail.ru

Abstract. In the article defined translation peculiarities and problems of Kazakh newspaper texts into English as the national cultural information sources. And also, as an example, various excerpts from the articles translated from the Kazakh language into English were taken and ways to solve the problems encountered in the course of translation were proposed.

Keywords: Kazakh newspaper texts, phraseological units, metaphors, translation.

ӨӘЖ 81.253
ҒТАМТ 16.31.41

ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТ АҚПАРАТ КӨЗІ РЕТІНДЕ ҚАЗАҚ ТІЛДІ ГАЗЕТ МӘТІНДЕРІН АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕ АУДАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қаламбаева Н.С.¹

¹ магистрант, аудармашы-референт
Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӨТУ,
Алматы, Қазақстан, e-mail: nurila.kalambayeva@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада ұлттық мәдениет ақпарат көзі ретінде қазақ тілді газет мәтіндерін ағылшын тіліне аудару ерекшеліктері мен аудару барысында кездесетін қиыншылықтар анықталды. Сонымен қатар, мысалдар ретінде әр түрлі мақалалардан алынған үзінділердің қазақ тілінен ағылшын тіліне аударылу жолдары мен аудармада кездесетін мәселелерді шешудің жолдары ұсынылған.

Тірек сөздер: қазақ тілді газет мәтіндері, тұрақты тіркестер, метафора, аударма.

Қазақ ғалымы Ахмет Байтұрсыновтың: «Газет – халықтың көзі, құлағы һәм тілі. Адамға көз, құлақ, тіл қандай керек болса, халыққа газет сондай керек. Газеті жоқ жұрт басқа газеті бар жұрттардың қасында құлағы жоқ керен, тілі жоқ мылқау, көзі жоқ соқыр секілді» деген мағыналы сөз айтқаны бекерден-бекер емес-ті [1, 114 б.].

Газет мәтіні – семантикалық құрылысына қарай, функциясы тұрғысынан, мәтінді қабылдап-түсіну жағынан ерекшелене келетін публицистикалық стильдің бір түрі. Ол бұқаралық аудиторияға ақпарат таратып, соны жеткізудің ерекше құралы ретінде танылып, автордың саяси-прагматикалық позициясын көрсетеді.

Елімізде «Үштұғырлы тіл» бағдарламасы қабылданғанымен, оны жүзеге асыру әлі де қиындық туғызуда. Бұндағы «Үштұғырлы тіл» бағдарламасының басты мақсаты Қазақстанды бүкіл әлем халқы үш тілді бірдей пайдаланатын жоғары білімді мемлекет ретінде таныту болып табылады. Яғни: қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық қарым- қатынас тілі және ағылшын тілі – жаһандық экономикаға кірігу тілі. Мемлекеттік тілді дамыта отырып, орыс тілін қолдаймыз, ал ағылшын тілін үйренеміз.

Ал баспасөз болса, осы бағдарламаны жүзеге асырудың бірден бір тиімді жолы болар еді деп ойлаймын. Себебі, этномәдени мазмұнды ұғымдар мен атауларды қолданатын газет тілі халықтың мәдениетін, әлеуметтік құрылысын, дүниетанымын бейнелеп қана қоймайды, сонымен қатар этнос жинақтаған танымдық әлеуметтік-мәдени мазмұнды сақтай отырып, кейінгі ұрпақтың қалыптасуында маңызды тәсіл, тиімді ақпараттық құрал болып табылады. Қазіргі таңда мемлекеттік тіл мәртебесінің ұлттық әлеуетінің өміршеңдігі, рухани ұлттастырушылық, этномәдени қызметінің айқын көрінісі – бұқаралық коммуникация. Себебі – қазіргі газет тілі мен бұқаралық ақпарат көздері жаңа қазақстандық қоғамның бет-бейнесін, болмысын жан-жақты ашып көрсетеді.

Қазіргі қазақ баспасөзінде жаңғырған этномәдени мазмұнды қолданыстар – тілдің мәдени ақпаратты бейнелеуші, сақтаушы қызметімен қатар, бүгінгі ұрпақтың тарихи түпбастауымен байланысын нығайта түсетін, дәнекерлік қызметін атқаратын негізгі тетік. Осындай ақпарат көздерінің үш тілде насихатталуы елдегі үштұғырлылықтың келешете тамыр жаюына апарар үлкен қадамға ұластайды.

Мұндағы айтайын деген сөзім, зерттеу барысында Қазақстанда басылып шыққан газеттердің көбісі бірыңғай қазақша немесе бірыңғай орыс тілінде ғана жазылған. Ал ағылшын тілінде жазылған газеттер мүлде аз. Тіпті онлайн газеттердің өзінде қазақ тілінен ағылшын тіліне аударылған мақалалардың көбісі аударма стандарттарынан ауытқыған. Қазақтың ұлттық мәдени көрінісін сипаттайтын сөздер қалай болса солай аударылып, тіпті тастап кететін кездері де болады. Бұл да қазақ публицистикасының әлі де дамымағандығының көрсеткіші деп есептеймін.

Мақалада газет беттерінде де, жеке өзі аз зерттелгендіктен қазақ тілді газет мәтіндерінің ұлттық - мәдени ерекшеліктерінің қазіргі кезде атқаратын қызметі мен алатын орыны ерекше екендігін белгілеп өткен жөн деп көремін. Қазіргі бұқаралық ақпарат құралдарында көп қолданысқа түсіп, үлкен орын алатындықтан, қазақ тіліндегі газет мәтіндеріне, мақалаларға сіңіп кеткен эмоционалды-экспрессивті бояуды беретін лингво-мәдени құрылымдар оқырман назарына үйреншікті нәрсе болып келеді. Бірақта ол оқырманның ойына емес, психикалық компоненттеріне әсер ететін құралға айналған.

Аударма трансформациясы жасалу кезінде, тіл бірліктердің мағыналарының әртүрлі типтерін басқа тілде жеткізу барысында, тілдік белгінің үш түрлі семантикалық мазмұнын іске асыру керек болады. Соның бірі – таңбаларды қажет ететін адам мен таңба арасындағы адам субъективті (стилистикалық, экспрессивті, эмоционалды т.б.) қарым-қатынас; ішкі лингвистикалық қарым-қатынас – белгілі бір тілдік таңбалар жүйесіндегі таңбалардың өзара байланысқа түсуі, яғни аударма барысында түпнұсқа мәтіннің эмоционалды-экспрессивті

баяуын аудармада мейлінше семантикасы жағынан сәйкестендіру және оны бейнелі түрде жеткізу арқылы автор мен оқырман арасында сенімді байланысты орнату.

Газет беттеріндегі көркемдеуші құралдардың, яғни метафоралардың ықпал етуі, қоғамдық – әлеуметтік саяси сипатты публицистикаға концептуалды (ойды нақты, жеткізу) сөздердің әлеуметтік бағалауыштылық элементтермен баю үрдісі тән болатынын көреміз [2, 228 б.].

Негізінен қазақ және ағылшын тілдерінде толығымен аударылған метафоралар, яғни екі тілде де бұлардың дайын баламалары болады. Мұндағы балама деп – қазақ тіліндегі лексикалық бірліктердің шет тілдегі лексикалық бірліктерге сәйкес келетін мағынасының жақын болуымен ерекшелінетін құбылысты айтамыз. Мысалы:

Түпнұсқа: *Бақайшағына дейін қаруланған* лаңкестік топ
Сиднейдің орталығында орналасқан «Lindt» дәмханасын басып алып,
ондаған адамды тұтқынға алды.

Аударма: *Gunman armed to the teeth had taken dozens of hostages inside a central Sydney Lindt café.*

Ақ Жайық (Атырау қаласының апталық газеті)
15 желтоқсан, 2014 [3]

Бұл жағдайда «бақайшағына дейін қаруланған» деген метафора бір нәрсеге дайын болу, сақадай сайланды деген мағынаны білдіреді. Ағылшын тіліне тікелей аударғанда «arm to the tips of the nails» деп жазылуы керек болған. Алайда аударма барысында аудармашы осы метафораның ағылшын тіліндегі баламасын тауып қолданған. Бұл сөйлемде жартылай калькалау жүргізілді, яғни метафорадаға «бақайшақ» сөзі негізінен «аяқтың башпай сүйектерін» білдіреді. Ал аудармада бұл сөзді «teeth» - «тіс» деген сөзімен алмастырылған. Орыс тілінде болса, осы метафора ағылшын тіліндегі метафораға тікелей аударылып, «вооружиться до зубов» деп беріледі.

«Тіл халықтың рухани байлығының ең қажеттілерін-мифологиясын бойына жинайды. Осындай тіл фактілеріне талдау жасау мәдени тамырларымызға үңіле түсуге, оның құпия сырларын түсінуге септігін тигізеді. Фразеологизмдерді мифтік танымға, әдет-ғұрыпқа, салт-санаға әкеп жүктеу, оларды бір-бірімен байланысты дүние ретінде қарастыруға, оларды мәдениеттің құрамдас бір бөлігі, ұлттық тілдегі бейнесі деп тануға жол ашса,

екінші жағынан, ғылымдар сабақтастығын (тіл, мәдениет, тарих, фольклор, этнология, әдебиет және т.б) жан-жақты теориялық тұрғыдан аша түсуге мүмкіндік береді» - дейді Р.А. Авакова фразеологизмдердің ерекшеліктері туралы.

Фразеологизмдер деп - тілдің көркемділігін, байлығын одан әрі арттыра түсетін сөздік қордың көлемді бөлігін құрап тұратын тілдік бірліктерді атаймыз. Мысалы, «жөргегінде Ұрған» (жастайынан әдет

болған), «балалы үй базар» (ол үйде шаткүлкілі өмір бар деген ұғым). Фразеологизмдер аз сөзбен көп мағынаны білдіруге мүмкіндік береді. Ол заттың өзін ғана анықтап қоймайды, сонымен бірге оның сипаттарын береді, тек нұмылды, әрекетті атап қана қоймайды, сонымен бірге оның қандай жағдайда өтетінін көрсетеді. «Жалғанды жалпағынан басып» десек, адамның тек бай ғана емес, сонымен бірге қаржыны аямай, ештеңеден қысылмай өмір сүргенін айтады.

Фразеологизмдердегі мәдени ақпаратты жеткізуші жалпы, фразеологизмдердің қалыптасуындағы басты нәрсе не? дейтін сұрақты қоятын болсақ, бұл оның прототипті жағдайы мен тура мағынасынан туындайды. Мысалы, қазақ тілінде тақияға тар келу; табанын тайдыру, ағылшын тілінде slip from one's hands(с.с.ауд.: қолдан таю). Мұнда прототипті жағдайдағы алғашқы мағына негізінде фразеологиялық бірліктің бейнесі қалыптасады. Алғашқы мағына бейнеде өз ізін қалдырады. Осыдан келіп, мәдениетпен байланысты, ақпаратты танытушы ішкі форма (ІФ) пайда болады. Мәдениет «іздері» болып табылатын аңыздар, архетиптер, әдет-ғұрып, салт-дәстүрлер, тарихи оқиғалар мен материалдық мәдениет элементтері ішкі формада жақсы сақталады. Дегенмен, фразеологизмдердің барлығы мәдени ақпараттарды жеткізушілер болып табылмайды. Қазақ тіліндегі: аузын ашпау, қас қаққанша, ағылшын тіліндегі: from head to foot(бастан-аяқ), cock one's nose(hold up one's nose) //мұрнын көкке көтеру т.б. бейнелі-метафоралы мағынаға негізделген. Бірақ та олар дүниенің тілдік бейнесін жасауда үлкен мәнге ие.

«Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдердің қалыптасуына ағылшын және қазақ ұлттарының тарихи, рухани және материалдық мәдени дәстүрлер негізі себеп болған»-деп тұжырымдайды К.Аханов «Тіл білімінің негіздері» атты еңбегінде. Әр елдің, халықтың, ұлттың асыл қазынасы болып табылатын фразеологизмдер халықтың, бір-бірімен жалғасқан ұрпақтар арқасында міндетті түрде сақталады. Егер тілде фразеологизмдер сақталмай, бізге жетпеген болса, халқымыздың асыл туындылары болмаса, олар бүгінгі күнге дейін сақталып жетпесе, жұртымыздың өткен өмірінен мақұрым қалар едік. Сондықтан да тілдің байлығын арттыра түсетін сөздік қордың көлемді бөлігін құрап тұратын тілдік бірліктер – фразеологизмдер.

Тұрақты тіркестердің құрамы тұрақты. Оны тілде сөзбе сөз аудару, а келмейді. Қолданылғанда дайын қалпында алынбайды. Олар сөзді көрікті, өткір ету мақсатында жұмсалады. Тұрақты сөз тіркестері атқаратын қызметі мен мағыналарына қарай былайша бөлінеді:

1. идиомалар;
2. фразалық тіркестер.

Газет мақаласында қолданылған **фразалық тіркестерге** мысал келтіріп көрелік:

«Ақ Жайық» басылымынан «Сүттен ақ, судан таза ма?» деген

атпен мақала жарық көрді. Мақала атына қарап отырып бір ауыр қылмыс жайлы жақылған ба деп ойлайсыз. Бұндағы «сүттен ақ, судан таза» тіркесі «кінәсіз, пәк, адал» деген мағынаны білдіреді, тура аудармасы «белее молоко, чище воды», ағылшынша тура аудармасы «whiter than milk, purer than water». Түпнұсқа мақаладағы берілген осы тіркестің ағылшынша баламасы мынадай: «*Kashagan: Will they come out 'dry' from sea water?*».

Ал енді осы мақаланың толық нұсқасын қарастырып көрейік.

Бейсенбіде, 17 сәуірде үкімет үйінде Солтүстік Қазақстан жобасының бас инвесторларымен кездесу өтеді. Мұнда олар (инвесторлар) 2014 жылы жасалатын нақты жұмыс жоспарын ұсынулары керек. Бұл туралы дүйсенбі күні Астанада өткен брифингте Қр экономика және бюджеттік жоспарлау министрі Ерболат ДОСАЕВ хабарлады. Ең қызығы, министр бұл жиында Қашағанда жұмыс жасаған мердігер компаниясы үшін жауап берер ме екен?

Консорциум мүшелері осындай баяндаманы наурыз айында бұрынғы премьер-министр Серік АХМЕТОВКЕ ұсынулары керек еді. Қашағандағы апатты жағдай оның отставкаға кетуіне себепкер болған да шығар, алайда бұл жоба ол билікке келместен бұрын-ақ басталып кеткен.

Бейсенбі күні инвесторлар жаңа ескі премьер Кәрім Мәсімовке дайын нақты әрекет жоспарын ұсынуы екіталай. Алайда біз өз тарапымыздан (бүкіл ел деп те айтуымызға болады) шетелдіктерден «өндіріс қандай мерзімге дейін шегеріледі?» деген басты сауалымызға жауап күтеміз. Жауап қуантарлықтай болмайтыны да белгілі. Бұдан бұрын бейресми ақпарат көздеріне сілтеме жасап жазғанымыздай, маусым айынан бастап қашағандық мұнайды тауар жағдайына дейін тазалайтын «Болашақ» (Қарабатан) зауыты екі жылға тұмшаланады. Бұл жасанды теңіз аралынан зауытқа дейін келетін 95 шақырымдық мұнай және газ құбырын толықтай ауыстыруға тура келетінін тікелей растайды.

Қашағанда проблемалар болатындығы жөнінде оны іске қоспас бұрын да көп айтылған. Бұған үлкен себептер де болған еді: құрылыс жұмыстары ұзаққа созылып кетті, өндіру мерзімі 2005 жылдан бері төрт рет шегерілді, құрылысты аяқтау және қосу-өңдеу жұмыстары бейберекетсіз жүргізілді. Алайда ешкім (үнемі оптимистік жоспарлар құрып отыратын билік өз алдына) проблемалар тап осылай жақын әзірде басталады деп ойлаған да жоқ еді.

Ақ Жайық (Атырау қаласының апталық газеті)

16 сәуір, 2017 [4]

Бұл жағдайда автордың осы мақалаға аталмыш тақырыпатты беруінің себептері:

1) Ол да тақырыпаттың бір сипаты. Автор мақалада айтылған ойдың әсер ету күшін арттыру үшін, ой мәнерлілігі мен бейнелілігінің айқын басымдылыққа ие болу үшін, эмоционалды-экспрессивті бояуын

көрсету мақсатында фразеологиялық тіркесті қолданған.

2) Мақалды мақалдап, ойды астарлап, бейнелеп жеткізу қазақ мәдениетіне тән қасиет.

Мақаланы толығымен оқып шығып түсігенім, жағдай Қашағанда болған аппаты жағдайдың кесірінен жергілікті мекенде мұнай газ құбырларының ескіріп, жұқаруының себебінен, табиғатқа және сол ауылдың тұрғындарының денсаулығына зиян келіп жатыр. Мемлекет басшылары болса осы мәселені шешеміз деп уәдесін беріп алып, енді соны орындар, орындамасын білмей әлек боп жүр. Жергілікті билік пен мемлекет басшылары болса бір-біріне сілттеп, өз жауапкершіліктерінен жалтарып жүргенге ұқсайды. Сондағы автордың тақырыпты «Сүттен ақ, судан таза ма?» деп қоюы, мемлекет басшыларының аталмыш уәдені орындай ма дегені.

Аудармасына келер болсақ, егерде осы мақалдың негізгі мағынасын білмейтін адам тікелей аударар болса, былайша аударар еді: «*Is it white as milk, as clean as water?*». Дегенмен, ол тақырыпатты «*Kashagan: Will they come out 'dry' from sea water?*» деп аударған.

Біздің ойымша, осы аударманы елуде-елу қабылдауға болды. Себебі оның келісетін және келіспейтін тұстары бар.

Дұрыс жақтары:

Біріншіден, әсерлілікті арттыру үшін, оқырманды қызықтыру үшін автор аударманы осылайша беруі мүмкін;

Екіншіден, тақырыпатта берілген *dry*, яғни «құрғақ» сөзі тырнақшаға алынып тұрғандықтан, бұл сөздің тура мағына беріліп тұрмағанын аңғаруға болады. Бұл сөздің сөйлемде берілуін әрбір оқырман өз еркіне қарай қабылдайды.

Дұрыс емес жақтары:

Біріншіден, мәтін қазақ тілінде жазылғанына қарамастан, яғни тақырыпат қазақ тіліне тән сөз тіркесі арқылы жасалса да, аудармашы берілген тақырыпатты орыс тіліндегі «*выйти сухим из воды*», яки «судан құрғақ шығу» деген идиомаға жүгіне отырып аударма жасаған

Екіншіден, қазақ тілінде берілген осы тіркеске ұқсас, яғни әділ, ешқандай кінәсі жоқ, жамандық жасай алмайтын адамға қатысты ағылшын тілінде келесідей идиома бар: «*to be whiter than white*. Менің ойымша, бұл жерде аудармашы берілген тіркесті білмегендіктен, орыс тіліндегі тіркеске жүгінуге мәжбүр болды.

Егер мен аудармашының орнында болсам, түпнұсқада берілген тіркесті келесідей аударар едім: «*Are they whiter than white?*». Бұған себеп:

1. Л.К. Латышев аударма қызметінің өніміне – аударылатын мәтінге қойылатын бірінші және басты талап туралы былай дейді: «...аударылатын мәтін түпнұсқа мәтінге коммуникативтік тұрғыда балама болуы керек, яғни оқырманға әсер етуі аударатын мәтіннің әсерімен бірдей болуы керек; ағылшын тілінде сөйлейтін оқырмандар мен қазақ

оқырмандарының мәтіннің екі нұсқасын да қабылдаудағы және оларға жауап берудегі (реакция) алғышарттар объективті түрде бірдей (яғни олардың жеке қасиеттеріне байланыссыз) болуы қажет» [5]. Ал екінші талап – ШТ мен КТ мәтіндердің барынша мүмкін болған семантика-құрылымдық жақындығы яғни, аудармада автор ойының сәйкестігін барынша сақтауға, түпнұсқа мәтіннің аударылатын тілдегі мәтінде дұрыс «орналасуының» ауқымын (диапазон) арттырады, аударма үрдісінің және аудармашылық шешімнің объективтілігін арттырады. Осыған сәйкес, аудармашы аударма талаптарын орындау тиіс еді.

2. Мен өзім аудармашы мамандығына оқып жатқандықтан осындай кішігірім болса да, талаптарды сақтау парыз деп білем.

Келесі мысал:

Түпнұсқа: *Ұлттық бірыңғай тестілеуді тапсыра алмаған және жоғары оқу орындарына түсе алмай қалған мектеп түлектерінің екі қолға бір күрек табуына көмек көрсетіледі.*

Аударма: *School graduates who failed to pass the UNT and have not been admitted to the universities can pass trainings and will have assistance in finding jobs.*

Kazakh TV

8 қазан, 2016 [6]

Берілген мақалада автор мәтінді әсерлі, қазақ халқына тән көркемдік жазу шеберліктерін пайдалана отырып жазған. Бұл жағдайда «екі қолға бір күрек табу» деген мақалдың негізгі ойын беру арқылы аударып, былайша жеткізген «can pass trainings and will have assistance in finding jobs», яғни «мемлекет ҰБТ-дан сүрінген оқушылардың арнайы курстарды бітіріп, жұмыспен қамтамасыз етуге дайын екендері жайлы айтылған. Бұндағы «екі қолға бір күрек» мақалының негізгі мағынасы «ерінбей-жалықпай жұмыс істегісі келетін жұмысшы үшін, әрқашанда жұмыс табылады», тура аудармасы «one shovel for two hands».

Біздің ойымша, осы аударманы елуде-елу қабылдауға болды. Себебі оның келіспейтін тұстарына қарағанда, келісетін тұстары көп.

Дұрыс жақтары:

Біріншіден, аудармашы сөйлемде берілген мақалды түсінбегендіктен, мәтіннің мәнмәтініне қарай отырып, толық түсіндірме беріп кетуді жөн көрді.

Екіншіден, аталмыш аударма барлық жастағы оқырмандар үшін түсінікті берілген.

Дұрыс емес жағы:

Ағылшын тілінде де осы тіркеске ұқсас мақал бар. Ол былайша көрініс табар еді: «Where there is a will there is a way» - мағынасы «жұмыс істеуге деген ынтаң болса, артынша оны шешудің жолы да табылып қалар».

Егер мен аудармашының орнында болсам, түпнұсқада берілген тіркесті келесідей аударар едім: «*The government will support school*

graduates who failed to pass the UNT and have not been admitted to the universities and the main thing that where there's a will there's a way». Бұған басты себеп, автордың жазу стилін бұзбай, жоғарыда атап өткендей, бұл жағдайда да аудармашы мәтін біраз құпиялылықты, астарлылықты беруіне әбден болар еді.

Мысал:

Түпнұсқа: *Біздің кондитерлік фабрикалар жеткізген тәттілер талайдытандай қақтырды.*

Аударма: *The most discerning sweet tooth was delighted by a wide range of Kazakhstan's chocolate confectioneries*

Kazakh TV

12 қаңтар, 2017 [7]

Сөйлемде «*таңдай қағу*» деген метафора бар. Мағынасы «таң қалдырды», тура аудармасы «*to strike the roof of the mouth (with the tongue) (fig.) to be amazed, surprised, or astounded*». Аудармада бұл тіркес «*was delighted*», яғни тәнті болды деп аударған.

Бұл аудармамен мен толықтай келісе аламын. Себебі ағылшын тілінде аталмыш метафораға қатысты ұқсас метафоралар жоқ. Сондықтан да, берілген аударма мақаланың негізгі ойын жақсы айшықтайды деп ойлаймын.

Сондай-ақ, түпнұсқа мәтінде трансформациялық әдіспен аударылған «*талайды*» сөзі барша тәттіні сүйіп жейтін адамдар тобы жалпыланып берілсе, бұл жағдайда аудармашы оны «*the most discerning sweet tooth*» деп ашып жазған.

Қорытындылай келе айтарым, жоғарыда мысалға келтірілген қазіргі қазақ тілді ресми газет мақалалары мен мақаладағы қазаққа тән ұлттық мәдени мәтіндерді ағылшын тіліне аудару ерекшеліктерін зерттей келе, келесідей қорытындылар шығаруға болады:

Газет материалдарын аудару толық болмаса да жартылай лексикалық құрамның параллелдігімен ерекшеленеді.

Аудармашы белгілі бір эквивалентікке жетуі үшін қазақ газеттерінде ауызекі сөйлеу, тұрақты тіркестер, метафоралар және ұлттық нақыштағы сөздердің кең ауқымда қолданылатындығын ескеруі қажет.

Аудармашы мақала жазылған мемлекеттің, яғни ағылшын және қазақ тілдеріндегі реалияларды білуі тиіс.

Себебі, қазіргі кезде ғылым мен білім, әдебиет пен мәдениет, ақпарат пен жарнамалар желісі және оның жетістіктерін жеткізу аударма үдерісі арқылы жасалатындығы сөзсіз. Бір жағынан аударма арқылы таным-түйсігіміздің кеңейіп, біліміміздің жетіліп, ақыл-ойымыздың өсуіне жол ашылса, екінші жағынан аударма қазақ оқырманының таным-түйсігіне, мәдениетіне, салт-дәстүріне, психологиясының ерекшеліктеріне мейлінше жақындастырылып жасалуы тиіс. Осы тұрғыдан келгенде, қазақ тілді ұлттық газеттерді тілдік бірліктерін ағылшын тіліне сауатты жеткізу, аударма үдерісіндегі прагматикалық факторлардың тәжірибедегі маңызы өте зор болып келеді.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Газет – халықтың көзі, құлағы һәм тілі //»Қостанай таңы» газеті –URL: <http://www.kostanaytany.kz>
- 2 Момынова Б. Газет лексикасы (жүйесі мен құрылымы) – Алматы: «Арыс», 2003.–228б.
- 3 Лаңкестер Сидней тұрғындарын тұтқынға алып, елдің үрейін туғызды // Ақ Жайық газеті 15.12. 2014–URL: (<http://azh.kz/kz/news/view/14189>)
- 4 Аханов К. А. Тіл білімінің негіздері. – Алматы, 1993.
- 5 Сүттен ақ, судан таза ма? // Ақ Жайық газеті 16.04.2014–URL: (<http://azh.kz/kz/news/view/10647>)
- 6 Латышев Л.К. Курс перевода. – М., 1989. – 457 с
- 7 Жастарды жұмыспен толық қамту көзделуде // KazakhstanTV 08.10.2016–URL: http://kazakh-tv.kz/kz/view/news_kazakhstan/page_175075_zhastardy-zhumyspen-tolyk-kamtu-kozdelude#page)
- 8 Қазақстандық өнім «Әлемдегі ең тәтті шоколад» деп танылды // KazakhstanTV 12.01.2017–URL: (http://kazakh-tv.kz/kz/view/news_kazakhstan/page_179903_buu-shtab-paterinde-alhash-ret-shokolad-festivali-otti#page)

REFERENCES

- 1 Gazet – halyktin kozi, kulagi ham tili // Newspaper "Kostanay tani"–URL:
- 2 Momynova B. The vocabulary of newspaper (the system and structure) – Almaty: «Arys», 2003.–228 p.
- 3 Gunman and two hostages killed in Sydney siege: as it happened // Newspaper "Ak Zhaik" 15.12. 2014–URL: <http://azh.kz/kz/news/view/14189>
- 4 Akhanov K.A. Til biliminin negizderi. – Almaty, 1993
- 5 Kashagan: Will they come out 'dry' from sea water? // Newspaper "Ak Zhaik" 16.04.2014–URL: <http://azh.kz/kz/news/view/10647>
- 6 Latyshev L. K. A Course of Translation –M., 1989. -457 p
- 7 Young people without diploma to be provided with job // KazakhstanTV 08.10.2016–URL: http://kazakh-tv.kz/kz/view/news_kazakhstan/page_175075_zhastardy-zhumyspen-tolyk-kamtu-kozdelude#page
- 8 [KazakhstanTV 12.01.2017] Kazakhstan has a rich gastronomy // URL: (http://kazakh-tv.kz/kz/view/news_kazakhstan/page_179903_buu-shtab-paterinde-alhash-ret-shokolad-festivali-otti#page)

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ГАЗЕТНЫХ ТЕКСТОВ С КАЗАХСКОГО НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК: СПОСОБЫ ПЕРЕДАЧИ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА

Каламбаева Н.С.¹

¹магистрант 2 года обучения специальности переводчик-референт
КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Қазақстан

Аннотация. В статье определены особенности и проблемы перевода газетных текстов с казахского на английский язык: способы передачи национально-культурного компонента. А также в качестве примера были взяты различные отрывки из статей переведенные с казахского языка на английский язык и предложены способы решения проблем возникших в ходе перевода.

Ключевые слова: казахские газетные тексты, фразеологизмы, метарфоры, перевод.

Статья поступила 12.12.2018

NATIONAL-CULTURAL SPECIFICS OF THE HISTORICAL REALITIES AND ITS' RECREATION IN TRANSLATION

Maukebayeva M. ¹,

¹ Post Grad. Student, Translation Studies

Abilay khan University of international relations and world languages,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: Makonya_vip1@mail.ru

Abstract: The article considers semantic structure of national and historical realities, the peculiarity of the historical realities of the nomadic people and their reproduction in translation. Stylistic and lexical errors are revealed in the transfer of the semantic content of the realities, the possible ways of their elimination in the reconstruction of the original text are proposed in the article. The article is devoted to the search for language means that would help to overcome the language barrier and bring to the Russian reader, who is not familiar with the nomadic life, all the wealth and diversity of the material and spiritual world of the Kazakh people, the identity and unique flavor of the steppe landscape.

Key words: historical realities, stylistic and lexical inaccuracies, linguistic barrier, linguistic means, nomadic life.

UDC 80.8

JRSTI 16.31.41

Modern translation studies have a fairly rich theoretical material in the field of studying words-realities. The fundamental research is considered to be the joint work of S. Vlachov and S. Florin “Untranslatable in translation”, in which the first attempt was made to determine the essence and content of the concept “reality”, the theoretical foundations of literary translation are developed, the classification of ways of translating national words-realities from one language to another is widely presented in the article. By definition of translation theorists, the realities are called “the words (and phrases) of the national language, which are the names of objects, concepts, phenomena characteristic of the geographical environment, culture, material life and socio-historical features of the people, nation, country, tribe, and are thus carriers of national, local and historical color; exact such words do not have correspondences in other languages” [1, 438]. An important aspect of their theoretical research is that in order to correctly translate national realities into a translation language, it is necessary to first determine their meaning for the original language.

Here is an example extract from the novel: the original: «Осы отырған ру басылардың мінезі, артта жүрген үлкенді-кішілі атқамінер, ақсақал, қарасақалының бәріне де мінез, тәсіл бола жүреді.»

A. Nikolskaya: «Everything that the elders sitting here will do, say or decide will be undoubtedly and unconditionally accepted by the rest - both old, and small, and wise elders, and mature men» [2, 40].

In translation of A. Nikolskaya there were missed such important realities and characteristics as «karasakal» and «atkaminer», and yet they play a significant role in the organization of nomadic society. But its descriptive translation achieves a semantic proximity of the author, though, and greatly simplifies the ethno-social background of the work.

In literary translation, the realities are most common and to a certain extent constitute elements of local and historical color. In the process of translation from one language to another, they cause the greatest difficulties, mainly due to the lack of lexical equivalent of this reality in the translation language. The researchers speak not only about the complexity and scale of the artistic world of the epic novel, but also about the plurality of scientific approaches to various areas of understanding of national reality. This trend, in turn, requires its scientific understanding and generalization, bringing into the system of principles, means and methods of reconstruction of national identity, analysis of the development of new trends.

A special area among these problems is the problem of understanding the national reality in the original and its interpretation, as it is one of the forms of national consciousness and mental basis of the novel.

Since the realities, having historical and cultural-informative saturation, act as the leading artistic means, recreating the living national world of the epic, the linguistic analysis shows that in the work of M. Auezov - they are not a chaotic set of vocabulary, but necessary material for the presentation of the content of the work, which has its specific place and purpose in the artistic work.

In linguistics and translation studies, there are currently different classifications of word-realities by their meanings. The division of realities into groups thus occurs mainly thematically. Well-known theorists of translation S. Vlachov and S. Florin have developed a classification of realities, according to which the latter are divided into the following groups: 1) geographic; 2) ethnographic (life, food, clothing, housing, transportation); 3) art and culture; 4) ethnic equipment (ethnonyms, nicknames, names of individuals by place of residence); 5) measures and money; 6) the socio-political realities; 7) military realities [3, 48]. Kazakh scientist Zh.A. Jakypov, exploring issues of national realities, identifies four thematic groups of realities: 1) words-the realities associated with natural phenomena and ethnographic realities; 2) folklore words-realities; 3) household words-realities [4, 89]. In the Kazakh language, according to the modern researcher K.M. Abisheva, the following groups of realities can be distinguished:

1) socio - historical realities (Bai, Myrza, atkaminer, wise man Sultan, zhatak, etc.);

2) realities that are associated with the customs and traditions of the people (toi, korimdik, erulik, Arasha);

3) the realities of the national games (bayge, kokpar, serke tartu, Kyz kuu, togyz kumalak, altybakan, etc.);

4) the realities related to the maintenance of the cattle farm (kokteu, kuzeu, Zhailau, zhut);

5) the realities associated with religious concepts (Koran, Shariat, molda, Hazret);

6) realities related to the names of clans and tribes (Kerey, syban, Tabyn, etc.);

- 7) the realities of designating family relationships (tokal, baibishe);
- 8) the reality, indicating folk concepts (Zhyr, debate, aitys);
- 9) the realities associated with the names of everyday objects (tekemet, korzhin, Alasha, and others.);
- 10) the reality of expressing the peculiarities of national character (Ak peiyil, beishil aus, etc.) [5, 102].

Thus, the presence of many different classifications of realities in translation studies testifies to the diversity of principles and methods of their allocation from the whole lexical composition of the language, the diversity of approaches to the study of their nature, etymology, structure, meaning, functioning in the language.

Analysis of the novel «the way of Abay» showed that ethno-cultural realities in the work of art act as stylistic means, characterized by varying degrees of stylistic activity.

Historical realities, reflecting the specific phenomena and facts of national history, most often appear in the works of historical people. It is known that 60-70-ies of the 20th century are marked by a significant rise in historical prose in the Kazakh literature. Anticipating the events of the coming years, the masters of artistic expression sought to convey to the readers the idea of preserving the true national history, culture and language. «From the bitter experience of the past years» heroes of Kazakh historical prose extract the most valuable and intimate. The appeal of Kazakh writers to the historical theme led to the inclusion in the literary text of various historical realities, among which are: ancient geographical names, historical figures, social and cultural phenomena and objects, language expressions, which later came out of use and formed a group of archaisms. Historical realities contain a wealth of information about life, lifestyle, history of the people; they are a spiritual universe that holds centuries of experience and look at the world around. The problem of translation of national words-realities in the domestic science is insufficiently studied. The first attempts to study the semiotic meaning of things, phenomena of national life were made by M. Mukanov [6, 432]. It should be noted that «national character in the language picture of the world» in fiction reproduces the way of life of the society, national character and worldview of the people.

Almost all Kazakh writers were engaged in literary translation. In his novel M. Auezov touches upon important social and moral problems. The national specificity of a work of art, according to the theorists of literature and translation, is expressed, first of all, in the language of the work, speech patterns, statements of characters, names of household items, culture - national words-realities. The closer the work on its subject to the people's life, the greater the role of language realities is. The brighter, more colorful the national world is depicted, the more national words-realities are present in it.

Consequently, the problem of reconstruction of historical realities in the theory and practice of literary translation correlates with such concepts as «national color», «national identity», «national color». The problem of reconstruction in the translation of national realities is one of the most distant and relevant in the theory of translation [6, 432].

The strength of the great works of world literature can be more that they convey the identity of the national soul and national nature. And the stronger the work of art, the more it will discover its origins in the national soil, in folklore. Such works, which are difficult to translate, are, for example, works by M. Sholokhov, L. Tolstoy, M. Auezov. It is in their epic works that not only the language of the people is fully embodied, but also their way of life, concepts, phenomena that create a national-historical color [7, 605].

To convey the features of the image of the Kazakh national image correctly in the translations of the epic novel «the way of Abay» in Russian and English, it is necessary to take into account many specific features: a) the relationship between the people of this nation; b) the way of life, observance of customs and traditions; C) the manner of communication and temperament; d) already established religious attitudes; d) cultural realities (national cuisine, life, appearance and clothing); e) proverbs and sayings; g) description of the landscape, climate, etc.

In the epic novel by M. Auezov «the way of Abay» the author conveyed the idea of moral integrity of the Kazakh national character embodied in the image –character of Abay. M. Auezov revealed and proved important period in the history of the Kazakh people, he has created equitable and lifestyle image of the Kazakh people's poet, educator, composer and philosopher Abai Kunanbaev. M. Auezov is a master of static portrait, which uses artistic means of folk portrait of the Kazakh folk epic [8, 467].

For example, he describes the portrait of a young Togzhan: «she has a gentle face, straight right nose, black eyes. Thin eyebrows, sharp and long as the wings of the swallow fly to the temples. When Togzhan listens, laughs or is embarrassed, wonderful eyebrows then rise in an arc, then calm down in a smooth bend. Maybe it's the wings of an unseen bird? Here they were opened for flight, and then again closed...»[9, 137]. Metaphors and comparisons are often repeated and grouped in the novel, performing the role of details and details needed in the disclosure of the heroes' characters, their actions and deeds. «Kunanbay sat in silence, clapped the cap over his eyebrows. Hearing his name, he lowered his head sullenly. The girls' song hit him like a slap. But this was custom. It was a cry that no one had the right to interrupt, for it is sacred as namaz. It is impossible to stop it, there are no prohibitions on it. He is powerful, and the words of the song became sharper:

«Kunanbay you became the enemy for us, for the offense of child you have given us...

Kunanbay called enemy, as Kulan his step is wild, like a snake, it is colorful and wicked...»

The novel of M. Auezov touches upon the deepest sides of man, the relationship of people, the way of life, when the rich had the power and strength to manage the weak and defenseless people, to stand up for whom no one could. Legends and fairy tales, folk beliefs, songs, abundantly introduced into the plot of the novel immerse the reader in a bright and colorful world that is inherent to the Kazakh people [10, 65].

Now let us consider how the realities shown in the epic novel «the way of Abay» from Kazakh into Russian and English were translated in Russian and English languages. L.S. Yermagambetov on this occasion notes: «... a Feature of the national realities of the novel «the way of Abay» is that this truly rich material is characterized by a great variety [11, 20] .

Here you can find the realities, the values of which reflect almost all aspects of the life of the Kazakh people». We will try to list some of them: 1) the realities associated with the customs and traditions of the people (Toi – toi, the bride price Kalym); 2) realities that are associated with religious concepts (Shari'a, shariat, Imam - Imam); 3) the realities of national cuisine (Mare's milk - kumys, Kurt - kurt); 4) clothing (shapan - shapan, turban - chalma); 5) weather phenomena (jute - dzhut)[12,19].

Modern researcher, translation theorist K. M. Abisheva proposes to include in the classification of translation methods the most common and proven by many translators techniques, which include: 1) transcription (transliteration); 2) assimilation; 3) compensation gaps; 4) descriptive translation; 5) calculation; 6) genus-species replacement; 7) functional analogue; 8) translation commentary.

The Russian translation of the great novel became the basis for many translations into various languages. The Russian translation became the intermediary translation, it was from it that the interpretation of the European and world literary criticism of the novel by Auezov began. Russian classical literature has never been isolated from the literature of other people living in Russia. It objectively contributed to their development [13, 154].

In the process of translation of historical realities from one language to another, it is essential to choose the right method of translation, as it allows to convey not only the meaning of the word, but also to preserve its national and historical color. This is confirmed by the comparative analysis of the works of Kazakh prose writers. Let us consider the examples of transliteration of Kazakh realities in the translated version of the novel «Urker» by A. Kekilbayev (in Russian translation «Pleyades» - «Constellation of hope»).

«The generous gifts of the Russian Queen hang in the most prominent and honorable place on the Tore, but no one will come to admire them» [14, 324].

«It rose from the place of baibishe-the eldest wife of Abulkhair Khan» [14, 4].

«Yes, the hottest time of the summer - schilde-is coming to a decline - thought Khan» [14, 4].

«The wife of Thailand did not dare to approach the guest and welcomed him with a low bow: Abulkhair though kurdas - the same age and the friend of her husband and Khan's blood» [14, 25].

«»Vested with the same authority of the people is its tread even aruakhs - spirits of the ancestors» [14, 43].

«Happiness, success of thure in the power and prosperity of Karachu - the common people» [14, 91].

«After much advice from Tauke seven of the most respected, the wisest and the best seed Biy - Zhety Zhargy - decided: while they are alive and their experience and advice can still be useful, send troops three zhuzes under the command of three of the most capable young commanders - noyans» [14, 100-101].

«And if so, there will be a need for a worthy Sardar-commander» [14, 123].

«A woman in a spacious long dress swam out of the door and handed him a shakshu-snuff-box» [14, 296].

Thus, summing up, we come to the conclusion that the main difficulty of the transfer of realities in translation is to convey its national color – its national and historical color. In M. Auezov's novel «the way of Abay» the words-realities reflect the specifics of the national way of life, the unique way of life of the Kazakh people, which the translator has no right to distort, otherwise the realities lose their original meaning. Each nation has its own language picture of the world.

In the language of each nation the world around is reflected with maximum accuracy, but not distorted, but passed through its worldview. The consequence of this is the formation of linguistic differences or national historical realities. The epic novel by M. Auezov is a work of large scale, in which the private life of one hero is connected with the entire history of the people. In the novel, the words-realities reflect the specifics of the national way of life, the unique life of the Kazakh people, the peculiarities of national psychology and speech inherent only to the world of the Kazakh people [15].

The methods of translation of words-realities discussed above have its own advantages and disadvantages, therefore, it is necessary to use combined methods of translation of culturally marked words, not limited to one technique, but combining, for example, transcription and descriptive translation, or to give an explanation or comment of each reality.

REFERENCES

1. Vlakhov S., Florin S. Untranslatable in translation. – M.,1980.
2. Auezova L. Historical basics of the novel «Abai's way». – Almaty: Science, 1969. – p.314.
3. Mikhailov N. The theory of literary text. – M.:Russia, 2003. – p. 576.
4. Ermagambetova A. Lingvo-stylistic analysis of national words-realities (on the novel – M. Auezov «Abai's way») - abstract. Candidate of philological sciences. – Almaty,1971. – p. 20.
5. Ermagambetova A.S. The essence and meaning of national words-realities in the

- language of literary works and ways of their translation: abstract. – Almaty, 1999.
6. Auezov M. In the memoirs of contemporaries. – Almaty: Writer, 1997. – 432.
7. Auezov M. «Abai's way». Translation of L. Sobolev – Almaty: Writer, 1997. – 605 b.
8. Auezov M. Abai's way. 1st book/ Translation of A. Kim - Almaty: Zhibek Zholy, 2007. – 467 p.
9. Nikol'skaya A. Abai's way in 2 volumes/ Translation - Almaty: Zhibek Zholy, 2009. – 448 p.
10. Baitanayev A. Skills of M. Auezov in the novel «Abai's way»: abstract... doctor of philological sciences. – Almaty, 1971. – p. 65.
11. Туныбайев У. Images of women in the epic M. Auezov «Abai's way»: abstract. Candidate of philological sciences. – Almaty 1978. – p. 20.
12. Sobolev L. Abay's spiritual brother // In the book.: M. Auezov in the memoirs of contemporaries. – Almaty: Writer, 1972. – p. 19-22.
13. Shantal Lemersiye – Kelkezheyi- Mukhtar Auezov – symbol of national spirit// Materials of international-scientific practical conference «The world of Auezov». – 2004. – p. 154-159.
14. Auezov M. «Abai's way». 1st book/ Translation of A. Kim- Almaty-Zhibek Zholy, 2007y. - 467p.
15. Akhatova Zh. Cultural analysis of the traditions of the Kazakh people: abstract... . Candidate of philological sciences. - Aktobe, 2003. - p. 16.

ТАРИХИ РЕАЛИЯЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ-МӘДЕНИ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АУДАРМАДАҒЫ КӨРІНІСІ

Маукебаева М.¹,

¹докторант, мамандығы аударма ісі,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәне ӨТУ
Алматы, Қазақстан
e-mail: Makonya_vip1@mail.ru

Андатпа. Мақалада ұлттық-тарихи реалиялардың семантикалық құрылымы, көшпенді халықтың өміріне тән ерекшеліктер мен олардың аудармадағы көріністері қарастырылған. Олардың мән-мағынасын аудару барысында орын алған стилистикалық және лексикалық қателер зерттеліп, түпнұсқа мәтінді аударма мәтінде қайта құру кезінде оларды жөндеп-өндеу жолдары белгіленген. Мақала көшпенді өмірбен бейтаныс орыстілді оқырманға қазақ халқының тіршілігі мен рухани өмірінің байлығы мен көптүрлілігін, кең даласының қайталанбас ландшафтының бояуларын тілдік кедергілерге қарамастан толыққанды жеткізуге септігін тигізетін тіл құралдарын сипаттауға арналған.

Ключевые слова: тарихи реалиялар, стилистикалық және лексикалық олқылықтар, тілдік кедергі, тіл құралдары, көшпенді өмір.

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА ИСТОРИЧЕСКИХ РЕАЛИЙ И ЕЕ ВОССОЗДАНИЕ В ПЕРЕВОДЕ

Маукебаева М.¹

¹ Докторант 2 года обучения, спец. «Переводческое дело»
КазУМОиМЯ им. Абылай хана
Алматы, Казахстан
e-mail: Makonya_vip1@mail.ru

Абстракт: В статье рассматривается семантическая структура национально-исторических реалий, особенности исторических реалий кочевого народа и их воспроизведение в переводе. Выявляются стилистические и лексические ошибки при передаче смыслового содержания реалий, предлагаются возможные пути их устранения

при реконструкции исходного текста. Статья посвящена поиску языковых средств, которые помогли бы преодолеть языковой барьер и донести до русского читателя, не знакомого с кочевой жизнью, все богатство и разнообразие материального и духовного мира казахского народа, самобытность и неповторимый колорит степного ландшафта.

Ключевые слова: исторические реалии, стилистические и лексические неточности, языковой барьер, языковые средства, кочевая жизнь.

Статья поступила 14.12.2018

TRANSLATION OF N.V. GOGOL'S POEM "DEAD SOULS" INTO KAZAKH LANGUAGE: HISTORY, LITERATURE STUDIES AND LINGUACOGNITIVE ASPECTS

Sayranbekov D.¹, Ismagulova B.H.²,

¹MA student, specialty «6M020700 - Translation Major»
at Ablai Khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: mr.ripichip@mail.ru, ismagulova.b@mail.ru

Abstract. The article deals with the comparative analysis of three variants of Gogol's poem "Dead souls" into kazakh language that were issued in 1932, 1958 and 2010. As the result of historical and linguistic and cognitive analysis of works translated in different years were found following things: translation correspondences and techniques that made it possible and difficulties of translation due to specifics of linguistic worldview.

Key words: russian-kazakh translation, translation of literature, linguocognitive analysis, translation matches, irony, humor.

УДК 81'25
МРНТИ 16.31.41

ПЕРЕВОДЫ ПОЭМЫ Н.В. ГОГОЛЯ «МЕРТВЫЕ ДУШИ» НА КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК: ИСТОРИКО-ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИЙ И ЛИНГВОКОГНИТИВНЫЙ АСПЕКТЫ

Сайранбеков Д.С.¹, Исмагулова Б.Х.²,

¹ Магистрант 2-го года обучения, спец. – «6M020700 - Переводческое дело»
² д.ф.н., профессор, кафедра синхронного перевода,
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан,
e-mail: mr.ripichip@mail.ru, ismagulova.b@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена сравнительному анализу трех версий переводов поэмы Н.В. Гоголя «Мертвые души» на казахский язык 1932 г., 1958 г., 2010 г. издания. На основе историко-литературоведческого и лингвокогнитивного анализа переводов разных лет выявлены переводческие соответствия и обеспечившие их приемы, а также - трудности, обусловленные спецификой языковой картины мира.

Ключевые слова: русско-казахский перевод, художественный перевод, переводческие соответствия, лингвокогнитивный анализ, ирония, юмор.

В истории русско-казахского перевода произведений, которые были бы переведены три раза, можно пересчитать по пальцам. Поэма классика русской литературы Н.В. Гоголя «Мертвые души» – одна из таких. Первый ее перевод, выполненный известным переводчиком К. Тайшиковым в 1932 г., заслужил высокую оценку современников, вошел в историю русско-казахского художественного перевода как отвечающий требованиям своего времени [1]. Выполненный спустя 20-лет перевод

А. Ипмагамбетова исследователи считают в целом шагом вперед по сравнению с первым переводом поэмы, на качество которого в немалой степени отразились объективные и субъективные факторы [2]. Так, если К. Тайшиков вполне в духе своего времени гоголевскую фразу «Француз яки немец» переводит «Пырасыны алсаңыз меніңше бір немісті алып қарасаңыз», поскольку начало и первая треть XX-го столетия, как видим, продолжают традицию устных заимствований, следовательно, иноязычное слово попадает в принимающий язык в соответствии с фонетическими законами казахского языка, в котором отсутствуют звуки [в], [ф], [ц], а на стыке согласных появляется гласный: француз → пырасын, грамматическая структура также трансформирована, то у А. Ипмагамбетова данная фраза практически полностью заимствована и казахского в ней – только окончание винительного падежа (табыс септік) -ті: «француз или немецті». Позднее слово «немец» было адаптировано принимающим языком в «неміс». За прошедшие между первым и последующим переводом двадцать с лишним лет (1932 – 1955 / 1958 гг., переработанные переводы А.Ипмагамбетова были опубликованы в 1956 и в 1958 гг.) в реформирующемся казахстанском обществе активно развивались советская казахская литература и соответственно современный казахский литературный язык, совершенствовались имеющиеся функциональные стили (устно-разговорный, официально-деловой, публицистический, язык художественной литературы) и формировались новые (научный), с распространением грамотности наеления укреплялись литературные нормы и стремительно пополнялись лексико-фразеологическая система и грамматические возможности языка. Процесс взаимообогащения литературы как вида словесного искусства и языка как его базы и строительного материала отражал общие тенденции обновления общества, поднимал вопросы духовно-нравственных ценностей, в числе которых центральное место занимал человек. Роль русско-казахского перевода в этом процессе невозможно переоценить, хотя бы даже с позиции отражения его эволюции. Было бы большой ошибкой сводить сравнительный анализ переводов разных лет к оценке «лучше - хуже», их научная ценность predetermined уже местом и ролью в истории русско-казахского перевода. К тому же следует подчеркнуть, что в первом переводе «Мертвых душ», автором которого является К.Тайшыков, непревзойденный мастер меткого и острого казахского слова, блестяще сохранены гоголевский юмор и ирония.

Известный переводчик, ученый, изучавший историю и проблемы казахско-русского, русско-казахского перевода С.Талжанов в диссертационном исследовании, посвященном анализу переводческого дела и переводоведения в Казахстане, называет три объективных фактора, которые способствовали формированию условий для успешного развития перевода, который вплоть до начала XX века представлял собой переводы разрозненных фрагментов отдельных произведений отдельных

авторов, которые не были связаны между собой ни тематически, ни жанрово. К факторам, способствующим развитию казахско-русского, русско-казахского перевода, ученый справедливо относит: а) наличие обширного пласта общей для казахского и русского языков лексики, общих понятий, не требующих перевода (социализм, большевик, коммунист, партия, колхоз, совхоз и др.) 2) появление повестей и рассказов М. Ауэзова («Выстрел на перевале» - «Қараш-Қараш»), «Серый Лютый» - «Көксерек»), романов С. Сейфуллина («Тернистый путь» - «Тар жол тайғақ кешу»), С. Мұқанова («Ботагоз», «Школа жизни»), Б. Майлина, И. Жансугурова, Г. Мусрепова и др., свидетельствующее о развитии казахской художественной литературы (становлении ее советского периода), которое неизбежно отражается и на уровне художественного перевода, и 3) активизацию интереса к изучению казахского языка, его лексико-фразеологического богатства, грамматических норм, стилистических ресурсов и в целом – к становлению казахского языкознания, что привело к более строгим требованиям, предъявляемым к переводам с русского языка на казахский, и в частности, – к языковым соответствиям. Все вышесказанное положительным образом сказалось и на русско-казахском художественном переводе, который пополнился новыми работами. Так, переводы на казахский язык М. Даулетбаевым «Женитьбы» Н.В. Гоголя (1928 г.) и «Гамлета» У. Шекспира (1931 г.), К. Тайшыковым - «Мертвых душ» Н.В. Гоголя (1932 г.), М. Каратаевым – «Моих университетов» М. Горького (1935 г.) признаны соответствующими требованиям своего времени [3, с. 8-9].

В этой связи подчеркнем, что одними из первых в фокусе внимания переводчиков начала XX века, которое по существу является эпохой общественных и государственных реформ, становятся сразу два произведения Н.В. Гоголя: поэма «Мертвые души» и пьеса «Ревизор». На наш взгляд, это неслучайно. Здесь сыграло свою роль мастерство классика русской и мировой литературы, его умение глубоко проникать «в толщу действительности», вскрывая ее «ревущие противоречия», как говорил В.Г. Белинский (цит: по А.Е. Смирновой [4, 4]). Тезис В.Г. Белинского о «сильном влиянии» поэмы «Мертвые души» на развитие русского социального романа с его пафосом беспощадного анализа социальных противоречий современной жизни» актуален и вполне применим и к казахской литературе, которая пополнилась романами Г. Мусрепова, С. Муканова, А. Нурпеисова и др. Перефразируя великого русского литературного критика, можно утверждать, что «многими нитями «Мертвые души» связаны со всем последующим развитием казахской литературы второй половины XX века» и большую роль в этом сыграли переводы «Мертвых душ» на казахский язык, выполненные К. Тайшыковым в 30-ые годы и А. Ипмагамбетовым двадцать лет спустя.

Именно актуальность проблем, поднимаемых Н.В. Гоголем, делает его произведения бессмертными. Наибольшего совершенства в том, что Н.Г.

Чернышевский называет «поэтическим анализом» действительности, писатель достиг, по справедливому мнению исследователей его творчества, именно в поэме «Мертвые души». Иначе говоря, мастерство писателя заключается в том, что гоголевских Чичиковых, Собакевичей, Ноздревых и др. героев можно встретить в любом месте, независимо от территориальной, национальной, историко-временной, языковой принадлежности. Это – гротескные образы, олицетворяющие ту или иную человеческую слабость, доведенную рукой мастера до типичного носителя этих пороков, отпугивающего именно концентрированностью данной черты: скупости, доведенной до скопидомства, праздных мечтаний, о воздушных замках, бесплодной псевдодеятельности, стремления к наживе любой ценой и др. Жизненность гоголевских героев, их взглядов на жизнь, свойственных им личностных качеств – в их типичности. Нельзя не согласиться с утверждением исследователя русско-казахского переводоведения С. Талжанова о том, что описанные Н.В. Гоголем человеческие пороки не были чужды казахской действительности: «Орыс классиктерінде, әсіресе Гогольде кездесетін геройлардың мінез-құлқы, мәдениеттелігі де, өмірге көзқарасы да қазақ елінде болған шындыққа жақын тұрады» [3, с.10]. Вспомним «Слова назидания» Абая, в которых разоблачаются невежество, чванство, жажда наживы и другие человеческие пороки, например:

«Но гневно смеяться должны мы
Над тем, кто достоин презренья. Высмеивать надо
Обманщиков и подлецов, проходимцев» [5].

Именно эта узнаваемость, близость поднимаемых Гоголем проблем, беспощадная правда о действительности снова и снова притягивают внимание переводчиков к этому бессмертному произведению. Так, спустя полвека, уже в годы независимости Казахстана, по инициативе Первого Президента РК Н.А. Назарбаева, в рамках государственной программы «Мәдени мұра», известными переводчиками Маткеримом Акимжановым и Абжаном Абильтаем осуществлен третий перевод бессмертной поэмы Н.В. Гоголя «Мертвые души» (2010 г.) [6].

Как видим, прослеживается определенная закономерность: каждая новая историческая эпоха, выстраивая свои нравственные идеалы, боролась с алчностью, подлостью, обманом, праздностью, эгоизмом и другими человеческими пороками, воплощением которых в поэме являются гоголевские герои. Парадокс в том, что каждый из них является носителем такой отрицательной черты в человеке, которая на фоне других, положительных, его качеств, несколько теряется, растворяясь среди его добрых дел, поступков, побуждений, а у Гоголя, наоборот, сконцентрирована в данном герое до такой степени, что доминирует над всеми другими его положительными качествами и соответственно каждый из них уже выступает олицетворением данного порока, дав ему свою фамилию. По сути, в поэме нет ни одного

положительного героя, и, если мы зададимся вопросом, чем же она до сегодняшнего дня привлекает внимание читателей, ответ найдем в мастерстве писателя, который сумел показать темное, низкое в человеке в смешном, казалось бы, свете, сфокусировать на этом внимание читателя, чтобы вызвать рефлексию и далее (в идеале) – работу над собой ... . В этой связи следует отметить, что «Гоголь сознательно строил свой труд в расчете на *длительное «вглядывание»* в него и лишь постепенное постижение. «...книга писана долго: нужно, чтоб дали труд всмотреться в нее долго», — заявлял он в 1843 г. (цит: по А.Е.Смирновой [4, 4]). Поэтому можно априори утверждать, что для достижения той же коммуникативной цели, какую ставил перед собой великий мастер, переводчику потребуется «*долгое «вглядывание»* в текст, иначе говоря, « принимаясь за «Мертвые души», нужно знать, *как их читать»* [4, 4] (разрядка наша – Д.С.), потому что, как справедливо утверждал А.Белый, «анализировать сюжет «Мертвых душ» — значит: минуя фикцию фабулы, ощупывать мелочи, в себя вобравшие: и фабулу и сюжет <...> Сюжета вне подробностей в «Мертвых душах» нет: его надо выжать из них ...» [А.Белый «Мастерство Гоголя», цит. по: 4, 4]. Действительно, главное в содержании поэмы не совпадает с тем, что представляется главным в сюжете, и как отмечает исследователь творчества Н.В. Гоголя проф. А.Е. Смирнова, «последний служит только поводом, чтобы высказать нечто неизмеримо более важное. Но это важное надо суметь распознать в образной ткани произведения, где оно прячется под видом «мелочей» [4, 4] .

Насколько удачно удастся такое «вглядывание» в детали в анализируемых переводах на казахский язык, рассмотрим в следующих отрывках. «Долго вглядываясь» в оригинал с позиции переводчика, отметим, что при характеристике героев, которые превосходят друг друга в жадности, доходящей до скопидомства и потери связи с человека с человечеством, одним из действенных показателей является у Н.В. Гоголя привязанность к собственности, которая возрастает и по мере своего роста «убивает» привязанность к людям как мерило их человечности, или, по шкале писателя, лакмусовая бумажка, отражающая, насколько живой или мертвой душой является тот или иной персонаж: «Богач, накопитель, который фактически занимает важное место в социальной структуре общества, по Гоголю, выпадает из человечества, становится прорехой в нем. Поэтому так ничтожен гоголевский Плюшкин» [4, 11].

Если присмотреться к галерее выведенных Гоголем социальных типов, нетрудно заметить все большее оскудение души каждого следующего персонажа поэмы: Манилов, открывающий галерею образов помещиков, самый бескорыстный из всех, у кого Чичиков покупает мертвые души. Он единственный, кто отдает их даром. Однако пустой мечтатель и фантазер Манилов настолько бездеятелен, безлик и пуст, что на самом деле уже давно из живой души превратился в мертвую:

«У всякого есть свой задор¹: у одного задор обратился на борзых собак²; другому кажется, что он сильный любитель музыки и удивительно чувствует все глубокие места в ней; третий мастер лихо пообедать³; четвертый сыграть рольхоть одним вершком повыше той, которая ему назначена⁴; пятый, с желанием более ограниченным⁵, спит и грезит о том, как бы пройтись⁶ на гулянье с флигель-адъютантом, напоказ своим приятелям, знакомым и даже незнакомым; шестой уже одарен такую рукою, которая чувствует желание сверхъестественное заломить угол⁷ какому-нибудь бубновому тузу или двойке, тогда как рука седьмого так и лезет⁸ произвести где-нибудь порядок, подобраться поближе⁹ к личности стационарного зрителя или ямщиков, — словом, у всякого есть свое¹⁰, но у Манилова ничего¹¹ не было.» (курсив наш – Д.С.) [7].

В этом небольшом отрывке – весь Гоголь, его ирония, сочный, насмешливый язык. Мы видим, как он виртуозно использует язык для выпуклой и конкретной характеристики персонажей, а также окружающих их предметов и явлений. И в соответствии с замыслом автора речевая стихия несет либо комическую, либо разоблачительную, сатирическую функцию. Настолько детально подмечены людские пристрастия, слабости, которым уже не может не потакать их носитель, настолько они выпукло обрисованы, что читатель их легко узнает, причем даже спустя столетия и независимо от того, в какой части света он проживает и на каком языке: русском, казахском, английском – говорит. Единственное, что для этого нужно, – прочитать поэму на доступном читателю языке, например, в переводе на казахский язык:

«Әркімнің өз мінезі, өз көкірегі¹ болады: біреулер байлаулы иттей арсылдап тұрады²; екінші біреу өзін музыканы жан-тәнімен сүйетін, оның қыры мен сырын терең сезінетін жанмын деп ойлайды; үшінші пақыр тоя жеп, сіміре ішуге³ ғана шебер, төртінші біреу құдай берген қабілеттен ең болмаса бір сүйем жоғары тұруға құмар⁴, бесінші біреу алысқа бара қоймаса да⁵, өзінің достары мен таныстарының, тіпті танысемес жандардың да көздеріне түсуге тырысып, флигельадъютантпен бірге қыдыруды⁶ түс көріп жатып та армандайды; ал алтыншы біреудің қолы карта ойнаған кезде боптың тұзының немесе екілігінің шетін қайырып қоюға жаратылған дерсін⁷; ал жетінші біреудің ындыныәйтеуір бір жерде тәртіп орнатуға ауып⁸, бекет бастығына³ немесе жәмшіктергежақын жүруге⁹ барын салады – қысқасы, әркімнің бір көздегені бар¹⁰, ал Маниловта еш қасиет¹¹ жоқ болатын» [6, 34-35].

Сопоставительный анализ текста перевода с оригиналом, приведенным выше, показывает, насколько удачно перекодировано это язвительное описание, насколько передан гоголевский сарказм. В целом коммуникативная цель отрывка в переводе достигнута, что позволяет говорить о высоком уровне его эквивалентности. При этом переводчикам удалось сохранить чрезвычайно своеобразный слог Гоголя, о котором с восхищением говорит его современник, литературный критик С.П.

Шевырев: «слог Гоголя — яркая кисть со всеми оттенками колорита. /.../ слово Гоголя — слово широкое, полное, разъемистое, плодовитое. Речь его рассыпчата, как сдобное тесто, на которое не пожалели масла; она льется через край. /.../ если взглянуть на комический юмор, преобладающий в содержании первой части, то невольно из-за слова «Поэма» выльнет глубокая, значительная ирония» [8].

Подчеркнутые в оригинале и переводе слова и целые словосочетания пронумерованы нами, чтобы сделать дальнейшее их рассмотрение более детальным. И самое первое, что бросается в глаза, это слово *задор* и его переводческие соответствия (өз) *мінезі*, (өз) *көкірегі*. В «Толковом словаре русского языка» С.И. Ожегова и Н.Ю. Шведовой *задор* – многозначное слово, в прямом значении обозначающее ‘страстность, горячность в поведении, работе’ [9, 204]. Русско-казахский переводчик «Сөздік» приводит в качестве эквивалента к «задор»– «жалын», что в переносном своем значении больше соответствует *страсти*, чем *задору*, а «страсть», как свидетельствует источник,– «құштарлық» [10]. Опытные переводчики, М. Акимжанов и А. Абильтай, понимая, что лексема *задор* в значении ‘страстность, горячность в поведении, работе’ не может быть передана словом «құштарлық», то есть «страсть», в качестве соответствия использовали *мінез* (характер) и *көкірек* (переносное значение ‘гордыня’ от прямого значения ‘грудная клетка’) как более подходящие для когнитивности «поведение, увлечение, определяющее то или иное поведение». Вполне обоснованно авторы перевода не стали ограничиваться лишь первым словом, так как *мінез* (характер) еще не отражает увлечения, страсти, потребности заниматься какой-либо деятельностью и усиливают нейтральное по силе проявления *мінез* (характер) словом *көкірек* (‘гордыня’), то есть ‘то, чем человек увлечен, что его радует, чем он даже гордится’. Как видим, переводческое решение явилось следствием когнитивных процессов переработки и вполне удачной реконструкции авторского намерения.

Правда, столь блистательно справившись с непростым словом *задор*, М. Акимжанов и А. Абильтай, на наш взгляд, потеряли при переводе выражения «борзых собак», опустив семантически важное определение *борзых* и в итоге исказив оригинал: «байлаулы иттей арсылдап тұрады». Данное превращение «борзых собак» оригинала, то есть особой породы охотничьих собак, просто в ‘собак’ вызвано, по нашим предположениям, недостаточным проникновением в глубинный смысл оригинала, о чем свидетельствует предикат декодированного предложения «арсылдап тұрады», то есть дословно «лает, гавкает», а контекстуально ‘ссорится, ругается’. Так, если в оригинале «...у одного *задор* обратился на борзых собак», что означает ‘кто-то занимается борзыми собаками’, то в переводе «біреулер байлаулы иттей арсылдап тұрады» присутствует совсем другой смысл: ‘одни гавкают, как собаки на привязи’. Такое предположение вызвано тем, что в казахском языке

имеется прямой однословный эквивалент слова *борзая* – *тазы*, что обозначает, по данным толкового словаря казахского языка, «аң алатын жүйрік ит, құмай» [11, 773]. Исползованный М. Акимжановым и А. Абильтаем вариант показывает, что авторы перевода актуализировали в качестве ключевого слова оригинала *неборзые*, а *собаки*, очевидно, потому что не знали прямого значения прилагательного «*борзые*»: ‘порода охотничьих собак с острой длинной мордой и длинными тонкими ногами, специально тренируемых для охоты на волков, лис, зайцев’ [9, 56]. Такое предположение возникает в связи с тем, что это значение прямо относится к историческому прошлому и русского, и казахского народов, когда охота с борзыми (тазы) была одним из любимых развлечений господствующего класса. состоятельных людей. Мы полагаем, что «несовпадение культурных пространств» двух эпох – современной и исторически ей предшествовавшей – привело к переводческому несоответствию, вследствие которого искажается содержание переводимого оригинала: любитель охоты и борзых при декодировании становится склочником.

Современное переводоведение в значительной степени ориентировано на интерпретативный подход, что расширяет горизонты когнитивной деятельности переводчика: «поскольку на интерпретацию в той или иной степени практически всегда оказывает влияние широкий контекст, переводчики строят логически непротиворечивое высказывание /.../ с целью сохранения верификационных признаков развертываемой ситуации» [12]. Необычность сочетания наречия *лихо*, образованного от прилагательного *лихой*, то есть ‘молодецкий, удалой’, и употребляющееся как ироничное одобрение [9, 329], с глаголом *пообедать*, семантика которого не сочетается с удалью, «*лихо пообедать*» создает иронию, вызывает смех, так как прием пищи не требует особой лихости, молодечества, как активные физические действия (например, лихо перепрыгнул, поднял, увернулся) или интеллектуальные речемыслительные процессы (например, лихо придумал, ответил, парировал). Творческий союз двух мастеров казахского слова: опытного переводчика М. Акимжанова и переводчика, поэта, сатирика А. Абильтая [13] – позволил передать гоголевский смех и иронию, но уже средствами казахского языка и, выстроив иной ход мысли и ассоциаций. Сравним: «третий мастер *лихо пообедать*» – «үшінші *пақыр* тоя жеп, сіміре ішуге ғана шебер». Если в оригинале мы смеемся над несообразностью «лихо» и «обедать», то в переводе ирония строится на изначальном сочувствии немощному, ‘бедолаге’, ‘несчастному’ («*пақыр* – халі мүшкіл байғұс, сорлы») [11, 665], который ни на что, кроме как вдоволь поесть и попить, не способен, всё его мастерство («шебер – өнерпаз, ұста, ісмер адам») заключается в «поесть и попить». Моральное убожество и оскудение такого «бедного» и «несчастливого», разумеется, достойно осмеяния и иронии, если не сарказма [11, 910].

Перевод следующей фразы также построен на когнитивной деятельности переводчика по переработке и передаче содержания оригинала: «...четвертый – сыграть роль хоть одним вершком повыше той, которая ему назначена» – «...төртінші біреу құдай берген қабілеттен ең болмаса бір сүйем жоғары тұруға құмар», в результате чего выражение «роль, которая ему назначена», обозначая 'то, что предопределено свыше', перекодировано на казахский язык с высокой степенью соответствия идее автора: «құдай берген қабілет», то есть 'данная богом способность'. Передача второго смыслового блока этой фразы «хоть одним вершком повыше» также удачна: ең болмаса бір сүйем жоғары, несмотря на присутствие безэквивалентных слов – устаревших единиц измерения *вершок* и *сүйем*. Заслуживает внимания слово «*құмар*», появление которого в этой фразе усиливает контекстное влияние слова *задор* в качестве зачина рассматриваемого отрывка. Рассмотренные переводческие соответствия дают основание полагать, что перевод выполнен на высоком уровне эквивалентности.

Исходя из принципа динамической эквивалентности, переводчик должен ориентировать получаемый перевод на нормы и культуру принимающего языка, контекстное употребление текста, целевую аудиторию и обеспечить сохранение эмоциональной и стилистической окрашенности, присущей оригиналу «пятый, с желанием более ограниченным⁵, спит и грезит о том, как бы пройтись⁶ на гулянье с флигель-адъютантом, напоказ своим приятелям, знакомым и даже незнакомым» - «бесінші біреу алысқа бара қоймаса да⁵, өзінің достары мен таныстарының, тіпті танысемес жандардың да көздеріне түсуге тырысып, флигельадъютантпен бірге қыдыруды⁶ түс көріп жатып та армандайды».

Подводя итоги, отметим, что поэма Н.В. Гоголя «Мертвые души» на протяжении столетия трижды была переведена на казахский язык в ключевые периоды исторического развития казахстанского общества (в период становления Казахской советской социалистической республики в 30-е годы, в период восстановления народного хозяйства после победы в Великой отечественной войне в 50-е гг. и в период подъема национального самосознания после обретения государственного суверенитета и независимости), что обусловлено значимостью поднимаемых великим классиком вечных проблем человеческих добродетелей и пороков, понятий добра и зла, оскудения души и нравственной деградации личности. На качестве переводов объективно отразились: развитие казахской литературы и современного казахского литературного языка, достижения теории и практики перевода в целом и русско-казахского переводоведения, в частности, в том числе интерпретационный подход к когнитивной деятельности переводчика.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гоголь Н.В. Өлі жандар/ ауд. Қ. Тайшықов. – Алматы, 1932.
2. Гоголь Н.В. Өлі жандар / ауд. Ә. Ипмағамбетов. – Алматы, 1958.
3. Талжанов С. Көркем аударманың өзекті мәселелері жайында (Н.В. Гогольдің «Ревизоры» мен «Өлі жандары» атты шығармаларының аудармасы негізінде). – Филол. ғыл. канд. дәрежесін алуға ұсынылған диссертация. - Алматы, 1961. – 158 б.
4. Смирнова А.Е. Поэма Гоголя «Гоголя Мертвые души» — Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1987. — 200 с. — <http://feb-web.ru/feb/gogol/critics/smg/smg-001-.htm>
5. Абай Кунанбаев Слова Назидания Переложение на стихи - Анар Лизари.<https://www.litprichal.ru/work/182096/>
6. Гоголь Н.В. Өлі жандар. Поэма / Орыс тілінен аударғандар М.Әкімжанов, Ә.Әбілтай. – Астана: Аударма, 2010. – 512 б.
7. Гоголь Н.В. Мертвые души. – Том первый – Гл.1 –<https://ilibrary.ru/text/78/p.1/index.html>
8. Шевырёв. Похождения Чичикова, или Мертвые души. Поэма Н. Гоголя.– Статья вторая –Связь между поэмой и жизнью. Язык и слог «Мертвых душ»-https://licey.net/free/16-critika_proizvedenii_literatury_obschie_voprosy_otnosheniya_k_literature/59-russkaya_literaturnaya_kritika_xix_veka_hrestomatiya_literaturno_kriticheskikh_materialov/stages/
9. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. – М.: 1999. – 997 с.
10. Сөздік /Русско-казахский переводчик –<https://sozdik.kz/ru/translator/>
11. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – Алматы; Дайк-Пресс. – 2008. – 968 б.
12. Масленникова Е.М. Художественный перевод: когнитивная матрица и лингвистическая (не)равноценность
13. Әбілтай Ә., Әкімжанов М.– <http://m.adebiportal.kz/>

Статья поступила 25.12.2018

3 Бөлүм. ӘДЕБИЕТТАНУ: ДӘСТҮР МЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚ
Раздел 3. ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ: ТРАДИЦИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ
Part 3. LITERARY STUDIES: TRADITION AND MODERNITY

THE MAIN REGULARITIES IN THE STUDY OF GENRE TYPOLOGY OF THE
NOVEL IN THE LITERATURE OF 70-80-IES OF XX CENTURY

Pleh Z.I.¹, Belogortseva M.A.²,

¹ Candidate of Philological Sciences, associate Professor,
² senior lecturer, Department of Russian language and literature
of Issyk-Kul state University after K. Tynystanov,
Karakol, Kyrgyz Republic
e-mail: plehzoya@mail.ru;

Annotation. The article deals with one of the most urgent problems of modern literary criticism – the problem of genres, and, in particular, issues related to the development of the genre of the novel. The author traces the evolution of the views of leading literary critics on the specifics of the narrative genre, its parameters: the content, the volume of life material, the analysis of reality, the nature and principles of its reflection, the genre specificity of the plot, the development of personal, subjective beginning. At the same time, the genre analysis of a literary work can be carried out in several intersecting areas: problem-thematic, ideological and aesthetic, the type of problems, the peculiarities of character realization. Not excluding all of the above, the article proposes to consider the genre of the story from the point of view of its internal typology or typology of the second level: generic certainty and, accordingly, the forms of narrative, from the thematic point of view, from the point of view of artistic problems. At the same time, genre “recognition” of the story is possible if the image of a typical character in conflict typical situations and circumstances is chosen as the fundamental features.

Key words: genre, genre terminology, genre versions of the novel, intragastric typology, poetics.

УДК 821
МРНТИ 17.07.31

ОСНОВНЫЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ В ИЗУЧЕНИИ ЖАНРОВОЙ ТИПОЛОГИИ
ПОВЕСТИ В ЛИТЕРАТУРЕ 70-80-Х ГОДОВ XX ВЕКА

Плех З.И.¹, Белогорцева М.А.²,

¹ к.ф.н., доцент, ²ст.преподаватель,
кафедра русского языка и литературы
Иссык-Кульский государственный университет им. К. Тыныстанова,
Каракол, Кыргызская Республика
e-mail: plehzoya@mail.ru; mabbam1209@mail.ru

Аннотация. В статье рассматривается одна из актуальнейших проблем современного литературоведения – проблема жанров, и, в частности, вопросы, связанные с развитием жанра повести. Прослеживается эволюция взглядов ведущих литературоведов на специфику жанра повести, её параметры: содержательность, объём жизненного материала, анализ действительности, характер и принципы его отражения, жанровая специфика сюжета, развитие личностного, субъективного начала.

При этом жанровый анализ литературного произведения может осуществляться по нескольким взаимопересекающимся направлениям: проблемно-тематическим, идейно-эстетическим, тип проблематики, особенности воплощения характера. Не исключая всё вышесказанное, в статье предлагается рассматривать жанр повести с точки зрения её внутренней типологии или типологии второго уровня: родовой определённости и, соответственно, форм повествования, с тематической точки зрения, с точки зрения художественной проблематики. При этом жанровое «узнавание» повести возможно, если в качестве основополагающих признаков избрать изображение типического характера в конфликтных типических ситуациях и обстоятельствах.

Ключевые слова: жанр, жанровая терминология, жанровые разновидности повести, внутрижанровая типология, поэтика.

Современный литературный процесс – явление сложное и неоднородное. Конкретный анализ творчества писателя позволяет показать реальные возможности как метода социалистического реализма, так и модернистского направления в литературе, всплеск которого приходится на 70-80-е годы. Жанр повести станет той исходной точкой, от которой поведётся отсчёт рождения новых жанровых формообразований. Поэтому одной из актуальнейших проблем современного литературоведения является проблема жанров и, в частности, вопросы, связанные с развитием жанра повести.

Несомненные успехи повести в современной прозе последней четверти XX века сделали проблему её жанрового своеобразия весьма актуальной. Этой причиной объясняется появление ряда серьёзных статей и исследований, обсуждающих вопросы теории жанра повести. Это и дискуссия о современной советской повести в журнале «Звезда», и статья С.Б. Прокудина «Эстетика жанра. К вопросу о жанре повести», и монография В.С. Синенко «Русская советская повесть 40-50-х годов. Вопросы поэтики и типологии жанра».

Какие же параметры жанра повести были выдвинуты и обсуждены в этих работах? За исключением С.Б. Прокудина, отрицающего какие бы то ни было различия между повестью и романом по содержательности, остальные исследователи видят одну из важнейших специфических черт повести в особенности содержания. Однако традиционный принцип определения жанрового содержания повести по объёму жизненного материала поддерживается лишь В.С. Синенко, да и то вводится в систему других жанровых показателей.

Взамен показателя «объём» А. Эльяшевич предложил более точный, но по существу мало отличающийся от него показатель – «количество информации». В противовес количественному подходу к характеристике жанрового содержания повести В. Акимов предлагает качественный подход. Он утверждает, что содержание повести – анализ действительности, исследование отдельных важных её сторон. В анализе видит «идею жанра» и В.С. Синенко.

Иной параметр предлагает Ю. Суровцев – по жанровой функции характера и принципам его отображения. По мнению исследователя,

характер в повести настолько развивается, насколько это необходимо для художественного освоения «среды», «сферы жизни». Возражая этому положению, А. Эльяшевич доказывает, что, например, современной повести вовсе не чуждо сосредоточение на человеческой судьбе и не противопоказано самодвижение характеров – те особенности, которые Ю. Суровцев считает прерогативой собственно романтической структуры. А В.С. Синенко рассматривает проблему характера в повести в структурно-композиционном плане, отмечая интерес повести к отрезку человеческой жизни.

Важное место в новых работах о повести заняли проблемы поэтики жанра. Один лишь А. Эльяшевич поначалу ставит под сомнение самое изучение «секретов формы», ибо они, по мнению автора, чересчур индивидуальны, а нередко и слишком эфемерны, чтобы их можно было принимать всерьёз, но несколькими страницами позже и он говорит о том, что особенности жанрового содержания повестей «накладывают свой отпечаток и на структуру их формы».

Жанровая специфика сюжета, его однолинейность, относительная ограниченность отрезком человеческой жизни или важными вехами человеческой судьбы в общем не вызывает споров. Однако о качестве сюжета в повести высказываются противоположные мнения. По С.Б. Прокудину, сюжет в повести раскрывается «через случай, единичное явление, наиболее ёмкое в смысловом и эмоциональном отношении»; случайность, даже исключительность событий исследователь считает характерностью сюжета в повести. А в работе В.С. Синенко подчёркивает «враждебность» сюжета повести «неожиданному и непонятному». Кстати, одним из характерных структурных признаков повести В.С. Синенко считает разомкнутость финала. Чем также усиливает естественность сюжетного развития.

Все исследователи единодушны в признании особых, по сравнению с романом, напряжённости сюжета, ёмкости деталей и подробностей повести.

Примечательны также высказывания В. Акимова и С. Прокудина о свойственном жанру повести обращении к читательскому опыту, ассоциациям. Кратко изложенные основные положения новых работ о повести отражают дискуссионность вопроса о специфике этого жанра.

Многое из сказанного участниками дискуссии в журнале «Звезда», а также В. Синенко и С. Прокудиным расширяет аспекты исследования жанра повести и – что для нас очень важно! – закрепляет ряд признаков, по которым можно распознать повесть в ряду других прозаических жанров.

Результатами критического рассмотрения современной повести явились фундаментальные работы коллектива учёных института русской литературы (Пушкинский дом): «Русская повесть XIX века» и «Современная русская советская повесть». Подробный анализ

блистательного пути русской повести на протяжении века не только позволил выявить наиболее существенные жанровые черты и особенности взаимодействия повести с другими литературными жанрами, но и создал предпосылки для изучения современного её состояния. Однако и авторы книги «Современная советская повесть», ставя перед собой задачу всестороннего комплексного изучения повести на протяжении последних тридцати лет, не претендуют на исчерпывающий её анализ [1, 201].

Не случайно в начале 70-х годов в литературоведении и критике отмечалась недостаточная разработанность вопросов жанровой теории.

Состояние изучения современной повести свидетельствует не только о значительных достижениях в этой области литературоведения, но и о возможностях дальнейшего её исследования. Реальность движения этого жанра в современной литературе открывает перспективы иных подходов к её изучению.

Плодотворной, на наш взгляд, была попытка авторов «Теории литературы» найти точки соприкосновения, моменты реального взаимодействия между жанровыми категориями с конкретным художественным творчеством. Их концепция намечала возможность анализа механизма эволюции жанра, условия для которого концентрируются непосредственно в литературной практике.

Ю.А. Дворяшин устойчивые черты художественного произведения и творчества отдельного писателя, в которых происходит реализация возможностей жанра, видит не в структуре, а в художественном содержании произведения [2, 5]. Это проявляется прежде всего в особенности типизации и индивидуализации характеров, в своеобразии содержательного аспекта, отражающих определённые общественные связи и отношения. Ю.А. Дворяшин считает, что анализ типа художественного содержания как одного из важнейших жанровых компонентов может быть плодотворным при исследовании как конкретного произведения, так и творчества отдельного писателя.

Исследователь, ссылаясь на работу В.С. Синенко, отмечает, что особое значение такой подход имеет при исследовании повести, т.к. история изучения этого жанра свидетельствует о том, что определённая художественная локальность в отображении исторической действительности является не только одной из важнейших, но и одной из наиболее устойчивых её жанровых черт.

О новых явлениях литературной жизни 70-х годов свидетельствует дискуссия, прошедшая на страницах «Литературной газеты» и других изданий по поводу жанра рассказа в 1975-1977 гг.

Этот тон был задан в заглавной статье Е. Сидорова, а затем почти единодушно подхвачен остальными выступающими. Это говорит о том, что в литературе последних лет произошли какие-то сдвиги, которые затронули сферу жанра и отразились на состоянии литературного

процесса. Изменения обнаружились, в первую очередь, в новом соотношении эпопеи, романа и повести. Преобладание повести в литературе 60-х годов представлялось многим весьма очевидным. Если говорить о соотношении повести и романа в 70-е годы, то нельзя не согласиться с А.Г. Бочаровым, сказавшим, что повесть по-прежнему преобладает.

Основным объектом размышления стали новые моменты и качества современной прозы, которые получили название «романного мышления».

Однако, обращаясь непосредственно к состоянию теоретической мысли на современном этапе, приходится констатировать, что в теории обнаруживается такая тенденция, которая поддерживает и санкционирует критический подход к большим обобщениям, укрепляет скептическое отношение к установлению жанровых закономерностей в широком масштабе. Говоря об этой тенденции, мы имеем в виду работу Ю.В. Стенника.

Исходя из очень современной и актуальной идеи о необходимости внесения принципа системности в изучение историко-литературного процесса вообще и жанровых процессов в частности и опираясь в первую очередь на литературу эпохи классицизма, Ю.В. Стенник выдвигает ряд обобщающих суждений:

- 1) изучение жанров требует системного изучения;
- 2) системность жанров может быть замечена и установлена только в пределах какой-либо исторической эпохи (классицизм, романтизм);
- 3) эти эпохи неравноценны, если их рассматривать по степени системной организации жанровых образований;
- 4) наибольшей долей организованности обладает эпоха классицизма, отсюда следует «несостоятельность попыток найти какие-то единые критерии жанровой классификации» за пределами той или иной исторической эпохи, ибо «установление систем жанровых типологий будет всегда сохранять опасность субъективизма и случайности» [3, 312].

А потому, «ставя перед собой задачу создать какую-то всеобщую систему жанровой типологии, способную охватить одновременно разные исторические эпохи, мы никогда не сможем выбраться из клубка противоречий». Защита и утверждение данных положений означает, что «единственное свойство, которым отмечено понятие жанра на всех этапах развития литературы» – это его функциональная природа, заключающаяся в призвании выполнить «роль фактора стабильности в историко-литературном процессе».

Таким образом, Ю.В. Стенник с одной стороны поддерживает поиски новых путей изучения и систематизации жанров, с другой – противопоставляет исторический подход типологическому, классифицируя последний как антиисторический.

Полемизируя отчасти с данной концепцией, но объективно соприкасаясь с ней, Санкт-Петербургский исследователь Н.П. Утехин замечает, что «несмотря на обилие работ, посвящённых жанровой классификации, проблема эта в нашем литературоведении должным образом не поставлена».

Такой скептицизм, порождённый признанием неубедительности предлагаемых классификаций и отказом от попыток выработать наиболее обоснованные классификации традиционными методами, должен быть, по мнению автора, преодолен поисками принципиально новых путей изучения жанра, одним из которых предлагается «учение о социальной природе функции литературы», объясняющее «сущность и особенности структуры жанровой системы».

Эта мысль уточняется в следующем суждении автора: «Вероятно, следует признать, что жанр – это, прежде всего, не форма изобразительно-выразительных и содержательных сторон литературных произведений, а одна из форм бытования, существования рода литературы». Н.П. Утехин отмечает, что существенно важным и качественно новым свойством литературы этого времени было развитие в ней личностного, субъективного начала, что, однако, не привело к снижению роли сей жанровой системы повествовательных форм, а напротив, ещё более подняло их значение, раскрыло перед ними новые возможности в художественном воссоздании действительности, т.к. суть и смысл этой «субъективности заключается не в уходе художников от жизни, в круг лирической замкнутости и самовыражении», а в повышении их личной заинтересованности в том, что происходит в государстве, в активизации авторского начала в художественном познании окружающего, в пристальном внимании к внутреннему миру современника.

Стремление осмыслить современность в движении, осознать её как определённый этап в развитии человеческого общества помогли освободиться в произведениях о современности от статического изображения общественной жизни, повысили общий философский уровень эпической прозы. Н.П. Утехин показывает, как в зависимости от того, какая общественная тенденция становится господствующей на том или ином этапе литературного развития, изменялась функциональная роль повести, её идейно-художественные задачи.

Наряду с анализом «форм» развития содержательной основы жанра и характера взаимодействия с действительностью особое внимание Н.П. Утехин уделяет изучению средств и способов выражения этого содержания, осмыслению специфических черт повести, её жанровой природы.

Если искать какой-либо признак повести, характеризующий её как жанр в отдельных сторонах формы или содержания литературных произведений, то одним из них будет её протейность, способность принимать формы самые неожиданные и разнообразные, «вмещать в

себя всё, что хотите: и лёгкий очерк нравов, и колкую сатирическую насмешку над человеком и обществом, и глубокую игру страстей».

В истории развития повести Н.П. Утехин выделяет пять её разновидностей: описательная повесть, повесть с эпическим «эктенсивным» сюжетом, концентрическая повесть, новеллистическая или драматическая и лирическая повесть. Исследователь делает вывод, что названные основные типы повествовательной прозы далеко не исчерпывают всего многообразия художественной структуры повести. Функциональное использование структурных «схем» оказывается неограниченным. Они могут наполняться содержанием самым разнообразным.

Н.П. Утехин делает вывод, что «наверяд ли следует искать жанрообразующие начала повести в особенностях её художественной формы или в каких-либо сторонах её содержания, т.к. и в том и в другом закрепляются лишь признаки отдельного жанра. Все эти разновидности повествования во многом отличаются друг от друга, но тем не менее и сами художники, и критики обозначают их одним термином – повесть».

Действительно, всем этим произведениям присущ некий общий признак. Это способ раскрытия, охвата эпического изображения – человек и мир, человек и общество.

Итак, всё до сих пор сказанное позволяет заметить, что особенности, отмеченные выше в критике, связаны между собой и представляют разные грани одного и того же процесса, важнейшим симптомом которого является изменения направления в развитии исследовательской мысли, которая проявляется по-своему в каждой из этих сфер. Обогащение литературного материала, подлежащего рассмотрению за счёт многонациональных литератур, появление всё новых и новых модификаций повествовательного жанра, вовлечение критики и осмысление материала, объективная неподготовленность критики к его обобщению с жанровой точки зрения – всё это породило атмосферу исканий и в то же время сомнений в возможностях типологического изучения жанров, которые обнаруживаются, во-первых, в переживаниях по поводу отсутствия у нас сколько-нибудь убедительных принципов классификации и систематизации, во-вторых, в скептицизме ряда учёных, настроения которых сформулированы в работах Стенника и Утехина.

Этой тенденции противостоит и другая, которая проявляется, например, в работе Л.В. Чернец, содержащей великолепный анализ и систематизацию теоретического материала, выявление плодотворных идей, которые появились в нашей науке за последние полтора века, и защиту типологического принципа изучения жанров, как он складывается, начиная с Гегеля. Большое внимание Л.В. Чернец уделяет вкладу М.М. Бахтина в разработку теории жанров.

В жанровой концепции Бахтина он выделяет три основных круга проблем: 1) жанры и внутренняя диалогичность произведения; 2) жанры и структура произведения; 3) жанры в истории литературы, их генезис и традиции. Все эти проблемы в той или иной степени у Бахтина связаны с типологией жанров, а анализ практически любой из них предполагает выход в общие вопросы литературоведческой методологии. Л.В. Чернец рассматривает их в указанной последовательности [4, 117]. Но развивая свои мысли и показывая в частности значимость Гегеля, Белинского, Веселовского и некоторых других, а также сочувственно цитируя Ю.В. Стенник в соответствующем контексте, Л.В. Чернец не замечает объективного расхождения между своей и его точкой зрения в решении принципиальных вопросов.

Преодоление указанного скептицизма в отношении типологическому подходу наблюдается в самой критике. К тем позитивным моментам, о которых шла речь в дискуссии 1975-76 гг., прибавились новые факты. Мы имеем в виду книгу Н.Л. Лейдермана «Движение времени и законы жанра». Формулируя свои принципы, автор книги замечает, что в настоящее время трудно обойтись без обращения к вопросам общей теории литературы и, добавим, к теории жанра, которая включает в себя, как показывает работа Н.Л. Лейдермана, самые разные идеи прошлого и настоящего. Естественно, что здесь нет чёткости и жёсткости критериев, свойственных собственно теоретическим исследованиям. Эти критерии подсказываются и конкретизируются самим материалом, но разнообразие его не уводит автора от обобщений, от ориентации на теорию, нужных и нашей науке, и критике.

Следует отметить также работу А.Т. Василевского «Жанровый анализ литературного произведения». Василевский предлагает исходить из представления о жанре как об исторически сложившемся и непрерывно складывающемся и эволюционирующем типе произведения, которое характеризуется определёнными относительно устойчивыми признаками содержания и формы.

«Жанр, – утверждает Василевский, – характеризуется прежде всего своим особым содержанием, которое, разумеется, всегда живёт в особой, только ему соответствующей и вместе с ним рождающейся форме. Жанровое содержание – это некая жизненная характеристика (и проблемная, и тематическая, и эволюционная), которая при своём конкретном художественном воплощении переходит в определённый жанрообразующий принцип и порождает только такую, но не иную систему изобразительно-выразительных средств».

Его компонентами Василевский считает: а) специфические черты, стороны, грани и т.д. действительности, ставшие в художественном произведении особой эстетической реальностью; б) доминирующее родовое начало (эпическое, лирическое, драматическое); в) господствующей идейно-эстетический пафос в художественном воссоздании жизни.

Жанр, по мнению Василевского, также специфическая форма, поэтому жанровый анализ литературного произведения сочетается одновременно и в неразрывной связи раскрытия и специфического содержания, и специфической формы. Каждый из жанров характеризуется особым типом сюжета, категорией характера. И сюжет, и характер в каждом из жанров представляют в особой конструкции или композиции. При этом любой литературный жанр не живёт независимо от другого. Поэтому не упускается из вида фактор традиций и взаимовлияний как внутри одного вида, так и в пределах всего многообразия литературных жанров.

Таким образом, Василевский делает вывод, что жанровый анализ литературного произведения может осуществляться по нескольким взаимопересекающимся направлениям. Раскрывается проблемно-тематическая специфика произведения и господствующий идейно-эстетический пафос, в свете которого осмысливается и традиционно (для данного жанра) отображается действительность. Устанавливается доминирующее родовое начало, конкретное проявление которого воплощается в особых для этого типа произведения (жанра) художественных средствах и приёмах. Прослеживаются внутривидовые преемственные связи, на основе чего только и возможно решение вопроса о соотношении традиций и новаторства в определённом жанре.

Опыт показывает, что свойственный повести тип проблематики и соответствующая ему организация содержательного материала складываются под воздействием проблемы, которую многие замечают и учитывают в своих представлениях о повести, но не всегда подчёркивают её как проблему «развития» или становления социального характера отдельной, обособленной личности, «в столкновениях с нравственными и бытовыми случайностями своей социальной среды» [5, 341].

Жанр – универсальная и, вместе с тем, вполне конкретная категория литературы: жанр даёт возможность «приближения к художественному явлению, взятому не обособленно и застыло, а в широкой действительности» [6, 117].

Именно особенности воплощения характера в произведении позволяют отличить повесть от поэмы, романа, рассказа и т.д. Главными элементами жанра целым рядом исследователей называются также объём и сюжет. Такую тенденцию или направление в изучении жанра повести можно отнести к типологии первого уровня. Но так как повесть – категория содержательная и подвижная, для достижения понимания её жанровой характерности и необходимо рассмотреть жанр с точки зрения его внутренней типологии или типологии второго уровня. Внутрижанровая типология современной повести многозначна:

1. С точки зрения родовой определённости и, соответственно, форм повествования наличествует эпическая, лирическая, лиро-эпическая, драматическая повести.

2. С тематической точки зрения – историческая, семейно-бытовая,

«производственная», «городская», «деревенская», военная и др.

3. С точки зрения художественной проблематики – героическая, психологическая, драматическая и др.

При этом к большинству произведений, выполненных в жанре повести оказываются применимы и указанные выше и иные дефиниции. И если в ходе изучения современной повести рассматривать лишь в плоскости такой внутрижанровой её типологии, то может закрепиться ошибочное представление о «несобранности» рассматриваемого жанра, его «рассеянности», что породит нежелательный эффект неуверенности в возможностях жанрового «узнавания». Преодолеть такой нежелательный эффект можно в том случае, если прийти к выводу, что при всех различиях разновидностей повести в ней сохраняется основополагающим изображением типического характера в конфликтных типических ситуациях и обстоятельствах при сосредоточении внимания на раскрытии, развёртывании прежде всего самого характера в процессе формирования его существенных социально-психологических свойств, утверждения в действительности жизненных принципов, заключённых в нём самом.

Характер повести может быть целенаправлен или во вне или в себя самого, но именно это в повести всегда остаётся определяющим. Повесть может воссоздать лишь характер героя со стороны его субъективной значимости (как историю его переживаний, мыслей, чувств) или со стороны его объективного проявления (через действия, столкновения с обстоятельствами жизни). Данный момент жанровой определённости повести должен быть избран за исходный. Именно через особенности воплощения характера следует проводить её внутрижанровую характеристику.

К такому выводу мы пришли не только на основе изучения критической литературы. Но и на основе предварительного рассмотрения жанрового содержания произведений Ч. Айтматова, В. Распутина, В. Быкова, Г. Бакланова и др.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Современная русская советская повесть. – Л., 1985. – 416 с.
- 2 Дворяшин Ю.А. Русская советская повесть 60-х – начала 70-х годов (эволюция жанра в творчестве Белова, Липатова, Распутина). Автореферат кандидатской диссертации. – Л., 1986. – 285 с.
- 3 Стенник Л.В. Система жанров в историко-литературном процессе. – В кн.: Историко-литературный процесс. – Л., 1994. – 118с.
- 4 Чернец Л.В. Литературные жанры. – М., 2002. – 194с.
- 5 Поспелов Г.Н. Проблемы исторического развития литературы. – М., 1992. – 272 с.
- 6 Тузков С.А. Типология и поэтика русской повести начала XX века. – Кировоград, 2006. – 304 с.

XX ҒАСЫРДЫҢ 70-80-НШІ ЖЫЛДАР ӘДЕБИЕТІНДЕ ПОВЕСТІҢ ЖАНРЛЫҚ ТИПОЛОГИЯСЫН ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗГІ ЗАҢДЫЛЫҚТАРЫ

Плех З.И.¹, Белогорцева М.А.²

¹ф.ғ.к., доцент, Заға оқытушы, орыс тілі мен әдебиет кафедрасы,
К. Тыныстановна тындағы Истық-Көл мемлекеттік университеті,
Каракол, Кыргыз Республикасы
e-mail: plehzoia@mail.ru, mabbam1209@mail.ru

Андатпа. Мақалада қазіргі әдебиеттанудағы ең өзекті қатарындағы жанрлар проблемасы, соның ішінде повесть жанрының дамуына байланысты мәселелер қарастырылған. Танымал әдебиеттанушылардың повесть жанрына деген көзқарастарының эволюциясы, оның мазмұны, өмір көрінісінің көлемі мен тереңділігі, тіршілікті талдау, оның ұстанымдары, сюжеттің жанрлық ерекшелігі, субъективті, тұлғалық бастамасы сияқты өлшемдері сұрыпталып, талқыланды. Әдеби шығарма бірнеше бір бірімен байланысқан бағытта сараланады: тақырыптық-проблемалық, идеялық-эстетикалық, мәселелердің типіне сай, кейіпкердің мінез-құлқын сомдау. Авторлар мақалада повесть жанрын оның ішкі типология, немесе екінші деңгейдегі типология, яғни: тақырыптық, типтік, әңгімелеу формасы, жәркемділік тұрғысынан талдауды ұсынады. Типтік кейіпкерді типтік кикілжін жағдай мен жағдаяттарда сомдауды негізгі белгі ретінде қолданса, повесть жанрын «тануға» мүмкіндік туады.

Тірек сөздер: жанр, жанрлық терминдер, повестің жанрлық түрлері, жанрдың ішкі типологиясы, поэтика.

Статья поступила 20.12.2018

УДК821.111
JRSTI 17.07.07

CHILD PORTRAYAL IN CHARLOTTE BRONTE'S NOVEL "JANE EYRE"

Tairova G.A.¹,

¹ 1nd year PhD student, Specialty «6D020700-Translation Studies»,
KazUIRandWL named after Ablai khan,
Almaty, Kazakhstan, email: gyuzaltairova@gmail.com

Abstract. This article considers Charlotte Bronte's mastership which is revealed through opposition of two children's images: the child-kindness, the fighter for justice in the person of Jane Eyre who remained an orphan in charge of the aunt and the child-angriness in the person of John Read, her cousin, managed to open contradictions and problems of society of the Victorian era. It is emphasized that some nature of the novel «Jane Eyre» helped the writer to describe precisely the relation of society and experience of the orphan child and rich child.

Key words: Jane Eyre, novel, child portrait, Victorian age

Victorian society in the 19th century was divided into upper class, middle class and the working class. Children in these kinds of families had different living conditions. Wealthy children lived in excellent conditions; they could be spoiled and had much better life than poor or orphans. They were raised by a nanny who was mostly an old woman who did not have her own family or children. In most of the cases, parents did not look after their children, but nanny taught them what was proper and what was not. Their education and

upbringing was formal and boring sometimes. Most of them could be rude, intolerant and very strict, but some of them could be nice, caring and kind who brightened children's life and helped them to live with their strict and rude parents like in Charles Dickens' "David Copperfield". Charles Dickens described David's nanny and servant Clara Peggotty as loyal to the family, she is like a second mother for David, she is gentle, kind, caring as for David as for his mother Mrs. Copperfield. Rich children were mostly taught at home or sent to special educational institutions where they were also taught or raised in a formal and strict way.

Meanwhile, for the poor Victorian children life was much different. Children from poor families had other conditions of living in comparison with children from rich families. They did not live in houses with warm and cozy atmosphere even though they were adopted or taken into custody by their relatives because poor children experienced another attitude towards themselves. They could not possess such simple things like toys, nice clothes or even tasty food which rich children had. Such children had to nestle in small houses or even small rooms like basement. On the one hand, living in these conditions make the family to be close-knit, to be closer. Such poor families, who could not afford a nanny, raised the children on their own and were the guiding force in their lives. As the most of poor children did not have any opportunity to get a proper education and work, they had to be content with public jobs and their parents or their guardians treated them like income. Sometimes, poor families had more than ten children for this reason, to make them as a source income.

Meanwhile, children born in rich families had other life conditions. Boys were sent to boarding schools, they had nannies to be taught, they were tutored at home while girls were trained household activities like sewing, knitting, etc to make them excellent governesses. In situation of poor children, they were employed by industrial units when they were small ones at the age of three or five-year-old as they were an important source of labor to the industries but despite the hard work, they could be paid a very mere sum.

Throughout the Victorian period, thousands of orphans and other unparented children existed on the fringes of society, where they were at once more pathetic and more of a threat to social stability than children in even the poorest of families. Such figures often feature in children's literature, for propagandistic or less stridently didactic purposes. These solitary pilgrims or wayward souls were useful in the development of individual narratives, and also contributed to the development of the genre as a whole.

Charlotte Bronte is most famous for her passionate novel "Jane Eyre". She was born in a big family where she was the third child. Charlotte Bronte and her sisters and brothers were sent to the Clergy Daughters' School at Cowan Bridge, Lancashire when she was only eight years old in 1824. Charlotte's experiences at the school influenced her portrayal of Lowood School in Jane Eyre. Later, after the death of her two older sisters at that school because of

harsh conditions there, children were given a home education. At the age of 15 years old, she was sent to another school which did not have such rough conditions as previous one. As an adult, Charlotte worked as a governess and spent some years teaching at a boarding school in Brussels; her unrequited love for the school's headmaster, informed her novels *Villette* (1853) and *The Professor* (published posthumously in 1857).

Firstly, novel was issued in 1847 by the publishing company "Smith, Elder and Company" in London titled "Jane Eyre: An Autobiography" under the pseudonym Currer Bell. After publishing this novel, it immediately earned readers' and critics' love including William Thackeray whom Charlotte Bronte devoted the second issue of her novel. It became worldwide and was translated into many languages including Russian. Most critics state that this novel can be considered as an autobiography because most of events in the book resemble events in Bronte's life. In 1824 Charlotte and her three sisters were sent to the shelter for girls like Jane Eyre herself. There they were taught to become governesses as Jane Eyre was also taught. In 1825 two older sisters of Bronte died of typhus epidemic and it became a memory for Elaine Burns in the novel. In 1842 Charlotte and Emilia went to Brussels and entered Belgium boarding school to learn French. They were short of money and to earn something they began teaching English to the girls of boarding school where she fell in love with Constantin Heger, husband of the head of that boarding school. He was very intelligent man, connoisseur of literature. She was tragically in love with him. Unfortunately, they could not be together because his wife made a huge scandal and made Charlotte leave boarding school. It was reflected in tragic love in the novel between Jane and Mr. Rochester.

The novel "Jane Eyre" takes place in England during Victorian epoch. Jane Eyre became an orphan and was left on custody of her aunt Mrs. Reed, wife of her mother's brother who died soon. She was not a pleasant child in Mrs. Reed's house; she was morally abused by her aunt and physically by her Mrs. Reed's son John. Eventually, she was sent to the shelter for girls only at the age of 10 years old where she spent the most of her childhood and at the age of eighteen years old she decides to change something in her life. She finds a place of a governess in an ancestral house of a bachelor Mr. Edward Rochester. Soon girl became attached to her little mentee, French girl Adele and with a guardian of this girl, Jane began feeling soul connection. Suddenly, Edward proposes Jane. From overwhelming feelings and emotions which she has never felt in her life full of mostly tragic and sad events, she does not pay attention to warning signs and stranger things which are happening in the house of Mr. Rochester. It seems to her that surroundings hide some secrets from her.

This novel has such children-characters like the main hero Jane Eyre who we can see at the beginning of the novel at the age of 10 opposed to another child, John Reed, her cousin, son of her aunt who is a wife of her mother's

brother who took Jane into custody when she became an orphan. In spite of this novel has many other children-characters, this article will focus on juxtaposition of these characters who can be regarded as kindness (Jane Eyre) – evil (John reed).

The novel begins with the description of life of a ten-year-old orphan Jane Eyre who lost her both parents and she was sent to be raised by her uncle Mr. Reed who died soon and she was left on his wife's Mrs. Reed custody. Mrs. Reed was a cruel, unfair woman who did not like Jane Eyre. She had two children: John and Georgiana. This novel reflects those social events happening in the country in the 19th century towards wealthy and poor children. The beginning of the novel is the representation of a child-orphan Jane Eyre in contrast with a wealthy child John Reed. Orphans in England were usually adopted by their immediate relatives, neighbors or couples without children. In the novel Jane Eyre was adopted by her relatives, her uncle Mr. Reed and his wife who had their own children.

1. “Me, she had dispensed from joining the group; saying, “She regretted to be under the necessity of keeping me at a distance; but that until she heard from Bessie, and could discover by her own observation, that I was endeavoring in good earnest to acquire a more sociable and childlike disposition, a more attractive and sprightly manner—something lighter, franker, more natural, as it were—she really must exclude me from privileges intended only for contented, happy, little children.”

According to Mrs. Read, Jane Eyre had nasty character, was an unaccommodating girl who was involved all the time in fights therefore at insistence of Mrs. Read she was deprived of all pleasures inherent for the quiet and raised children.

“It contained a bookcase: I soon possessed myself of a volume, taking care that it should be one stored with pictures. I mounted into the window-seat: gathering up my feet, I sat cross-legged, like a Turk; and, having drawn the red moreen curtain nearly close, I was shrined in double retirement.”

“With Bewick on my knee, I was then happy: happy at least in my way. I feared nothing but interruption, and that came too soon. The breakfast-room door opened.”

When Jane felt that she was unfairly punished or was lectured for the actions which were not committed by her or when she was talked to as to servants she liked to plunge into the book world to escape from real one.

Accustomed to John Reed's abuse, I never had an idea of replying to it; my care was how to endure the blow which would certainly follow the insult.

Jane had such character traits as firmness and humility. She firmly and submissively took out all blows and mockeries, took the battering, made by John.

“You have no business to take our books; you are a dependent, mama says; you have no money; your father left you none; you ought to beg, and not to live here with gentlemen's children like us, and eat the same meals we

do, and wear clothes at our mama's expense.

According to John, Jane was an orphan, she was in charge of Jane's aunt Mrs. Read. Everything that was at home belonged to Mrs. Read and her children, therefore, Jane was forbidden to touch anything and she had no right to disobey any family member and to talk roughly to them.

"Wicked and cruel boy!" I said. "You are like a murderer—you are like a slave-driver—you are like the Roman emperors!"

I had read Goldsmith's History of Rome, and had formed my opinion of Nero, Caligula, &c. Also I had drawn parallels in silence, which I never thought thus to have declared aloud.

Being often dipped into the book – unreal world, Jane at so early age (10 years) found certain knowledge of history and never speaking earlier, she decided to apply them in relation to John when her patience burst when he threw a book towards her.

The cut bled, the pain was sharp: my terror had passed its climax; other feelings succeeded.

"He ran headlong at me: I felt him grasp my hair and my shoulder: he had closed with a desperate thing. I really saw in him a tyrant, a murderer. I felt a drop or two of blood from my head trickle down my neck, and was sensible of somewhat pungent suffering: these sensations for the time predominated over fear, and I received him in frantic sort. I don't very well know what I did with my hands, but he called me "Rat! Rat!" and bellowed out aloud."

These extracts show Jane brave and rebellious nature in spite of the fact that Jane, for all the time of stay in Mrs. Reed's house, never said any rough words, did not rush on John of the first in spite of the fact that she submissively accepted all strokes of bad luck which fell to Jane's lot in such small age, this time, when she got a wound on injustice, she did not begin to suffer from pain silently. Fear left her and her spirit was filled with bravery.

The fact is, I was a trifle beside myself; or rather out of myself, as the French would say: I was conscious that a moment's mutiny had already rendered me liable to strange penalties, and, like any other rebel slave, I felt resolved, in my desperation, to go all lengths.

"Master! How is he my master? Am I a servant?"

I had nothing to say to these words: they were not new to me: my very first recollections of existence included hints of the same kind. This reproach of my dependence had become a vague sing-song in my ear: very painful and crushing, but only half intelligible.

In spite of the fact that Jane was silent long time as roughly treated her, she hated the thought that her existence in the house depends from Mrs. Reed's and her children's favor.

"Hold her arms, Miss Abbot: she's like a mad cat."

"For shame! for shame!" cried the lady's-maid. "What shocking conduct, Miss Eyre, to strike a young gentleman, your benefactress's son! Your young master."

“No; you are less than a servant, for you do nothing for your keep.

Mrs. Read, John, Besse and Ms. Abbott so considered Jane the ill-bred child and considered that she had impudent and rebellious character that forces her to commit bad acts such like to take someone else’s books or fights with John (though John always began fights and Jane often was silent and silently received blows from him), to talk roughly to everyone in the house.

After Jane zealously attacked on John, their opinion on her worsened.

My blood was still warm; the mood of the revolted slave was still bracing me with its bitter vigour; I had to stem a rapid rush of retrospective thought before I quailed to the dismal present.

“Unjust!—unjust!” said my reason, forced by the agonising stimulus into precocious though transitory power: and Resolve, equally wrought up, instigated some strange expedient to achieve escape from insupportable oppression—as running away, or, if that could not be effected, never eating or drinking more, and letting myself die.

What a consternation of soul was mine that dreary afternoon! How all my brain was in tumult, and all my heart in insurrection! Yet in what darkness, what dense ignorance, was the mental battle fought!

Jane had ardent, rough character which she had to suppress all these years. She is the revolting nature which does not agree to submit to rules.

Me, she had dispensed from joining the group; saying, “She regretted to be under the necessity of keeping me at a distance; but that until she heard from Bessie, and could discover by her own observation, that I was endeavouring in good earnest to acquire a more sociable and childlike disposition, a more attractive and sprightly manner—something lighter, franker, more natural, as it were—she really must exclude me from privileges intended only for contented, happy, little children.”

Jane Eyre’s aunt Mrs. Read and her family concerned scornfully towards Jane as they considered her as the stranger in the house, they considered her as the wild, ill-bred and rude girl. In this extract there is a visible parallel between rich children and the orphan who was accepted to this house. They did not want her to participate in different family actions with family and left her in the closet so far till she did not understand her done mistake.

And a heart saddened by the chidings...by the consciousness of my physical inferiority to Eliza, John, and Georgiana Reed.

“Say, ‘What do you want, Master Reed?’” was the answer. “I want you to come here;” and seating himself in an arm-chair, he intimated by a gesture that I was to approach and stand before him.

Jane Eyre’s soul and nature opposes to the fact that she must be subordinate to Mrs. Read’s children. She hates the feeling that that John Read has superiority over her.

“For shame! for shame!” cried the lady’s-maid. “What shocking conduct, Miss Eyre, to strike a young gentleman, your benefactress’s son! Your young master.”

After Jane hit John in turn, she was locked in the red room and she was shouted at, she was abused that she snatched on the owner's son. She was again apprehended by everyone as the slave, as the lowest being who should not disobey the owner in the person of her cousin.

"You have no business to take our books; you are a dependent, mama says; you have no money; your father left you none; you ought to beg, and not to live here with gentlemen's children like us, and eat the same meals we do, and wear clothes at our mama's expense.

Orphans were forbidden to do a lot of things in relatives' house, they, poor children and people were forbidden to touch things of their cousins. Jane liked to read books and to go to the world of imaginations where she could plunge to run away from the real world. But, even in this case, John Read did not give her this chance forbidding her to touch his books because they belonged only to him as to the owner of this house.

John Reed was a schoolboy of fourteen years old; four years older than I, for I was but ten: large and stout for his age, with a dingy and unwholesome skin; thick lineaments in a spacious visage, heavy limbs and large extremities. He gorged himself habitually at table, which made him bilious, and gave him a dim and bleared eye and flabby cheeks. He ought now to have been at school; but his mama had taken him home for a month or two, "on account of his delicate health." Mr. Miles, the master, affirmed that he would do very well if he had fewer cakes and sweetmeats sent him from home; but the mother's heart turned from an opinion so harsh, and inclined rather to the more refined idea that John's sallowness was owing to over-application and, perhaps, to pining after home.

From this extract it is visible that in the Victorian times rich children were allowed a lot of things. They had the nurse who carried out everything for them. John was a spoiled child, everything was permitted to him, and he received everything he wanted. Even when he beat or hit Jane without the reason, he never received punishment. When he got sick and even despite the words of the doctor that he can attend school, Mrs. Read was not able to let her child to be subjected to any danger or a disease.

"Wicked and cruel boy!" I said. "You are like a murderer—you are like a slave-driver—you are like the Roman emperors!"

Such description was given to John Read by Jane because he was cruel and unfair towards her.

And Mrs. Reed was blind and deaf on the subject: she never saw him strike or heard him abuse me, though he did both now and then in her very presence, more frequently, however, behind her back.

Even in spite of the fact that orphans were adopted or taken into custody by their close or distant relatives, they were not considered as family members, they neglected them, they treated them badly, their cousins and sisters beat them without any reason and as in this case, Mrs. Read was blind and deaf to what occurred behind her back.

— “You ought to be aware, Miss, that you are under obligations to Mrs. Reed: she keeps you: if she were to turn you off, you would have to go to the poorhouse.”

The first work-houses in England appeared in the 17th century. Poor people were provided paid work in exchange on obligatory accommodation in such houses and submission to the internal schedule. According to laws of that time on beggary, insolvent poor people were located in work-houses where were obliged to work. According to the law on the poor in 1834 which cancelled all grants for such people, they were forcibly placed in such houses where people had to adhere to certain strict rules. The same was with orphan children when they were deprived their homes.

I had nothing to say to these words: they were not new to me: my very first recollections of existence included hints of the same kind. This reproach of my dependence had become a vague sing-song in my ear: very painful and crushing, but only half intelligible. Miss Abbot joined in—

“And you ought not to think yourself on an equality with the Misses Reed and Master Reed, because Missis kindly allows you to be brought up with them. They will have a great deal of money, and you will have none: it is your place to be humble, and to try to make yourself agreeable to them.”

In conclusion, Charlotte Brontë created a remarkable image of a heroine in her work whose image is the embodiment of kindness, justice, honor and honesty. In her interpretation, child Jane is the bearer of the best human qualities: humility, faith in truth and justice, kindness and love from others. Many features inherent in the images of children in the novel are written under the influence of the principles and rules of Victorian society. Since literature is a reflection of society, of what is happening in the country, it is important to take into account what events took place at the time of writing the novel, what kind of attitude was toward the child at that time. Jane Eyre is an exceptional child since she did not remain humble, she did not obey the norms of society.

REFERENCES

- 1 Bronte Ch. JaneEyre. - M.: Pravda, 1983. - 512 s.
- 2 Istoriya angliiskoy literatury / pod red. I.I.Anisimova, A.A.Elistratovoy i dr. -M.: Akademiya Nauk, 1955. - T. 2., Vyp. 2. - 444 s.
- 3 Istoriya vsemirnoy literatury: V 9 t. / gl. redaktor I. Terteryan. - M.:Nauka, 1989. -T.6. -880 s.
- 4 Allen W. The English Novel: A Short Critical History. - New York: E.P. Dunton, 1954. -454 p.
- 5 Bentley Ph. The Brontë Sisters. - London: Chatto and Windus, 1950. - 413 p.
- 6 BrontëCh. Jane Eyre. London. - Oxford: Oxford University Press, 1984. - 457 p.
- 7 Davis Ph. The Victorians. - Oxford: Oxford University Press, 2004. - 632 p.
- 8 Gaskell E. The Life of Charlotte Brontë. - London: Everyman's Library, 1966. - 411 p.
- 9 Houghton W. E. The Victorian Frame of Mind: 1830-1870. New Haven. - London: Yale University Press, 1985. - 467 p.
- 10 Wheeler M. English Fiction of the Victorian Period: 1830-1890. - London: Longman, 1985. - 265 p.

ШАРЛОТТА БРОНТЕНЫҢ «ДЖЕЙН ЭЙР» РОМАНЫНДАҒЫ БАЛА БЕЙНЕСІ

Таирова Г.А.¹,

¹мамандығы «6D020700 - Аударма ісі» бойынша 1-курс докторанты,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ,
Алматы, Қазақстан, e-mail: gyuzaltairova@gmail.com

Аңдатпа. Мақалада Шарлотта Бронтенің «Джейн Эйр» романындағы баланың екі қарама-қарсы бейнесін суреттеу шеберлігі қарастырылған. Біреуі жетім қалып тәтесінің қамқорлығында болған әділдік үшін күресші, жақсы бала Джейн Эйр болса, екіншісі - зұлымдық тұлғасы аталған оның ағасы Джон Рид. Жазушы Викториан дәуіріндегі қоғамның қайшылықтары мен шешуді қажет ететін мәселелерді жетім бала мен байдың баласына деген қатынас, көзқарастар арқылы дәл бейнелейді. Оған романның жазылуына әсер еткен жазушының өмірбаянындағы кейбір оқиғалардың ықпал еткені ескерілген.

Тірек сөздер: Джейн Эйр, роман, баланың бейнесі, Викториан дәуірі

ПОРТРЕТ РЕБЕНКА В РОМАНЕ ШАРЛОТТЫ БРОНТЕ «ДЖЕЙН ЭЙР»

Таирова Г.А.¹,

¹ докторант 1го года обучения,
специальность «6D020700 – Переводческое дело»
КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан, e-mail: gyuzaltairova@gmail.com

Аннотация: В статье рассматривается мастерство Шарлотты Бронте, которая через противопоставление двух детских образов: ребенка-добра, борца за справедливость в лице Джейн Эйр, которая осталась сиротой и была на попечении своей тети и ребенка-зла в лице Джона Рида, ее двоюродного брата, сумела раскрыть противоречия и проблемы общества Викторианской эпохи. Подчеркивается, что некоторая автобиографичность романа «Джейн Эйр» помогла писательнице точно описать отношение общества и переживания ребенка-сироты и богатого ребенка.

Ключевые слова: Джейн Эйр, роман, портрет ребенка, Викторианская эпоха

Статья поступила 25.12.2018

4 Бөлім. ШЕТ ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ
ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР
Раздел 4. НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ РАЗРАБОТКИ
В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ
Part 4. SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL DEVELOPMENTS
IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

DEVELOPMENT OF COLLOQUIAL SPEECH ON BASIS OF NATIONAL
EDUCATION BY MEANS OF INTERACTIVE METHODS ON LESSONS
OF KAZAKH

Ibraeva R.B.¹

¹ senior teacher, KazIR&WLU named Ablai khan
Almaty, Kazakhstan
e-mail: a.mirzabek@seltfarrep.kz

Abstract. The article deals with the prospects of working with texts and using interactive methods in teaching of Kazakh language for foreign speakers. It also touches upon the use of role-playing games in process of teaching based on customs and traditions.

Keywords: Kazakh language, spoken speech, role playing, text, interactive method, national education, national games.

ӘӨЖ 371
ҒТАМР 14.35.09

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА АУЫЗЕКІ СӨЙЛЕУДІ
ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ НЕГІЗІНДЕ ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕР
АРҚЫЛЫ ДАМУ

Ибраева Р.Б.¹

¹ аға оқытушы, Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ,
Алматы, Қазақстан
e-mail: a.mirzabek@seltfarrep.kz

Андатпа. Мақалада өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін үйретуде мәтінмен жұмыс жүргізу, интербелсенді әдісті қолдану мәселесі айтылады. Ұлттық дәстүр мен тәрбиені негізге ала отырып оқытуда рөлдік ойындарды пайдалану жайлы сөз болады.

Тірек сөздер: қазақ тілі, ауызекі сөйлеу, рөлдік ойын, мәтін, интербелсенді әдіс, ұлттық тәрбие, ұлттық ойындар.

Тілді үйретудің негізгі мақсаты – сөйлету, оқушының оқытушыны мұқият тыңдап, қайталап, түсінуі, өз пікірін басқамен бөлісе білуі болып табылады. Оқытушы ауызша сөйлеуге үйретуде күнделікті сабақта қайталанып отыратын сөздермен жұмыс жасай отырып, студенттің тілге деген белсенділігін арттыру мақсатында тақырыпқа байланысты тілдік бірліктердің, фразеологиялық оралымдардың, сөйлеуге арналған жағдаяттардың мазмұнды мақсатқа сай болуына көңіл бөлуі қажет.

Интербелсенді әрекеттер дегеніміз өздігімен түсіну, таңдау, талдау, шешім қабылдау, жаңа мазмұн құрастыру, өз пікірің дәлелдей, қорғай

білу, топтық жұмыс түрлеріне араласу. Осындай белсенді әдістер үйренушінің ойын дамыта түсіп, тіл үйренуіне үлкен жол ашады. Әрбір адамға жаңаны білуге, көруге деген талпыныс болады. Сәбиге басқа ойыншық берсеңіз, оның өзі жан-жағын қарап, сипап, түріне, көлеміне көңіл бөледі. Сол сияқты тіл үйренушіде жаңаға құмар. Жаңа тақырып ала отырып, үйренушіге осы тақырып бойына ең қажетті не екенін және оның көлемінде сөйлеу үшін алдымен қандай мақсат қойып, қандай тапсырма жасау қажеттігін көрсетіп, олармен бірге талдау қажет.

1-тапсырма. Мәтінмен жұмыс алдында тақырыпқа байланысты сөздер мен сөз тіркестерін тексереміз.

Суретке салынған теңізге тақырып бойынша сөздерді балықпен іледі, сөздерді дұрыс жазып, дұрыс оқулары керек. Осы сөздермен дұрыс сұрақ қоюға үйрету.

жомарт

2-тапсырма. Адамның мінез-құлқына байланысты ассоциогармма жасаңдар, осы тақырыпқа байланысты мақал-мәтел қосуға да болады.

Мысалы: Жақсы ниет – жарым ырыс
Қолы ашықтың – жолы ашық
Қолыңмен істегенді, мойныңмен көтер
Әдептілік белгісі – иіліп сәлем бергенің
Сыйласаң, сыйлы боласың.

3-тапсырма. Мақалдарды басқа қандай сөздермен алмастыра аласыздар.

«Жақсы ниет – жарым ырыс» дегенді менің пікірімше, Жақсы сөйлесең, жақсы тілек айтсаң бәрі жақсы болады деп ойлаймын.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

4-тапсырма. Түймегүл жапырағын жинаңдар, адамның жағымды мінезін, бір түймегүлге, жағымсыз мінезін екінші түймегүлге жинаңдар.

Сөздерді түймегүлге жинайды.

5-тапсырма. Мәтінді оқып, төмендегі сұрақтарға жауап беріңіздер.

Мейірімді бала

Қытай елінде ескі заң болған, біреуді алдағаны, ұрлағаны үшін қолын кескен. Бір адам осындай күнә жасап қойғаны үшін оның қолын шаппақ болады. Бұл топтың алдына кішкентай қыз келіп, менің қолымды шабыңыз дейді.

- Таңқалған патша не үшін, - дейді.

- Менің әкем жазаға лайық болғаны рас, сол үшін қолынан айрылады, әкемнің қолының орнына менің қолымды алыңдар, - деді. Бұл қолда да менің әкемнің қолы бар. Әкем өз қолымен балаларды, менің бауырларымды асырайды. «Бұл әкемнің күшті қолын қалдырыңыз», - деді.

- Патша қыздың мейірімділігі мен ақылына риза болып, әкесінің күнәсін кешіреді.

БІ. Алтынсарин

1. Қыздың әкесі қандай адам?
2. Қыздың ақылдылығын неден байқадыңдар.
3. Неге қызға патшаның рақымы түсті?
4. Мейірімділік дегенді қалай түсінесіңдер?

6-тапсырма. Төмендегі сөздерді қолданып, сөз тіркестерін жасаңдар, өздерің білетін сөздеріңді қосыңдар.

Мысалы: алдау, күнә, жасау, жазығы, біреуді, әке, қол, әлсіз, мейірімділік.

Үлгі: әлсіз қол.

8-тапсырма. Қыз бен әкесінің адамдық қасиеті туралы жазыңдар. Оларға ортақ қандай қасиет бар? Өз ойыңызды кестеге жазыңыз.

Осылай сабақ сайын бұйрық қайталанып, күрделенеді. Әр студентпен, топпен қайталанып отырады. Бұйрық сыпайы түрде айтылуына көңіл бөлініп, қазақ халқында «Сіз» деп сөйлеу сыйластықтың, үлкенді сыйлаудың белгісі деп түсіндіріледі. Тақырып бойынша өтілген тірек сөздерді қолданып өзара сөйлесуге тырысады.

Оқытушы бұйрық райдың 2, 3 жақтарын да қолдана сөйлей бастайды әр студентке төмендегіндей бұйрық берсе, студенттер іс-әрекетпен көрсетеді.

Мысалы: Қаламды алыңыз.

1 тапсырма

Тақтаны сүртіңіз.

Жаттығуды жазыңыз.

Мәтінді оқыңыз.

Есікті ашыңыз.

Тақтаға шығыңыз.

2-тапсырма. Осы бұйрықтарды бұйрық райдың 3-жағына қойыңыз. Студенттер тапсырманы орындап, хормен қайталайды, жазады.

«Отбасылық қарым-қатынастар» тақырыбына байланысты мақал-мәтелдер мен тыйым сөздерді ала отырып, қазақ халқының әдет-ғұрып, салт-дәстүрінің ерекшеліктері мен тәрбиелік мәніне де көңіл бөліп, жас ұрпаққа ата-бабадан келе жатқан әдеп пен сыйластықтың, қонақжайлықтың, жалпы қазақ елінің кең дастарханын тіліміз арқылы көрсетуге, үйретуге көңіл бөлеміз.

Тақырыпқа байланысты отырып та, бұйрықты қайталауға болады.

Мысалы:

1. Ата ананың сөзін жерге тастама.

2. Қыздың аңқауынан сақта,

Ұлдың жалқауынан сақта

3. Бармақтай бақ берсін

4. Әкесін көріп ұлын ал

Шешесін көріп қызын ал.

5. Анасын сүйгеннің баласын сүй.

6. Алтын алма, білім ал.

Мақалға байланысты тапсырмалар

1 тапсырма. Әр мақалдың орысша баламасын табыңыздар.

2 тапсырма. «Бармақтай бақ берсін» деген мақалды басқаша қалай айтуға болады. Өз ойыңызды айтыңыз.

Мысалы:

Бақытты болсын.

Өмірде жолы болсын.

Әр студент өз өз ойын бөліседі.

Бата жасайды, тілек айтады.

3 тапсырма. Төмендегі жағдаят арқылы өз пікіріңізді айтыңыз.

«Алтын алма, білім ал» дегендей сіздің ойыңызша неге білім ал дейді, алтының көп болса байсыз, бақыттысыз ғой. Сіз қалай ойлайсыз? Осы дұрыс па?

4 тапсырма. Төмендегі етістіктерді қолданып, бата беріңіз (бақытты болу, ұзақ өмір сүру, жетістікке жету, аман есен келу, оқу бітіру).

Мысалы: Балаңыз оқып жақсы бітірсін,
Бақытты болсын, ұзақ өмір сүрсін,
үлкен жетістікке жетсін,
шет елден елге аман-есен келсін.

Қазақ халқының тәрбие құралдарының бірі тыйым сөздер. Бұл сөздер жаман әдет, жат пиғыл, орынсыз қылық, теріс мінездерден сақтандырып отырады.

Мысалы:

Дастарханды баспа.
Бос бесікті тербетпе.
Аққуды атпа.
Нанды баспа.
Әдепсіз сөздерді айтпа.
Мақтаншақ болма, Өтірік айтпа, Тәкәшпар болма.
Үлкеннен бұрын сөйлеме.
Үлкеннің сөзін бөлме.

Етістіктің болымсыз түріне арналған тапсырмалар.

1. Етістіктердің болымсыз түрін жасаңыз
(кітапті, есікті) аш - ... , (кітапті, есікті) жап - ...
(қаламды, дәптерді) ал - ... , (сөмкені, қағазды) қой - ... .

2. Етістіктерді бұйрық райдың 2 сыпайы түріне қойыңыз.

баспа- баспаңыз	айтпа -
тербетпе -	сөйлеме -
атпа -	бөлме -

Үйренген сөздерді бекітуге арналған жағдаяттар.

Төмендегі ұлттық ділге тән тыйым сөзді таңдап, өз ойыңызды айтыңыз.

1-жағдаят: «Үлкеннен бұрын сөйлеме» дегендей, сіз олай жасай алмайсыз, өйткені сіз көп сөйлейсіз, өзіңізді тамаша санайсыз, бірақ өзіңізді тежеп үлкен адам алдында кішілік білдіре аласыз ба?

Ауызша сөйлеуге үйретудегі негізгі мақсат оқушылардың - өз ойын өздерінше жай сөйлемдермен жеткізуге, ойын бөлісуге үйрету.

Арнайы тақырыптар бойынша жағдаяттар, проблемалы жағдаяттар беріп, студенттерді сұхбатқа шақыру қажет.

2-жағдаят: Сіздің үйге шақырусыз қонақ келіп қалды, үйде үлкендер жоқ, келген адамды танымайсыз. Осы жағдайда не істер едіңіз? Ойыңызбен бөлісіңіз

Қажетті сөздер: төрге шығу, үйге кіру, күте тұру, шай ішу т.б.

3-жағдаят: «Үлкенге құрмет» дегенедей. Сіз қоғамдық көлікте келе жатырсыз, адам көп, орын жоқ. Көлікке бір қарт адам кірді, сіз не істер едіңіз Өзіңізде шаршап келесіз, енді не істейсіз?

Қажетті сөздер: отыру, тұру, өтіп кету, алғыс айту, көмектесу т.б.

Қорытынды.Тілді үйретудің негізгі мақсаты – сөйлету, оқушының оқытушыны мұқият тыңдап, қайталап, түсінуі, өз пікірін басқамен бөлісе білуі болып табылады.Мәтін тақырыбы ұлттық тәрбиеге байланысты болғандықтан мақал-мәтел, үлкенді сыйлау, әдептілік, ата-ана махаббаты, бала махаббаты туралы айтып, әдіспен сабақты жалпы үйренуші ортамен байланыстырылып отыр.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ерназарова З.Ш. Қазақ тілін бастауыш денгейде оқыту технологиясы. Қазақ тілі әдістеме, 2007 №2 (10), 27-б.
2. Ибраева Р.Б. Мақал мәтелдер. Оқу құралы. «Өнер», Алматы, 2007 ж.
3. Жеті қазына. Алматы, 2011.
4. Современные образовательные технологии в обучении иноязычному общению как форма реализации компетентностного подхода. – Хабаршы, «Филология ғылымдары» сериясы. -217, №4(47). –с. 112-117 б.
5. Клейменова Н.М. Использование активных приемов обучения на занятиях по французскому языку. ИЯШ, 2011, №4. -66-70.
6. Частухина А.Ю. Развитие навыков устной речи. ИЯШ 2001, №4. –с.98-103.

РАЗВИТИЕ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ НА ЗАНЯТИЯХ ПО КАЗАХСКОМУ ЯЗЫКУ НА ОСНОВЕ ТРАДИЦИОННОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ С ПРИМЕНЕНИЕМ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ

Ибраева Р.Б.¹

¹старший преподаватель, кафедра казахской филологии
КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: a.mirzabek@seltfarrep.kz

В статье рассматриваются работа с текстом и использование интерактивного метода при обучении казахскому языку представителей других национальностей, приводятся ролевые игры на базе традиционного национального воспитания для развития устной казахской речи обучающихся.

Ключевые слова: казахский язык, устная речь, ролевые игры, текст, интерактивный метод, национальное воспитание, национальные игры.

Статья поступила 20.12.2018

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ
ХАБАРШЫСЫ
«ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ» сериясы

ИЗВЕСТИЯ
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия «ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ»

BULLETIN
of Ablai khan KazUILandWL
Series «PHILOLOGICAL SCIENCES»

050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
+7 (727) 292 03 84 (вн. 3326)
e-mail: fmo@ablaikhan.kz

Отв. за выпуск
директор издательства
Есенгалиева Б.А.

Компьютерная верстка
Кынырбеков Б.С.

Подписано в печать 11.11.2018 г.
Формат 70x90 1/16. Объем 6,35 п.л. Заказ № 795. Тираж 300 экз.
Отпечатано в издательстве «Полилингва»
при КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Издательство «Полилингва» КазУМОиМЯ имени Абылай хана
050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
Тел.: +7 (727) 292-03-84, 292-03-85, вн. 24-09
E-mail: kazumo@ablaikhan.kz, ablaikhan@list.ru

